

Ekonomia

Wpływ korupcji na podstawowe zmienne makroekonomiczne na przykładzie państw europejskich

Anna Maria Pluskota

Wpływ korupcji na podstawowe zmienne makroekonomiczne na przykładzie państw europejskich

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Ekonomia

Wpływ korupcji na podstawowe zmiennie makroekonomiczne na przykładzie państw europejskich

Anna Maria Pluskota

**WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

Łódź 2023

Anna Maria Pluskota (ORCID: 0000-0002-2566-3420)
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Finansów Korporacji, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43

RECENZENCI

Danuta Miłaszewicz

Maciej Mindur

REDAKTOR INICJUJĄCY

Katarzyna Włodarczyk

REDAKCJA

Krzysztof Lindstedt

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Jakubczyk

PROJEKT OKŁADKI

efectoro.pl

agencja komunikacji marketingowej

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/Tapanakornkaow@gmail.com

© Copyright by Anna Maria Pluskota, Łódź 2023

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2023

<https://doi.org/10.18778/8331-318-4>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.11051.23.0.M

Ark. wyd. 10; ark. druk. 9,625

ISBN 978-83-8331-318-4

e-ISBN 978-83-8331-319-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1	
Istota korupcji	11
1.1. Wprowadzenie	11
1.2. Pojęcie i typologia korupcji	12
1.2.1. Pojęcie korupcji	12
1.2.2. Typologia korupcji	18
1.3. Przyczyny korupcji	21
1.3.1. Kulturowe przyczyny korupcji	21
1.3.2. Polityczne przyczyny korupcji	25
1.3.3. Ekonomiczne przyczyny korupcji	29
1.4. Pomiar korupcji	33
1.5. Podsumowanie	39
Rozdział 2	
Wpływ korupcji na gospodarkę	41
2.1. Wprowadzenie	41
2.2. Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy	43
2.2.1. Charakterystyka negatywnego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy	50
2.2.2. Ujęcie pozytywnego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy	57
2.3. Wpływ korupcji na inwestycje	62
2.3.1. Charakterystyka negatywnego wpływu korupcji na inwestycje	64
2.3.2. Ujęcie pozytywnego wpływu korupcji na inwestycje	68
2.4. Wpływ korupcji na przedsiębiorczość	71
2.4.1. Negatywny wpływ korupcji na przedsiębiorczość	72
2.4.2. Pozytywny wpływ korupcji na przedsiębiorczość	75
2.5. Koncepcja nieliniowego wpływu korupcji na gospodarkę	76
2.6. Koncepcja maksymalnego poziomu korupcji	82
2.7. Podsumowanie	89

6 Spis treści

Rozdział 3

Wpływ korupcji na najważniejsze zmienne makroekonomiczne na przykładzie wybranych państw Europy	91
3.1. Wprowadzenie	91
3.2. Przegląd wybranych metod badań zależności pomiędzy korupcją a wzrostem gospodarczym	92
3.3. Opis danych i metodologia badania	94
3.4. Analiza statystyczna i analiza stacjonarności danych	99
3.5. Empiryczna weryfikacja postawionych hipotez	104
3.5.1. Wpływ korupcji na stopę wzrostu gospodarczego – analiza empiryczna	105
3.5.2. Wpływ korupcji na stopę inwestycji – analiza empiryczna	112
3.5.3. Oddziaływanie kontroli korupcji na przedsiębiorczości – analiza empiryczna	118
3.6. Wnioski z przeprowadzonych badań nad wpływem korupcji na podstawowe zmienne makroekonomiczne	122
3.7. Podsumowanie	131
Zakończenie	133
Bibliografia	137
Spis tabel	147
Spis rysunków	149
Załączniki	151

Wstęp

Korupcja to istotne zjawisko gospodarcze wpływające na sytuację ekonomiczną państwa. Oddziałuje na funkcjonowanie przedsiębiorstw, regulacje prawne, jest jednym z nieetycznych zjawisk, które wpływa bezpośrednio lub pośrednio na niemal każdy aspekt życia społecznego i gospodarczego w państwie.

Nie bez przyczyny korupcja i jej wpływ na gospodarkę są uznawane za skomplikowany obszar badawczy. Samo zjawisko jest niejednoznaczne, dlatego do tej pory nie została sformułowana jednolita definicja korupcji, która mogłaby być uznana za akceptowalną w społeczeństwach różnorodnych pod względem kulturowym. Wielość definicji funkcjonujących w różnych państwach przysparza trudności w tworzeniu mierników tego zjawiska adekwatnych dla nich wszystkich. W niniejszej pracy korupcja będzie rozumiana jako wykorzystanie stanowiska publicznego do prywatnego celu¹, zaś słowo „korupcja” będzie używane zamiennie z terminami „łapownictwo” i „przekupstwo”. Badania dotyczące oddziaływania przekupstwa na gospodarkę, które przedstawiono dotychczas w literaturze przedmiotu, nie umożliwiają wskazania jednoznacznej relacji między przekupstwem a zmiennymi makroekonomicznymi. Aktualnie są prowadzone badania nad zrozumieniem oddziaływania przekupstwa na gospodarkę, tak aby możliwe było właściwe wyjaśnienie jego skutków.

Problemem badawczym niniejszej pracy jest ocena wpływu korupcji na gospodarkę. Wprawdzie są dostępne liczne badania nad tym oddziaływaniem, ale ich wyniki nie wskazują na występowanie trwałych i jednakowych prawidłowości. Najczęściej w literaturze przedmiotu pojawiają się argumenty przemawiające za negatywnymi skutkami istnienia łapownictwa w gospodarce. Negatywny wpływ korupcji na gospodarkę koresponduje z prawną klasyfikacją przekupstwa jako przestępstwa, które jest społecznie szkodliwe. Również ze względów moralnych łapownictwo jest nieuzasadnione, ponieważ stanowi nienależną prawnie zapłatę za dokonanie pewnych czynności lub ich zaniechanie. Jednak w literaturze przedmiotu pojawiły się teoretyczne uzasadnienia oraz badania empiryczne

---

1 J. Pope, *Rzetelność życia publicznego*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999, s. 34.

potwierdzające występowanie pozytywnych skutków przekupstwa, m.in. jego wpływu na poziom wzrostu gospodarczego. Występowanie pozytywnych skutków przekupstwa nie jest sprzeczne z jednoczesnym negatywnym działaniem łapownictwa na gospodarkę, ponieważ możliwe jest wskazanie wad i zalet korupcji w obszarze jednego państwa. Skutki te mogą występować jednocześnie, przy czym w danej gospodarce mogą przeważać pozytywne lub negatywne konsekwencje. Z jednej strony poddaje to w wątpliwość wnioskowanie na podstawie badań, które wskazują na możliwość wystąpienia tylko pozytywnego lub tylko negatywnego wpływu łapownictwa na gospodarkę. Z drugiej strony możliwe jest, że badania potwierdzające jednoznacznie negatywny wpływ tego zjawiska na daną gospodarkę są wiarygodne, ponieważ w przypadku tej gospodarki nie występują pozytywne skutki lub mają one charakter marginalny. Rozważania dotyczące oddziaływania łapownictwa na gospodarkę nasuwają wiele wątpliwości, które do tej pory nie zostały w pełni wyjaśnione. Możliwość występowania jednocześnie pozytywnych i negatywnych skutków korupcji oraz utrzymujący się w państwach najbardziej rozwiniętych gospodarczo niski poziom skorumpowania skłaniają do rozważań nad zasadnością stosowania w modelach ekonometrycznych liniowej zależności między miernikiem korupcji a najważniejszymi zmiennymi makroekonomicznymi.

Zgłębiając tematykę wpływu przekupstwa na gospodarkę, można sformułować wiele pytań badawczych. W niniejszej pracy podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania:

1. jaki jest kierunek i siła oddziaływania korupcji na gospodarkę? (rozdział trzeci);
2. czy możliwe jest określenie wpływu korupcji na gospodarkę za pomocą funkcji niemonotonicznej? (rozdział drugi);
3. czy korupcja może sprzyjać wzrostowi gospodarczemu? (rozdział pierwszy).

W literaturze przedmiotu podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na powyższe pytania, aczkolwiek dyskusja o skutkach przekupstwa na gospodarkę nadal pozostaje otwarta.

Korupcja często wiąże się z przekazaniem środków pieniężnych lub innego dobra, które legalnie nie należałoby się osobie obdarowanej. W zamian oczekuje się uzyskania innego dobra lub usługi, które również legalnie nie mogłyby zostać zrealizowane. Z jednej strony ekonomiczną konsekwencją tego czynu jest wykorzystanie dostępnych zasobów w sposób nieoptymalny ekonomicznie, ponieważ wynagradza się osobę, której się to wynagrodzenie prawnie nie należy. Z drugiej strony dzięki korupcji można osiągnąć efekty (np. koncesję), które w świetle prawa nie mogłyby być uzyskane, ale ich otrzymanie prowadzi do zwiększenia dobrobytu jednostki, a globalnie – do zwiększenia wzrostu gospodarczego. Korupcja pojawiająca się pod różnymi postaciami wpływa na funkcjonowanie całej gospodarki. Współistnienie odmiennych skutków skorumpowania uzasadnia kontynuowanie dalszych badań nad tym zjawiskiem dla różnych gospodarek, ponieważ wyniki mogą okazać się zróżnicowane.

Przedmiotem przeprowadzanych badań będzie długookresowy wpływ korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne. Celem pracy jest zbadanie wpływu miernika korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne na przykładzie rozwiniętych i rozwijających się państw europejskich. Cel główny zostanie osiągnięty poprzez realizację następujących celów częściowych:

1. opisanie zjawiska korupcji wraz z charakterystyką jej głównych przyczyn oraz wskazanie jej miernika z uzasadnieniem tego wyboru (rozdział pierwszy);
2. ocena skutków korupcji dla wzrostu gospodarczego, inwestycji i przedsiębiorczości, które były postulowane w teorii ekonomii (rozdział drugi);
3. ocena wpływu korupcji na wybrane zmienne ekonomiczne na podstawie dotychczasowych badań (rozdział drugi);
4. ocena wpływu korupcji na wybrane procesy gospodarcze na przykładzie rozwiniętych i rozwijających się państw europejskich w celu weryfikacji postawionych hipotez badawczych oraz porównanie hipotez z wynikami prezentowanymi w literaturze przedmiotu (rozdział trzeci);
5. wskazanie kierunku i charakteru zależności między korupcją a wybranymi wielkościami makroekonomicznymi (rozdział trzeci).

Cel główny zostanie osiągnięty poprzez zbadanie oddziaływania korupcji na sytuację gospodarczą w państwach o średnim dochodzie powyżej przeciętnej oraz o wysokim dochodzie². Na podstawie analizy literatury przedmiotu, która została zaprezentowana w części teoretycznej pracy, możliwe jest stwierdzenie, że powyższy cel jest istotnym problemem badawczym, który nie został w pełni opisany w świetle dotychczasowych badań empirycznych.

W opracowaniu jest weryfikowana następująca hipoteza główna:

H: Korupcja wpływa na podstawowe zmienne makroekonomiczne w sposób nieliniowy.

Hipoteza główna będzie weryfikowana przy pomocy hipotez częściowych:

- **H1:** Korupcja wpływa na wzrost gospodarczy w sposób nieliniowy.
- **H2:** Korupcja wpływa na stopę inwestycji w sposób nieliniowy.
- **H3:** Korupcja wpływa na przedsiębiorczość w sposób nieliniowy.

Główna hipoteza badawcza wiąże się z różnym stopniem wpływu przekupstwa na wybrane zmienne makroekonomiczne uzależnionym od poziomu skorumpowania kraju. Ekonomiczne skutki łapownictwa mogą być inne na poszczególnych jego poziomach.

Powyższe hipotezy badawcze zostaną w pracy zweryfikowane empirycznie za pomocą panelowych modeli ekonometrycznych zbudowanych na podstawie danych makroekonomicznych o częstotliwości rocznej. Dane te zostały zgromadzone dla lat 1996–2015 dla państw europejskich, których dochód narodowy brutto (DNB) na osobę w okresie analizy mieścił się w przedziale dla państw o średnim dochodzie powyżej średniej i wyższym dochodzie (klasyfikacja Banku

2 Państwa o średnim dochodzie powyżej przeciętnej: od 4 036 USD do 12 475 USD na osobę; państwa o wysokim dochodzie: od 12 475 USD na osobę.

Światowego). Państwa europejskie zostały wybrane ze względu na podobną interpretację zachowania korupcyjnego pod kątem kulturowym i prawnym w obrębie kontynentu europejskiego. Dobór próby badawczej jest na tyle szeroki, iż badaniem objęto państwa o różnym poziomie dochodów. Jednocześnie jest to próba jednolita w kwestii ekonomicznej interpretacji korupcji na obszarze analizowanych państw.

Praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów oraz zakończenia. Pierwszy rozdział stanowi wprowadzenie do złożonego tematu, jakim jest korupcja. Zaprezentowano w nim przegląd definicji korupcji, jej typologię i główne przyczyny występowania. Determinanty przekupstwa przedstawiono w podziale na trzy kategorie: kulturowe, polityczne i ekonomiczne. Wskazano i omówiono najważniejsze miary łapownictwa, które były wykorzystywane w badaniach empirycznych opisanych w literaturze przedmiotu.

W drugim rozdziale przedstawiono teorie wpływu przekupstwa na wybrane zmienne makroekonomiczne. Pozwoliło to na zaprezentowanie najważniejszych poglądów na temat oddziaływania łapownictwa na gospodarkę, które pojawiły się dotychczas w literaturze przedmiotu. Przedstawiono najważniejsze argumenty zarówno za pozytywnym, jak i negatywnym wpływem korupcji na gospodarkę. Poruszono również temat optymalnego poziomu przekupstwa, który w ostatnich latach został zaprezentowany w literaturze przedmiotu. Teoretyczne argumenty za wpływem łapownictwa na gospodarkę zostały poparte przeglądem badań przeprowadzonych nad oddziaływaniem korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne. Omówiono również funkcje, które mają właściwości pozwalające na stwierdzenie nieliniowej (parabolicznej) zależności między przekupstwem a wybranymi zmiennymi makroekonomicznymi.

Trzeci rozdział zawiera prezentację zmiennych użytych w badaniu. Przedstawiono w nim metodologię przeprowadzonych badań i analizę statystyczną wybranych zmiennych. Najważniejszą część trzeciego rozdziału stanowią badanie nad wpływem korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne oraz interpretacja uzyskanych wyników wraz z wnioskami. Przeprowadzono badania ekonometryczne na danych panelowych i przekrojowych, które umożliwiły weryfikację hipotez badawczych. Głównym problemem na tym etapie jest jakość dostępnych wskaźników korupcji. Podsumowanie opracowania zawarto w zakończeniu. Otrzymane wyniki stanowią uzupełnienie dotychczas przeprowadzonych badań oraz głos w dyskusji nad oddziaływaniem korupcji na gospodarkę, co może przełożyć się na skuteczność polityki antykorupcyjnej i gospodarczej rządów państw europejskich³.

---

3   Niniejsza monografia powstała na podstawie pracy doktorskiej pod tym samym tytułem (obronionej 4 kwietnia 2022 r. na Uniwersytecie Łódzkim).

Rozdział 1

Istota korupcji

1.1. Wprowadzenie

Historycznie rzecz biorąc, korupcja nie jest zjawiskiem nowym, ponieważ pierwsze informacje o niej pojawiały się już w starożytności. W VI w. p.n.e. król Kambizes ukarał za łapówki sędziego Sisamnesa śmiercią i odarciem ze skóry, którą obito sędziowski fotel¹. Przekupstwo było już problemem w starożytnej Grecji i Rzymie. W antycznej Grecji skutecznie walczono z łapownictwem poprzez karanie grzywną w wysokości dziesięciokrotności wziętej łapówki². W Rzymie korupcja dotyczyła urzędników państwowych na różnych szczeblach władzy oraz przedsiębiorców³, a poprzez swoją obecność w kolejnych epokach rozwoju ludzkości przetrwała do czasów współczesnych.

Korupcja jest problemem nie tylko społecznym, lecz także gospodarczym. Jak wskazują George Economakis, Yorgos Rizopoulos i Dimitrios Sergakis⁴, korupcja jest obserwowana we wszystkich państwach bez względu na ich system gospodarczy i jest ponadczasowa, ponieważ walka z nią była toczona już w starożytnej Grecji i Rzymie⁵. Uważa się, że przekupstwo jest częściej spotykane w państwach związanych z dyktaturą jednostki lub pewnej grupy. W przypadku krajów o ustrojach cechujących się totalitaryzmem lub dyktaturą korupcja ma większe pole do rozwoju ze względu na mniejsze poczucie w społeczeństwie sprawiedliwości dotyczącej rozdysponowywania dostępnych zasobów. Tworzy to swoiste przyzwolenie społeczeństwa na przekupstwo. Równocześnie korumpowanie może być silnie uwarunkowane kulturowo i mimo demokratycznego systemu sprawowania władzy będzie występowało jako element zachowania powszechnie pożądanego społecznie.

---

1 Herodot, *Dzieje*, Czytelnik, Warszawa 2008, s. 299.

2 D. Walczak-Duraj, *Socjologia dla ekonomistów*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010, s. 264.

3 A. Stachowicz-Stanusch, A. Sworowska, *Definiowanie korupcji w kontekście różnic kulturowych*, „Organizacja i Zarządzanie” 2012, nr 1, s. 101.

4 G. Economakis, Y. Rizopoulos, D. Sergakis, *Patterns of corruption*, „Journal of Economics and Business” 2010, vol. 8, no. 2, s. 12.

5 D. Walczak-Duraj, *Socjologia...*, s. 264.

Rozdział ten stanowi wprowadzenie do zagadnienia korupcji. Wskazano w nim i wyjaśniono najważniejsze sposoby rozumienia korupcji, a następnie omówiono typologię przekupstwa i szczegółowe jego przyczyny w podziale na determinanty kulturowe, ekonomiczne i polityczne. Przedstawiono także najważniejsze mierniki skorumpowania, których konstrukcja została szczegółowo wyjaśniona. Wskazane miary poddano ocenie, a następnie wybrano te, które najwłaściwiej mierzą korupcję.

1.2. Pojęcie i typologia korupcji

1.2.1. Pojęcie korupcji

Zdefiniowanie pojęcia korupcji przysparza pewnych trudności, a jej dostępne opisy często są niejednoznaczne, co jest podkreślane w literaturze przedmiotu⁶. Ze względu na wieloaspektowość pojęcia korupcji jej zdefiniowanie w sposób zawierający wszystkie punkty widzenia przysparza problemów. Brak spójnej definicji korupcji wynika także z różnorodności kryteriów jej definiowania przez specjalistów z różnych dziedzin nauki, np. ekonomii, socjologii i prawa, ponieważ korupcja dotyczy różnorodnych aspektów zachowań człowieka i podejmowanych przez niego decyzji. Samo słowo „korupcja”⁷ (łac. *corruption*) oznacza „zepsucie, demoralizację, przekupstwo, łapownictwo, sprzedajność”⁸, wskazując na negatywne i amoralne znaczenie tego pojęcia. Często zjawisko korupcji jest definiowane poprzez wymienienie szeregu zachowań korupcyjnych: „przekupstwo, sprzedajność, płatna protekcja, nepotyzm, nieuczciwe pośrednictwo i wykorzystywanie zajmowanego stanowiska dla osobistych celów”⁹.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć bogaty zasób definicji korupcji, a część z nich odnosi się wyłącznie do przekupstwa w administracji publicznej. Ogólną definicją korupcji jest ta, która określa, że jest to wykorzystanie publicznego stanowiska do prywatnego celu¹⁰. Definicję tę uznają również instytucje, takie jak Bank Światowy¹¹ lub Transparency International¹². Sformułowanie to kładzie nacisk na niestosowanie się do procedur przez urzędników publicznych, którzy

6 A. Stachowicz-Stanusch, A. Sworowska, *Definiowanie...*, s. 100.

7 Słowo „korupcja” jest w pracy używane zamiennie z terminami „łapownictwo” i „przekupstwo”.

8 W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Muza, Warszawa 2000, s. 279.

9 A. Kojder, *Korupcja i poczucie moralne Polaków*, [w:] *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, red. J. Mariański, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 234.

10 J. Pope, *Rzetelność...*, s. 34.

11 The World Bank, <https://www.worldbank.org/en/home> (dostęp: 2.08.2017).

12 Transparency International, www.transparency.org (dostęp: 2.08.2017).

przedkładają prywatny interes nad dobro obywateli. Jednocześnie zawęża spojrzenie na przekupstwo jedynie do sfery publicznej, pomijając procesy korupcyjne realizowane w sektorze prywatnym. Powyższą definicję komentuje Anna Lewicka-Strzałecka¹³, twierdząc, iż porusza ona kwestię interesu publicznego, który jest strzeżony i urzeczywistniany w mniejszym stopniu niż interes prywatny. Jednocześnie brak dbałości o dobro publiczne wpływa negatywnie na ład społeczny i powiększa nierówności społeczne¹⁴.

Jeremy Pope¹⁵ wskazuje na możliwość występowania dwóch odmiennych definicji korupcji: społecznej i prawnej. Jeśli nie są one ze sobą tożsame, może dojść do łamania prawa przez urzędników, którzy ograniczają pojmowanie przekupstwa tylko do społecznego znaczenia korupcji. Zazwyczaj wynikające z uwarunkowań dotyczących przekupstwa definicje społeczne dopuszczają możliwość płacenia łapówek urzędnikom za wykonanie odpowiedniej czynności administracyjnej, przez co są niespójne z definicjami prawnymi. Definicje społeczne mogą usprawiedliwiać występowanie korupcji w społeczeństwie, lecz jeśli nie pokrywają się z definicjami prawnymi, to nie będą usprawiedliwiały bezprawnych działań.

Obszerne określenie korupcji zawiera cywilnoprawna konwencja o korupcji z dnia 4 listopada 1999 r. ze Strasburga, która brzmi następująco: „korupcją jest żądanie, proponowanie, wręczanie lub przyjmowanie, bezpośrednio lub pośrednio, łapówki lub jakiegokolwiek innej nienależnej korzyści lub jej obietnicy, które wypacza prawidłowe wykonywanie jakiegokolwiek obowiązku lub zachowanie wymagane od osoby otrzymującej łapówkę, nienależną korzyść lub jej obietnicę”¹⁶. Definicja ta kładzie nacisk na pejoratywne znaczenie korupcji dla ładu społecznego i gospodarczego danego kraju. Odnosi się również do głównego elementu korupcji, czyli umowy między co najmniej dwiema stronami, z których obie dokonują aktu przestępstwa. W definicji tej został wyeksponowany także cel, jaki chce osiągnąć osoba biorąca udział w przekupstwie, bez względu na to, czy jest osobą przyjmującą, czy ofiarującą korzyść, która jest przedmiotem korupcji. Celem tym jest wpłynięcie na decyzję osoby otrzymującej korzyść, tak aby ta wykonała powierzone jej zadanie w sposób inny niż zwyczajowo bądź w niepoprawnym trybie. Propozycję korupcji może złożyć zarówno dawca korzyści majątkowej, jak i jej biorca. W tej definicji kwestia nadużycia powierzonej władzy nie odnosi się tylko do władzy wynikającej ze sprawowanego stanowiska urzędnika państwowego, lecz uwzględnia także problem nadużywania władzy wynikającej z obejmowanego stanowiska w prywatnym przedsiębiorstwie lub instytucji.

13 A. Lewicka-Strzałecka, *Korupcja i zaufanie*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2007, vol. 10, nr 1, s. 212.

14 Ł. Sułkowski, „Tragedia dobra wspólnego” w *światle paradygmatu neoewolucyjnego*, „Zarządzanie Publiczne” 2009, vol. 5, nr 1, s. 15.

15 J. Pope, *Rzetelność...*, s. 34.

16 Cywilnoprawna konwencja o korupcji sporządzona w Strasburgu dnia 4 listopada 1999 r. (Dz.U. nr 244, poz. 2443).

Niewątpliwie badacze są zgodni co do podstawowego elementu korupcji, jakim jest ekonomiczna korzyść. Przekupstwo w aspekcie ekonomicznym jest postrzegane jako kontrakt opierający się na wymianie dóbr, usług lub innych korzyści. Za jego sprawą dochodzi do bezprawnego wzbogacenia się (w wyniku przekazania łapówki) lub uzyskania innego profitu (np. w efekcie handlu wpływami). Osiągnięcie ekonomicznej korzyści może nastąpić w sposób bezpośredni lub pośredni. Pierwszy wiąże się z uzyskaniem pewnej korzyści finansowej lub materialnej przez osobę korumpującą lub skorumpowaną. Drugi sposób łączy się z transferowaniem profitów na członków rodziny bądź inne osoby z otoczenia. Jednocześnie następuje kalkulacja korzyści i kosztów wynikających z działań korupcyjnych. Jednostki w wyniku tej analizy wybierają taki model zachowania, który doprowadzi do maksymalizacji korzyści. Ta ekonomiczna kalkulacja uwzględnia nie tylko profity lub koszty, lecz także ryzyko wynikające z możliwości wykrycia tego nielegalnego procederu. Nawiązywał do niej m.in. Robert Klitgaard¹⁷, twierdząc, że urzędnicy uwzględniają również stopień swojej odpowiedzialności za popełnione przestępstwo korupcyjne.

Niektóre definicje korupcji zwracają uwagę na jej niemoralny aspekt. Używane są w tym kontekście słowa wskazujące na sprzeniewierzenie się skorumpowanych obywateli społecznemu dobru w imię prywatnych korzyści¹⁸. Sama etymologia słowa „korupcja” wskazuje na „fizyczne i moralne zepsucie, nierząd”¹⁹. Andrei Shleifer i Robert Vishny²⁰ definiują korupcję władzy jako „sprzedaż przez urzędników publicznych własności publicznej dla osobistych korzyści”. Użyte sformułowanie odnosi się do łapownictwa, które ma bezsprzecznie negatywne znacznie i zgodnie z powszechnym odczuciem moralnym jest potępiane jako nieetyczne. Agata Stachowicz-Stanusch i Anna Sworowska²¹ twierdzą, iż korupcja „kojarzona jest z zachowaniami nieetycznymi, niemoralnymi, aspołecznymi, zmierzającymi do wypaczenia ustalonego porządku”.

Skala korupcji w danej gospodarce jest determinowana klasyfikowaniem przez większość społeczeństwa określonego zachowania korupcyjnego jako dozwolonego lub zabronionego. W sytuacji uznania przez większość obywateli płatnej protekcji lub nepotyzmu za czynności dopuszczalne powstaje środowisko sprzyjające korupcji²². Jednocześnie to właśnie społeczeństwo określa, które zachowania są traktowane jako korupcyjne. Za przykład może posłużyć obyczaj obecny w krajach muzułmańskich, gdzie obdarowywanie urzędników

17 R. Klitgaard, *Cleaning up and invigorating the civil service*, „Public Administration & Development” 1997, vol. 17, s. 500.

18 P. Dobel, *The corruption of a state*, „The American Political Science Review” 1978, vol. 72, no. 3, s. 958.

19 J. Borusowski, *Spoleczno-kulturowe uwarunkowania korupcji*, Śląskie Wydawnictwa Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy 2006, s. 9.

20 A. Shleifer, R. Vishny, *Corruption*, „The Quarterly Journal of Economics” 1993, vol. 108, no. 3, s. 599.

21 A. Stachowicz-Stanusch, A. Sworowska, *Definiowanie...*, s. 101.

22 A. Kojder, *Korupcja...*, s. 245.

prezentami jest elementem kultury (jak w Turcji)²³. Różnice kulturowe dotyczące postrzegania czynności korupcyjnych sprawiają, że wręczenie łapówki w jednym kraju jest traktowane jako obowiązkowy element transakcji, zaś w innym – jako przestępstwo. Dla mieszkańców niektórych krajów zachowania uznawane przez międzynarodowe środowiska za korupcyjne są zachowaniami dopuszczalnymi społecznie. Percepcja korupcji obywateli tych państw i przykładowo inwestorów zagranicznych może być zupełnie inna.

Nie wszystkie akty korupcji są związane z osiąganiem prywatnych korzyści majątkowych w sposób nielegalny przez osobę korumpującą, mamy bowiem niekiedy do czynienia z korupcją dokonywaną ze szlachetnych pobudek. Są to te sytuacje, w których korumpowanie nie brało się z chęci osiągnięcia prywatnego zysku lub innej korzyści. Znane są przypadki łapownictwa wynikającego z moralnych powodów. Za przykład może posłużyć wręczenie przez Oskara Schindlera łapówek niemieckim żołnierzom, aby ocalić jego pracowników pochodzenia żydowskiego w czasie II wojny światowej²⁴.

Należy także zwrócić uwagę na wymiar prawny związany z pojęciem korupcji. Wszędzie tam, gdzie jest mowa o nadużywaniu stanowiska publicznego lub powierzonej władzy, przekroczenie uprawnień może być kwestią dyskusyjną. W szczególności dotyczy to społeczeństw, w których przyjął się zwyczaj dawania prezentów w podziękowaniu za dobrą współpracę. Dlatego każde państwo, ze względu na różnice kulturowe, może mieć odrębną interpretację korupcji w kodeksach prawa, np. „amerykańskie firmy mogły legalnie oferować łapówki w celu zawierania umów za granicą, a w wielu krajach takie zachęty były legalne do 1997 roku”²⁵.

Charakterystyczna dla korupcji jest tajność. Osoby korumpujące oraz skorumpowane utrzymują w sekrecie ten fakt z obawy przed karą wynikającą z nielegalności swoich działań. Aniela Dylus²⁶ twierdzi, iż korupcja to „ukryty kontrakt między korumpującym a korumpowanym”. Tajność korupcji odnosi się zatem do ukrywania jej przed organami ścigania, w tym przed osobami, które mogą poinformować policję o możliwości popełnienia przestępstwa. Tajność wynika również z chęci chronienia reputacji osób realizujących działania korupcyjne. Dotyczy to w szczególności osób publicznych, które opinia publiczna osądziłaby negatywnie za stosowanie łapownictwa lub płatnej protekcji. Konsekwencje łamania prawa przez urzędnika publicznego mogą wykraczać poza skutki prawne i wiązać się nie tylko z utratą pracy czy karą więzienia, lecz także z utratą zaufania potrzebnego tej osobie do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.

23 M. Mindur, *Korupcja a rola państwa w rozwoju gospodarczym*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów” 2006, nr 74, s. 75.

24 D. Bodislav, C. Rotaru, R. Georgescu, *Globalization of the corruption phenomenon – human capital gone wild*, „Theoretical & Applied Economics” 2016, vol. 23, no. 3, s. 164.

25 Ibidem.

26 A. Dylus, *Gospodarka, moralność, chrześcijaństwo*, Wydawnictwo Fundacji ATK, Warszawa 1994, s. 147.

Przekupstwo jest zatajane, ponieważ jego konsekwencją jest działanie na szkodę pewnej grupy osób, instytucji lub społeczeństwa.

Elementem działań korupcyjnych jest sytuacja mająca miejsce po dokonaniu przestępstwa. Zależności między stronami stworzone w momencie zawarcia kontraktu korupcyjnego nie kończą się wraz z finalizacją transakcji, ponieważ obie strony mają tajne informacje na swój temat. Teoretycznie, z obawy przed nieuchronnością kary, jaka czeka za korumpowanie, nie powinno dojść do wyjawienia szczegółów tych zdarzeń. Jednakże może mieć miejsce szantażowanie jednej strony transakcji korupcyjnej przez drugą w celu uzyskania dodatkowych korzyści. Te działania jednostki generują dodatkowe koszty wynikające z opłaty za tajność transakcji. Asymetria kosztów korupcji umożliwia jednej ze stron bycie w pozycji uprzywilejowanej, co daje jej większe możliwości do posłużenia się szantażem dla prywatnych korzyści. Asymetria ta występuje, gdy prawo umożliwia uniknięcie kary przez jedną ze stron uczestniczącą w przekupstwie. Zarówno wręczający łapówkę, jak i jej biorca mogą znaleźć się na tej uprzywilejowanej pozycji, np. w wyniku skutecznego szantażu drugiej strony.

W celu wskazania ewolucji definicji korupcji zestawiono wybrane definicje w formie tabelarycznej (tabela 1). Przedstawiono zbiór definicji najczęściej powtarzanych w literaturze przedmiotu – od najczęściej stosowanej do występujących rzadziej.

Tabela 1. Wybrane definicje korupcji pogrupowane według częstości stosowania

Autor/Autorzy	Definicja korupcji
Pope	Wykorzystanie stanowiska publicznego do prywatnego celu
Bank Światowy	Nadużywanie publicznego urzędu dla prywatnych korzyści
Transparency International	Nadużywanie powierzonej władzy dla prywatnych korzyści
Dobel	Zdrada zaufania publicznego dla indywidualnego lub grupowego zysku
Shleifer, Vishny	Sprzedaż własności rządowej przez urzędników państwowych dla pozyskania osobistych korzyści
Kojder	Przywłaszczenie zasobów publicznych (dóbr, świadczeń, usług) lub takie nimi dysponowanie, aby bezprawnie uzyskać osobistą korzyść
Berndhan	Korzystanie z funkcji publicznej dla prywatnych zysków, czyli sytuacja, w której urzędnik, któremu powierzono przeprowadzanie zadań publicznych, angażuje się w jakiegoś rodzaju wykroczenie w celu prywatnego wzbogacenia się (trudnego do monitorowania przez zwierzchnika)
Dylus	Podejmowany z interesownych motywów ukryty kontrakt między korumpującymi i korumpowanymi, będący albo wyraźnym przekroczeniem obowiązujących norm, albo wykorzystaniem luk prawnych, w wyniku czego jego podmioty osiągają kosztem innych nadzwyczajne, niezastużone korzyści i wywierają przez to na nich nacisk, skłaniający do naśladowania

Autor/Autorzy	Definicja korupcji
Mishra	Czynami korupcyjnymi są odchylenia od bezwzględnych lub wyraźnych norm zachowań (z konotacjami prawnymi i etycznymi lub bez nich)
Amundsen	Akt przyjęcia przez osobę odpowiadającą pieniędzy lub innej formy wynagrodzenia, a następnie przejście przez nią do nadużywania swoich uprawnień służbowych poprzez wykonywanie nieuzasadnionych przysług
Colombatto	Transakcja, której przedmiotem jest władza powierzona pewnej osobie przez zwierzchnika, kiedy osoba ta nadużywa tej władzy do uzyskania pewnych korzyści, mimo że nie jest jej bezpośrednim dysponentem
Begović	Zachowanie, które odstaje od określonej normy, przy czym norma jest definiowana jako zbiór przepisów prawa dotyczących aspektu interesu publicznego lub kryterium opinii publicznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Pope, *Rzetelność...*, s. 34; The World Bank, <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/cor02.htm#note1> (dostęp: 2.08.2017); Transparency International, <https://www.transparency.org/what-is-corruption/#define> (dostęp: 2.08.2017); J. Dobel, *The Corruption...*, s. 958; A. Shleifer, R. Vishny, *Corruption...*, s. 599; A. Kojder, *Korupcja...*, s. 234; P. Berndhan, *Corruption and development: a review of issues*, „Journal of Economic Literature” 1997, vol. 35, s. 1321; A. Dylus, *Gospodarka...*, s. 147, za: A. Stachowicz-Stanusch, A. Sworowska, *Definiowanie...*, s. 102; A. Mishra, *Persistence of corruption: some theoretical perspectives*, „World Development” 2006, vol. 34, no. 2, s. 349; I. Amundsen, *Political Corruption: An Introduction to the Issues*, Chr. Michelsen Institute, Bergen 1999, s. 2; E. Colombatto, *Why is corruption tolerated?*, „The Review of Austrian Economics” 2003, vol. 16, no. 4, s. 363; B. Begović, *Ekonomaska analiza korupcije*, „Centar za liberalno – demokratske studije” 2007, za: M. Danon, *Contemporary economic research of corruption*, „Contemporary Legal & Economic Issues” 2011, vol. 3, s. 254.

Wspólną cechą powyższych definicji jest wskazanie pewnego rodzaju nadużycia, którego dokonują osoby posiadające władzę lub podejmujące decyzje, co determinuje powstanie korupcji. Nadużycie to powinno być jednoznacznie określone w prawodawstwie każdego państwa.

Na potrzeby niniejszej pracy będzie wykorzystywana definicja podana przez Pope’a²⁷: korupcją jest wykorzystanie stanowiska publicznego do prywatnego celu. Definicją tą posługują się instytucje, takie jak Bank Światowy czy Transparency International, do tworzenia wskaźników korupcji, które są powszechnie wykorzystywane w analizach. Wybór tej definicji korupcji, mimo iż nie oddaje ona w pełni istoty korupcji, ułatwia stosowanie odpowiedniego miernika przekupstwa. Jednocześnie jest ona na tyle ogólna, iż pokazuje, czym jest przekupstwo i kiedy można mówić o działaniach korupcyjogennych. Wykorzystanie powszechnie stosowanej przez badaczy definicji umożliwi porównanie wyników analiz przeprowadzonych w pracy z tymi, które są prezentowane w literaturze przedmiotu.

27 J. Pope, *Rzetelność...*, s. 34.

1.2.2. Typologia korupcji

Ze względu na brak ogólnie przyjętej definicji korupcji, która dotyczyłaby wszystkich jej typów, jest podejmowana próba opisanie korupcji przez podanie szczegółowych definicji jej rodzajów. Sprowadzają się one do opisu i charakterystyki takich czynności, które są uważane za korupcyjne, jak nepotyzm, płatna protekcja czy łapownictwo. Definiowanie każdego z wariantów korupcji wydaje się ułatwiać kwestię zrozumienia tego, czym jest korupcja, lecz i te definicje są dopasowywane do zwyczajów kulturowych panujących w danej społeczności.

Biorąc pod uwagę wyłącznie aspekt publiczny korupcji, można dokonać podziału przekupstwa ze względu na funkcje pełnione przez urzędników. Stephen Morris²⁸ wyróżnił dwa typy korupcji: niskiego i wysokiego szczebla. Podział ten odnosi się do funkcji publicznej sprawowanej przez osobę skorumpowaną. Korupcja wysokiego szczebla będzie zatem związana z osobami pełniącymi najważniejsze stanowiska publiczne w państwie, takimi jak prezydent, członkowie rządu, posłowie, senatorowie, sędziowie czy prokuratorzy. Korupcja niskiego szczebla będzie dotyczyć osób piastujących stanowiska publiczne w jednostkach władzy lokalnej: samorządach, lokalnych delegaturach urzędów itp.

Należy zwrócić uwagę na wymienione przez Pope'a²⁹ dwa rodzaje przekupstwa, które występują przy zawieraniu kontraktów korupcyjnych: są to umowy zawierane „zgodnie z prawem” i „niezgodnie z prawem”. Pierwszy rodzaj nawiązuje do działania korupcyjnych urzędników, którzy za łapówkę wykonują legalne czynności urzędnicze. Otrzymują zatem nielegalne wynagrodzenie za świadczenia, które winni wykonać zgodnie z zakresem swoich obowiązków za pensję urzędniczą. Zaś drugi rodzaj przekupstwa odnosi się do nielegalnych czynności urzędniczych. Dochodzi tu do przekroczenia uprawnień przez urzędnika i podjęcia decyzji urzędniczej, do której namawia osoba korumpująca. W obydwu przypadkach sam akt przekupstwa pozostaje bezprawnym działaniem.

Arnold Heidenheimer³⁰ zaproponował klasyfikację korupcji opierającą się na jej ocenie przez społeczeństwo. Wyróżnił:

- korupcję białą;
- korupcję szarą;
- korupcję czarną.

Korupcja biała jest uznawana przez społeczeństwo za dopuszczalne zachowanie, które może nawet nie być utożsamiane z przekupstwem. To cecha systemów społecznych opierających się na więziach rodzinnych tworzących amoralny familizm czy skłaniających do płatnej protekcji. Korupcja szara wiąże się z postrzeganiem przekupstwa jako zachowania wstydlivego i haniebnego, uznawana jest powszechnie za amoralną, a osoby dokonujące takich czynów często nie ponoszą

28 S. Morris, *Forms of corruption*, „CESifo DICE Report” 2011, no. 2, s. 10–11.

29 J. Pope, *Rzetelność...*, s. 34.

30 A. Heidenheimer, *Perspectives on the Perception of Corruption*, [w:] *Political Corruption. A Handbook*, eds. A. Heidenheimer, M. Johnston, V. Le Vine, New Brunswick 1989, s. 855–869.

żadnej kary za swoje działania. Występuje najczęściej w państwach zmieniających ustrój na demokratyczny. Korupcja czarna łączy się z postrzeganiem zachowań korupcyjnych jako drastycznie przekraczających przyjęte normy moralne i przepisy prawa. Występuje przede wszystkim w krajach demokratycznych.

W literaturze przedmiotu pojawił się podział korupcji ze względu na funkcje pełnione przez osoby ulegające przekupstwu, czyli korupcję urzędniczą, gospodarczą oraz polityczną³¹. Jest to podział wyróżniający grupy osób, które z przekupstwa czerpią korzyści. Korupcja urzędnicza, nazywana również administracyjną, jest związana z nadużywaniem stanowiska w urzędzie lub instytucji państwowej do prywatnych celów. Polega na osiągnięciu nienależnych zysków z tytułu powierzonej władzy. Korupcja gospodarcza łączy się z czerpaniem zysków przez osobę zatrudnioną w danej firmie, przy czym konsekwencją nielegalnego działania tej osoby jest zaniedbanie lub działanie wbrew interesowi tego przedsiębiorstwa. Skutkować może obniżeniem zysku organizacji. Ten typ przekupstwa odnosi się do pracowników firm.

Korupcja polityczna dotyczy polityków i jest związana ze sprawowaniem władzy na najwyższych szczeblach, np. rządowym, parlamentarnym. Korupcja tego rodzaju sprowadza się do bezprawnego powiększania prywatnego bogactwa lub zwiększania władzy politycznej poprzez bezprawne jej użycie. Powierzona jednostkom władza polityczna jest wykorzystywana do realizacji ich prywatnych interesów³². Bezprawne powiększanie prywatnego bogactwa w tej definicji wiąże się z wręczaniem korzyści majątkowych lub składaniem obietnic dotyczących tych korzyści w zamian za określone działanie. Natomiast zwiększanie władzy w wyniku przekupstwa polega m.in. na szczególnym sprzyjaniu niektórym politykom lub sprowadza się do handlu wpływami między politykami (handlu stanowiskami).

Korupcję rozróżnia się również w zależności od postaci, jaką przyjmie. Do podstawowych i najczęściej omawianych form korupcji należy zaliczyć:

- łapownictwo³³;
- nepotyzm³⁴;
- kumoterstwo³⁵.

Podstawową formą korupcji jest łapownictwo, którego nazwa nawiązuje do składnika działań korupcyjnych, jakim jest łapówka. Elementem tego rodzaju korupcji jest jej cena, która dyktuje m.in. wielkość popytu i podaży na daną usługę korupcyjną. Taką zależność opisują także Rajeev Goel i Michael Nelson³⁶, którzy

31 A. Kojder, *Korupcja...*, s. 235.

32 A. Stachowicz-Stanusch, A. Sworowska, *Oblicza korupcji: formy i typy zachowań*, „Organizacja i Zarządzanie 2012”, nr 1, s. 118.

33 P. Berndhan, *Corruption and development: a review of issues*, „Journal of Economic Literature” 1997, vol. 35, s. 1320–1346.

34 Ibidem.

35 H. Arasli, M. Tumer, *Nepotism, favoritism and cronyism: a study of their effects on job stress and job satisfaction in the banking industry of north Cyprus*, „Social Behavior & Personality” 2008, vol. 36, no. 9, s. 1237–1250.

36 R. Goel, M. Nelson, *Corruption and government size: a disaggregated analysis*, „Public Choice” 1998, vol. 97, no. 1–2, s. 117.

wskazali na uwzględnianie przy kalkulacji korzyści z przekupstwa również popytu i podaży na łapownictwo. W społeczeństwie istnieje pewien „taryfikator” dla aktów przekupstwa. „Wiadomo, ile kosztuje «pozytywny» stosunek nauczyciela do ucznia, otrzymanie prawa jazdy, mimo niesprostania urzędowym wymaganiom, jazda bez biletu kolejami państwowymi lub autobusem czy zwolnienie lekarskie”³⁷. Łapownictwo polega na uzyskiwaniu lub oferowaniu nienależnego profitu w zamian za jakąś korzyść lub przysługę. Motywacją w tym przypadku jest chęć osiągnięcia „lukratywnych zysków oraz innych form przynoszących korzyści w wyniku wpływu niektórych działań lub decyzji strony przynoszącej łapówkę lub korzystającej z niej”³⁸. Łapownictwo wynika z chciwości pewnych osób, które chcą uzyskać dodatkowe korzyści w wyniku nielegalnego działania. Może być inicjowane przez obydwie strony transakcji, zarówno przez dającego łapówkę, jak i przez biorącego.

Kodeks karny w Polsce rozróżnia dwie odmiany łapownictwa: bierne i czynne. Podział ten nawiązuje do stanowiska osób uczestniczących w transakcji korupcyjnej. Łapownictwo bierne jest nazywane inaczej sprzedajnością i stanowi przestępstwo w myśl art. 228 Kodeksu karnego (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.). Polega na przyjmowaniu korzyści majątkowych lub osobistych albo ich obietnicy przez osoby pełniące funkcje publiczne. Łapownictwo bierne dotyczy zatem funkcjonariuszy publicznych, którzy przyjmują lub żądają łapówek. Łapownictwo czynne odnosi się do oferowania korzyści majątkowych funkcjonariuszowi publicznemu w zamian za usługę lub inną korzyść i jest w Polsce karane zgodnie z art. 229 Kodeksu karnego. Polega na przekupywaniu urzędników państwowych.

Kolejną odmianą korupcji jest nepotyzm, który wiąże się z obejmowaniem stanowisk ze względu na pokrewieństwo z osobą zatrudniającą, przy czym kompetencje osoby ubiegającej się o stanowisko nie są istotne³⁹. Nepotyzm wiąże się z „nadużywaniem zajmowanego stanowiska przez faworyzowanie, protegowanie krewnych”⁴⁰. Wykorzystując władzę, zatrudnia się członków rodziny bez merytorycznych podstaw tej decyzji. Nepotyzm jest związany z osiąganiem przez protegowanych członków rodziny korzyści majątkowych, otrzymywaniem godności lub obejmowaniem ważnych w społeczeństwie stanowisk⁴¹.

Kumoterstwo sprowadza się do faworyzowania przyjaciół i znajomych w szczególności w obszarze decyzji personalnych, gdzie koledzy są zatrudniani przez wzgląd na posiadane znajomości, a nie dzięki kompetencjom. Kumoterstwo wiąże się z przynależnością do pewnej grupy, np. partii politycznej, której członków zatrudnia się poprzez nadużycie władzy.

37 J. Borusowski, *Spoleczno-kulturowe...*, s. 14.

38 A. Stachowicz-Stanusch, A. Sworowska, *Oblicza korupcji...*, s. 119.

39 H. Arasli, M. Tumer, *Nepotism...*, s. 1238.

40 W. Kopaliński, *Słownik...*, s. 347.

41 R. Rosicki, *Rzecz o nepotyzmie i kumoterstwie*, „Przegląd Politologiczny” 2012, vol. 17, nr 2, s. 131.

Nepotyzm i kumoterstwo są podobnymi rodzajami korupcji. Różnica między tymi działaniami dotyczy jedynie grupy, która jest faworyzowana. Należy przy tym zauważyć, że kumoterstwo jest pojęciem szerszym niż nepotyzm, ponieważ w jego ramach są wyróżniani członkowie pewnych grup, znajomi i rodzina jako grupa społeczna. Oba rodzaje korupcji sprowadzają się do faworyzowania lub protegowania osób z kręgu znajomych bądź rodziny.

Przedstawiona wyżej problematyka – w tym tak podstawowa kwestia, jak ustalenie ogólnej definicji korupcji oraz określenie różnych jej typów – pozwala stwierdzić, że badane zagadnienie jest różnorodne i trudne do określenia w jednoznaczny sposób. Wielość definicji i niejednorodność typów skorumpowania wskazują, że wpływ korupcji na gospodarkę również może być niejednolity.

1.3. Przyczyny korupcji

1.3.1. Kulturowe przyczyny korupcji

Niewątpliwie poziom korupcji w danym kraju zależy m.in. od uwarunkowań kulturowych, które wpływają na jakość elity rządzącej. Kulturowe zwyczaje determinują także percepcję przekupstwa w lokalnym prawie, a zatem wpływają na skalę jego zwalczania. Związek kultury i łapownictwa jest silny, przy czym kultura w znacznej mierze determinuje korupcję, a nie na odwrót⁴², ponieważ czynniki kulturowe korupcji są uważane za trudne do zmiany.

W kulturach niektórych krajów przyjął się zwyczaj wręczania łapówek i gratyfikowania urzędników przez petentów. Przez obywateli działania korupcyjne są traktowane jako naturalne i wykonuje się je bez skrępowania, ponieważ są to elementy powszechnego sposobu zachowania się w tym społeczeństwie. Gunnar Myrdal⁴³ wskazuje na kraje azjatyckie jako państwa z korupcją wplecioną w tradycję, gdzie zajmowanie stanowiska urzędnika wiąże się automatycznie z osiągnięciem dodatkowych dochodów. Z kolei Paolo Mauro⁴⁴ zauważył, że w sytuacji powszechności łapownictwa w społeczeństwie obywatele nie mają motywacji do walki z nim, nawet jeśli wiadomo, jakie szkody powoduje. Obywatele przyzwyczajeni do standardów, w których skorumpowanie jest częścią kultury i powszechnie obowiązującą normą zachowania, oddziałują tym samym na funkcjonowanie gospodarki.

42 J. Lambsdorff, *The Institutional Economics of Corruption and Reform. Theory, Evidence and Policy*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 29.

43 G. Myrdal, *Corruption as a Hindrance to Modernization in South Asia*, [w:] *Political Corruption: Concepts and Contexts*, eds. A. Heidenheimer, M. Johnston, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey 1970, s. 273.

44 P. Mauro, *The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth*, International Monetary Fund Working Paper 2002, s. 20.

W literaturze przedmiotu podjęto również temat związku korupcji z zaufaniem społecznym. Daniel Treisman⁴⁵ dowodzi, że łapownictwu sprzyjają nieufność i podejrzliwość panujące w społeczeństwie. Autor uzasadnia częstsze zawieranie transakcji korupcyjnych z członkami rodziny lub osobami z kręgu znajomych niepewnością wynikającą ze współpracy z osobami całkowicie obcymi. Zaufanie funkcjonuje jedynie w ograniczeniu do pewnej grupy osób, która najczęściej składa się z członków rodziny i grona kolegów. W warunkach niepewności co do zachowania funkcjonariusza publicznego atrakcyjniejsze będzie wybranie opartej na korupcji współpracy ze znanym urzędnikiem. Jednocześnie nieufność powoduje niechęć do współpracy między biurokratami czy obywatelami w celu walki z przekupstwem, zatem można stwierdzić, że w warunkach zmniejszonego zaufania społecznego działania organizacji monitorujących nadużycia w postaci korupcji będą utrudnione.

Zaufanie jest jednym z podstawowych elementów transakcji. Chętniej zawiera się kontrakty w poczuciu, iż druga strona nie oszuka partnera i będzie działała zgodnie z zapisami umowy. Zaufanie, mimo iż trudno mierzalne, jest czynnikiem rozwoju gospodarczego, ponieważ umożliwia nawiązywanie nowej współpracy gospodarczej. W warunkach braku zaufania kontrahenci będą uciekać się do dodatkowych obwarowań dotyczących układu biznesowego, co może wiązać się z podniesieniem kosztów operacji lub koniecznością zapłaty łapówki. Z kolei zaufanie wobec kontrahenta oznacza wiarę w uczciwość jego i instytucji, które mają chronić i zapewniać bezpieczeństwo wymiany handlowej.

Eric Uslaner⁴⁶ analizował związek korupcji z zaufaniem. Wyniki jego badań umożliwiają wskazanie istotnej zależności przyczynowej między przekupstwem a ufnością. Zaufanie silnie i pozytywnie wpływa na poziom korupcji, lecz zmiana poziomu przekupstwa (wzrost lub spadek) nie oddziałuje już tak znacząco na zaufanie. Zaufanie w badaniu okazało się ważniejszym czynnikiem wpływającym na łapownictwo niż takie mierniki, jak: poziom płac w sektorze publicznym, różnorodność etniczna społeczeństwa, stabilność polityczna czy wysokość PKB. Wzrost zaufania jest zatem istotnym czynnikiem determinującym zwalczanie korupcji w społeczeństwie⁴⁷.

Zaufanie panujące tylko w obrębie części społeczności doprowadza do wypaczeń przejawiających się w amoralnym familizmie czy nepotyzmie. Pojęcie amoralnego familizmu zostało wprowadzone przez Edwarda Banfielda, który realizował badania na południu Włoch. W tym regionie zauważył silne zależności klanowe, polegające na wyróżnianiu i bardziej przychylnym traktowaniu członków rodziny, przyjaciół czy wspólników⁴⁸. Z kolei nepotystyczne zachowania

45 D. Treisman, *The causes of corruption: a cross-national study*, „Journal of Public Economics” 2000, vol. 76, no. 3, s. 402.

46 E. Uslaner, *Trust and Corruption*, [w:] *Corruption and the New Institutional Economics*, eds. J. Lambsdorff, M. Taube, M. Schramm, Routledge, London 2004, s. 83.

47 Ibidem, s. 86.

48 E. Banfield, *The Moral Basis of a Backward Society*, Free Press, New York 1958, s. 10.

mają na celu czerpanie korzyści dla członków rodziny, co odbywa się najczęściej kosztem reszty społeczeństwa. Doprowadza to do powstania nieufności i wrogich stosunków między grupami interesu. Transakcje w takich warunkach są oparte na korupcji, a więc obciążone większymi kosztami oraz wyższym ryzykiem wynikającym z kary za nielegalne działania.

Jedną z determinant korupcji jest obecność w jednym państwie przedstawicieli różnych grup etnicznych. Badania Mauro⁴⁹ wskazują na występowanie istotnego związku między wielkością korupcji a skalą podziałów państwa na grupy o odmiennych kulturach lub językach. Mauro uzasadniał wyniki swoich badań, sugerując, iż konflikty na tle etnicznym mogą prowadzić do destabilizacji politycznej państwa i tym samym zwiększać korupcję, która może się stać elementem walki między różnymi grupami narodowymi. Na przykład przedstawiciele głównej grupy kulturowej będą faworyzowani przez urzędników, którzy w tym celu mogą nadużywać powierzonej im władzy⁵⁰. Grupa etniczna niefaworyzowana będzie skłonna do działań korupcyjnych, by uzyskać w ten sposób odpowiednie decyzje urzędnicze. Poprzez łapownictwo zostaną ominięte uwarunkowania kulturowe rozporządzeń administracyjnych.

W literaturze przedmiotu podjęto również problem związku korupcji z religią dominującą w danym państwie. Wysłunięto teorię, iż kraje z przeważającą liczbą wiernych wyznania protestanckiego są mniej skorumpowane od innych państw, co powiązano z teorią wskazującą na kształtowanie się kultury kraju w znacznym stopniu przez religię⁵¹. Badania empiryczne przeprowadzone przez Rafaela La Portę i innych⁵² wykazały, że państwa o dominującej religii hierarchicznej (np. katolickiej, prawosławnej czy muzułmańskiej) cechują się większą skalą korupcji. Autorzy uzasadniali wyniki szkodliwością wpływu hierarchicznej struktury w religii na postawy obywatelskie w społeczności, ponieważ występowanie wielu warstw w strukturze wyznania sprzyja łapownictwu. Martin Paldam⁵³ także wskazał na najniższy poziom korupcji w państwach protestanckich i anglikańskich, ale stwierdził przy tym występowanie mniejszej skali przekupstwa w krajach bardziej podzielonych religijnie w porównaniu do państw z religią dominującą.

W literaturze przedmiotu omówiono również problem oddziaływania płci na skalę skorumpowania społeczeństwa. David Dollar, Raymond Fisman i Roberta Gatti⁵⁴ badali wpływ udziału kobiet w rządach na poziom korupcji w państwie.

49 P. Mauro, *Corruption and growth*, „The Quarterly Journal of Economics” 1995, vol. 110, no. 3, s. 693.

50 Ibidem.

51 L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Causes of corruption*, „Economics of Governance” 2008, vol. 9, no. 3, s. 250–254.

52 R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer, R. Vishny, *Trust in large organizations*, „American Economic Review Papers and Proceedings” 1997, vol. 87, no. 2, s. 337.

53 M. Paldam, *Corruption and religion adding to the economic model*, „Kyklos” 2001, vol. 54, no. 2–3, s. 383–413.

54 D. Dollar, R. Fisman, R. Gatti, *Are women really the „fairer” sex? Corruption and women in government*, Policy Research Report on Gender and Development Working Paper Series, World Bank 1999, no. 4, s. 3.

Postawili hipotezę o istnieniu pozytywnej korelacji między większym odsetkiem kobiet w parlamencie a mniejszą skalą przekupstwa w społeczeństwie. Uzasadnieniem tej hipotezy jest postrzeganie kobiet jako bardziej zorientowanych na dobro ogółu od mężczyzn, którzy częściej przekładają egoistyczny interes nad korzyści dla całego społeczeństwa⁵⁵. Badania autorów udowodniły istotny związek między większym odsetkiem kobiet w rządzie a mniejszym stopniem korupcji. Badania Aksela Sundströma i Leny Wängnerud⁵⁶ przeprowadzone na próbie państw europejskich również potwierdzają, że większej korupcji towarzyszy mniejszy udział kobiet we władzy. Badania te (w odróżnieniu od większości analiz) dotyczyły danych dla samorządów lokalnych w poszczególnych państwach, co pozwala rozszerzyć dotychczasowe wnioski z literatury przedmiotu na obszar sprawowania władzy w regionie.

Wspólną cechą kulturowych przyczyn korupcji jest to, że silnie ją determinują, nie podlegając przy tym jej wpływom. Johann Lambsdorff⁵⁷ zwrócił uwagę na niezmienność czynników kulturowych w czasie, co automatycznie pozwoliło mu przypuszczać, iż między nimi a korupcją występuje związek przyczynowo-skutkowy (przyczyną są wspomniane czynniki). Potwierdza tę tezę analiza literatury przedmiotu, w której wskazano na brak oddziaływania lub mały wpływ łapownictwa na kształtowanie się zmiennych kulturowych. Badania, w których analizowano wpływ czynników kulturowych na kształtowanie się korupcji, ujawniają występowanie silnej zależności między kulturą a łapownictwem na konkretnym obszarze geograficznym. Zagadnienie to analizował Paldam⁵⁸, który wskazał na występowanie podobnych poziomów korupcji w Europie Zachodniej czy państwach afrykańskich. W krajach Europy Zachodniej (regionu uważanego za mniej skorumpowany) nie znajdzie się więc aktualnie państwa uznawanego za całkowicie ogarnięte korupcją. Paldam stwierdził, że może to wynikać głównie z podobnego poziomu rozwoju gospodarczego tych krajów (wysokość PKB *per capita* jest czynnikiem determinującym skalę przekupstwa w życiu gospodarczym). Podobny poziom skorumpowania społeczeństw (lub zbliżony stopień niechęci do łapownictwa) wynika ze ścisłej integracji gospodarczej i przenikania się wzorców kulturowych. Wobec tego w danym regionie (lub na kontynencie) ogólny stosunek do korupcji oraz – co za tym idzie – definicja i społeczne postrzeganie przekupstwa będą podobne.

55 Ibidem, s. 3.

56 A. Sundstrom, L. Wangnerud, *Corruption as an Obstacle to Women's Political Representation Evidence from Local Councils in 18 European Countries*, Party Politics 2014, s. 1.

57 J. Lambsdorff, *The Institutional...*, s. 28.

58 M. Paldam, *The cross-country pattern of corruption: economics, culture and the seesaw dynamics*, „European Journal of Political Economy” 2002, vol. 18, no. 2, s. 215–240.

1.3.2. Polityczne przyczyny korupcji

Obowiązujący system władzy panujący w danym kraju determinuje skalę korupcji. Porównuje się tu percepcję przekupstwa w państwach o ustroju demokratycznym z jej postrzeganiem charakterystycznym dla państw autokratycznych i komunistycznych. W literaturze przedmiotu powszechny jest pogląd, iż systemy demokratyczne są mniej obciążone skorumpowaniem niż reżimy autokratyczne⁵⁹. Główny powód to możliwość weryfikowania przez obywateli jakości sprawowania władzy. W państwach autokratycznych nie ma takiej możliwości, zatem realna władza jest sprawowana najczęściej przez jedną dynastię, czyli należy do członków danego rodu. Stwarza to większe możliwości w kreowaniu korupcji w sektorze publicznym, ponieważ władca i elita dążą do gromadzenia bogactwa⁶⁰. Budżety państwowe w krajach komunistycznych są centralnie planowane przez biurokratów, którzy mają bezpośredni wpływ na decyzje dotyczące funkcjonowania gospodarki. Sposób sprawowania przez nich władzy ze względu na brak demokratycznych wyborów nie jest kontrolowany przez społeczeństwo. Ich decyzje dotyczące skali produkcji w danym sektorze gospodarki mogą być zależne od otrzymania łapówki. Natomiast w ustroju demokratycznym władza jest sprawowana przez osoby wybrane spośród obywateli w wolnych wyborach. Zachęca to rządzących do walki z korupcją, m.in. ze względu na to, że zostanie to odebrane przez społeczeństwo pozytywnie, co może zdecydować o wygranej w kolejnych wyborach. Państwa demokratyczne nie są w pełni wolne od korupcji, jednakże jest w nich mniej łapownictwa niż w reżimach autokratycznych czy komunistycznych⁶¹.

Demokracja umożliwia funkcjonowanie gospodarki rynkowej, czyli zapewnia wolność gospodarczą, która jest rozumiana jako oparta na dobrowolności możliwość zawierania kontraktów w warunkach sprawnego funkcjonowania stabilnego i przewidywalnego prawa⁶². Regulacje prawne funkcjonujące w każdym państwie determinują stopień wolności rynku; są to głównie przepisy prawa dotyczące handlu oraz własności prywatnej. Można również wskazać na zasady przeprowadzania interwencji instytucji państwowych w działania rynku. Ogólnie rzecz biorąc, w literaturze przedmiotu istnieje przekonanie, iż zapewnienie wolności gospodarczej społeczeństwu powinno doprowadzić do zmniejszenia się poziomu skorumpowania – potwierdzają to badania, które wykazały związek między mniejszą skalą przekupstwa a większą wolnością gospodarczą⁶³. Wolność ta ogranicza egoistyczne

59 K. Nur-tegin, H. Czap, *Corruption: democracy, autocracy, and political stability*, „Economic Analysis and Policy” 2012, vol. 42 no. 1, s. 52.

60 E. Colombatto, *Why is corruption tolerated?*, „The Review of Austrian Economics” 2003, vol. 16, no. 4, s. 371.

61 K. Nur-tegin, H. Czap, *Corruption...*, s. 52.

62 N. Berggren, *The benefits of economic freedom*, „The Independent Review” 2003, vol. 8, no. 2, s. 194.

63 L. Pieroni, G. d'Agostino, *Corruption and the effects of economic freedom*, „European Journal of Political Economy” 2012, no. 29, s. 54–72.

postawy urzędników nadużywających władzy, zaś praworządność wolnego społeczeństwa uniemożliwia występowanie tej cechy wśród funkcjonariuszy państwowych. Wolne społeczeństwo opiera funkcjonowanie na prawie zapewniającym mu swobodę działania, ochronę praw własności czy swobód obywatelskich. Co więcej, „wolne społeczeństwo ma większy potencjał w wykorzystywaniu wiedzy niż pojedynczy człowiek”⁶⁴, ponieważ działanie w zorganizowanej grupie przynosi więcej korzyści ekonomicznych. Poprawa ekonomicznych warunków życia społeczeństwa prowadzi do wzrostu dobrobytu i bogacenia się narodu, co może skutkować obniżeniem się poziomu korupcji, która przestanie być dla części osób opłacalna.

Interesujące jest zagadnienie analizowane przez Jacka Heckelmana i Benjamina Powella⁶⁵, którzy badali współdziałanie wolności gospodarczej z korupcją. W warunkach niskiego poziomu wolności gospodarczej łapownictwo może poprawić funkcjonowanie procesów gospodarczych⁶⁶, gdyż wówczas przepisy prawa są zbyt uciążliwe dla przedsiębiorców. Dopuszczenie pewnych nieprawidłowości w funkcjonowaniu aparatu państwowego w postaci korupcji może w takich okolicznościach okazać się korzystne dla gospodarki. Wraz ze wzrostem wolności gospodarczej korzyści wynikające z działań korupcyjnych zanikają. Zdaniem Heckelmana i Powella szczególnie istotne w walce z przekupstwem są dwa czynniki zwiększające swobody gospodarcze: ograniczanie rozmiarów administracji oraz zmniejszanie ilości regulacji państwowych na rynku.

Stabilność polityczna ma wpływ na poziom korupcji. W literaturze przedmiotu panuje opinia, iż zwykle wzrost niestabilności politycznej powoduje zwiększenie korupcji⁶⁷. Niestabilność polityczna oznacza częste rotacje na stanowiskach urzędniczych, co może zachęcać do szukania dodatkowego zysku w czasie pełnienia funkcji publicznych. Filipe Campante i in.⁶⁸ stwierdzili, że również zbyt długie zajmowanie stanowisk przez urzędników może powodować wzrost przekupstwa, ponieważ nawiązują oni wtedy długotrwałe relacje korupcyjne z przedsiębiorcami. Autorzy przedstawili wykres ukazujący związek korupcji ze stabilnością polityczną (w kształcie paraboli z ramionami zwróconymi do góry); swoją koncepcję poparli badaniami empirycznymi.

Campante i in.⁶⁹ na podstawie modelu ekonometrycznego wyznaczyli optymalną długość kadencji rządu na około osiem lat, co odpowiada dwóm czteroletnim

64 F. Von Hayek, *Konstytucja wolności*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1960, s. 44.

65 Heckelman i Powell użyli indeksu wolności gospodarczej publikowanego w „Economic Freedom of the World Annual Report” Gwartney i Lawsona. Aktualny raport jest dostępny na stronie The Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2017-annual-report> (dostęp: 16.08.2018).

66 J. Heckelman, B. Powell, *Corruption and the institutional environment for growth*, „Comparative Economic Studies” 2010, vol. 52, no. 3, s. 351–378.

67 K. Nur-tegin, H. Czap, *Corruption...*, s. 54.

68 F. Campante, D. Chor, Q.-A. Do, *Instability and the incentives for corruption*, „Economics & Politics” 2009, vol. 21, no. 1, s. 85.

69 Ibidem, s. 92.

okresom sprawowania władzy. Oparli się na założeniu, że zarówno zbyt krótkie, jak i zbyt długie rządzenie krajem przez jedną partię ma charakter korupcyjny. Niestabilność polityczna często ma miejsce w momencie transformacji ustrojowej w danym państwie, gdzie w czasie przejmowania rządów przez demokratycznie wybrane władze może podnieść się poziom przekupstwa.

Istotnym czynnikiem determinującym korupcję są przepisy prawa mające ją kontrolować⁷⁰; stanowią one wypadkową historycznych i kulturowych uwarunkowań systemu prawnego danego kraju. Część przepisów uznaje się za szczególnie korupcyjne. Andrzej Kojder⁷¹ wskazuje na prawo dające urzędnikom władzę nad dysponowaniem środkami publicznymi w sposób uznaniowy, np. celowe dotacje, ulgi, koncesje, zwolnienia. Wszelkie prawa umożliwiające subiektywne dysponowanie środkami publicznymi przez jednego urzędnika, który jest w stanie udowodnić, że ma prawo do podjęcia określonej decyzji w zakresie tych środków, mogą tworzyć możliwość nadużyć korupcyjnych. Nadmierna ilość wszelkiego rodzaju przepisów normujących warunki handlu w danym państwie również sprzyja tym nadużyciom. Zostało to jasno przedstawione przez Jakoba Svenssona⁷², który wskazuje na wpływ przepisów regulujących handel dzięki wprowadzeniu taryf w imporcie. Przedsiębiorstwa mogą omijać te regulacje poprzez przekupienie urzędnika. Svensson stwierdził, że mogą one również lobbować w parlamencie za zniesieniem nałożonej taryfy. Lobbying mógłby doprowadzić do zmiany regulacji handlowych, na czym skorzystałyby wszystkie przedsiębiorstwa, a nie tylko te płacące łapówki.

Jednocześnie należy podkreślić, iż oprócz prawa istotna jest jakość działania instytucji publicznych⁷³, które mają strzec i nadzorować jego przestrzeganie przez społeczeństwo. Jeśli ma w nich miejsce korupcja, to nie mogą w pełni działać w imieniu i na korzyść społeczeństwa. Jakość funkcjonowania instytucji państwowych jest determinowana m.in. przez poziom dochodów danego kraju – w państwach zamożnych oczekuje się instytucji oferujących usługi na wyższym poziomie w porównaniu do biedniejszych państw⁷⁴. Wynika to ze wzrostu stabilności prawa, które zwiększa ochronę transakcji i własności prywatnej, ponieważ w społeczeństwie wzrasta poczucie nieuchronności kary za popełnione przestępstwo (także o charakterze korupcyjnym). Wprowadzenie dodatkowych ograniczeń prawnych, które regulowałyby przepływ dóbr i usług, zachęca do omijania tych barier poprzez korumpowanie urzędników państwowych. Wobec tego poprzez tworzenie odpowiednio skonstruowanych przepisów prawa, regulujących funkcjonowanie instytucji w państwie, można stymulować poziom korupcji.

70 L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Causes...*, s. 249.

71 A. Kojder, *Korupcja...*, s. 237.

72 J. Svensson, *Eight questions about corruption*, „Journal of Economic Perspectives” 2005, vol. 19, no. 3, s. 21.

73 Jakości instytucji jest pojęciem złożonym dotyczącym prowadzenia działalności gospodarczej w otoczeniu instytucjonalnym. Może być określana przez poziom skorumpowania urzędników administracji państwowej oraz stopień zbiurokratyzowania państwa.

74 L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Causes...*, s. 250.

Nadmierna biurokracja również może wpływać na podniesienie się poziomu przekupstwa. Zbyt duża ilość procedur, będąca efektem skomplikowanego systemu prawnego, poszerza możliwości wręczenia łapówki urzędnikowi za skrócenie czasu podjęcia decyzji lub pominięcie części obowiązków przy wydaniu licencji czy zezwolenia. Jak wskazuje Treisman⁷⁵, wpływ biurokracji na korupcję jest uzależniony od procedur i przepisów regulujących zakres pracy urzędnika, a także od merytorycznych aspektów zatrudniania na stanowiska urzędnicze i możliwości budowania na nich kariery w długim okresie. Większa częstotliwość kontaktów obywateli z urzędnikami może powodować zwiększenie skali korupcji⁷⁶, zatem uproszczenie procedur urzędniczych powinno przynieść skutek odwrotny.

Hung En Sung⁷⁷ zwraca uwagę również na aspekt wolności słowa, który powinien działać odstraszaюще na osoby dopuszczające się przekupstwa. Dziennikarze w państwach cechujących się wolnością słowa pokazują opinii publicznej działania korupcyjne, w szczególności dotyczące urzędników zajmujących wysokie stanowiska. Publiczne potępienie działań korupcyjnych wykrytych za rządów danej partii może zmniejszyć liczbę wyborców głosujących na nią. Z pewnością może to zostać wykorzystane przez partie opozycyjne do dyskredytowania przeciwnika w oczach opinii publicznej. Badania ujawniają, że świadomość demokratycznych wyborów motywuje urzędników państwowych do zaniechania działań korupcyjnych, a nawet podjęcia działań mających na celu obniżenie poziomu korupcji⁷⁸. Motywacja polityków jest uwarunkowana przez zakres wolności słowa panujący w danym państwie. Można zatem stwierdzić, że wszelkie niedoskonałości w przepływie informacji mogą wywoływać poczucie bezkarności urzędników i w ten sposób zachęcać ich do korupcji⁷⁹.

W analizach wskazuje się również na istotny wpływ struktur w państwowych urzędach na korupcję. Władzę państwową dzieli się na scentralizowaną i zdecentralizowaną. Fisman i Gatti⁸⁰ badali wpływ decentralizacji fiskalnej państwa na korupcję i wskazali na występowanie mniejszej skali łapownictwa w państwach zdecentralizowanych, gdzie organy regionalne są niezależne od rządu. Za korzystnym wpływem decentralizacji władzy w regionach na poziom korupcji w państwie przemawia kilka aspektów omawianych w literaturze przedmiotu. Fisman i Gatti⁸¹ wymienili następujące czynniki: konkurencję prawną między samorządami, a także przeniesienie kompetencji decyzyjnych

75 D. Treisman, *The causes...*, s. 405.

76 N. Mocan, *What determines corruption? International evidence from micro data*, NBER Working Paper, no. 10460, Cambridge 2004, s. 8.

77 H.E. Sung, *Democracy and political corruption: a cross-national comparison*, „Crime, Law & Social Change” 2004, vol. 41, no. 2, s. 179.

78 T. Persson, G. Tabellini, F. Trebbi, *Electoral rules and corruption*, „Journal of the European Economic Association” 2003, vol. 1, no. 4, s. 983.

79 K. Nur-tegin, H. Czap, *Corruption...*, s. 52.

80 R. Fisman, R. Gatti, *Decentralization and corruption: evidence across countries*, „Journal of Public Economics” 2002, vol. 83, s. 339.

81 Ibidem, s. 327–328.

na lokalny rząd. Konkurencja legislacyjna między samorządami sprowadza się do uchwalania prawa zachęcającego do osiedlania się na danym terenie. Samorządy konkurują między sobą również w aspekcie interwencjonizmu, którego ograniczenie będzie sprzyjało osiedlaniu się obywateli na tym terenie, a przecież wzrost ludności to zwiększone przychody z tytułu podatków dla samorządu. Ograniczenie regulacji samorządowych w gospodarce regionalnej będzie pociągać za sobą inwestycje, ale można je pobudzić również poprzez stosowanie ulg w podatkach lokalnych, które będą kreować dodatkowe regulacje prawne⁸². Zwiększenie kompetencji decyzyjnych samorządu powoduje wzrost jakości biurokracji w regionie⁸³. Urzędnicy mają świadomość, że ich decyzje przekładają się bezpośrednio na funkcjonowanie gospodarki regionalnej, a ich praca zostanie oceniona w nadchodzących wyborach. Zachęca to polityków samorządowych do efektywnego działania, ponieważ będą oni bezpośrednio odpowiadać za sytuację gospodarczą w regionie. Decentralizacja kompetencji rządowych wyklucza możliwość funkcjonowania amoralnego familizmu lub grupy osób skorumpowanych, które przejmując władzę, będą dbały wyłącznie o powiększenie własnego majątku.

W literaturze przedmiotu pojawiła się również teoria o wpływie wielkości budżetu państwa na korupcję. Vito Tanzi i Hamid Davoodi⁸⁴ wskazali na istotną interakcję między łapownictwem a wielkością wydatków rządowych, która skutkuje nieefektywnym wykorzystaniem zasobów rządowych. Duże wydatki rządowe mogą być powiązane z większą skalą korupcji; dotyczy to w szczególności środków na projekty inwestycyjne. Wybór wykonawców danej inwestycji państwowej może być podyktowany przez arbitralną decyzję przekupionego urzędnika, który podejmie ją, opierając się na kalkulacji prywatnych korzyści, a nie mając na uwadze interes państwa i obywateli⁸⁵. W warunkach skorumpowania społeczeństwa koszty inwestycji rządowych mogą być znacznie większe, niż gdyby przekupstwa w państwie nie było.

1.3.3. Ekonomiczne przyczyny korupcji

Ekonomiczne determinanty korupcji są związane przede wszystkim z poziomem dochodów społeczeństwa w danym państwie. Jest on rozpatrywany w dwóch kontekstach. Pierwszy z nich dotyczy dochodów mierzonych z wykorzystaniem wskaźników makroekonomicznych, które określają stopień rozwoju gospodarczego kraju. Drugi kontekst odnosi się do dochodów osiąganych z działalności

82 H. Jin, Y. Qian, B. Weingast, *Regional Decentralization and Fiscal Incentives: Federalism, Chinese Style*, Working Paper, Hoover Institution, Stanford 1999, s. 2.

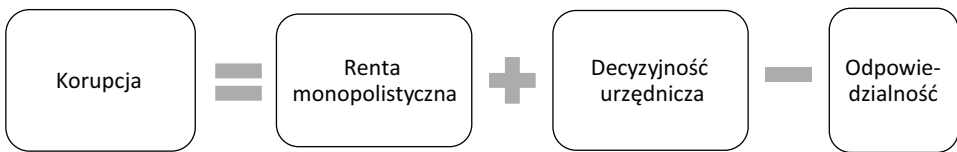
83 R. Fisman, R. Gatti, *Decentralization...*, s. 327.

84 V. Tanzi, H. Davoodi, *Corruption, public investment and growth*, IMF Working Paper 1997, no. WP/97/139, s. 5.

85 Ibidem.

korupcyjnej, a więc otrzymywania dodatkowych środków w związku z nadużywaniem powierzonego stanowiska do prywatnego celu.

Przyczyną działań korupcyjnych jednostki jest jej dążenie do osiągnięcia dodatkowych dochodów (renty za korupcję⁸⁶) w ramach sprawowania władzy. Renta korupcyjna jest formą pozyskiwania środków z transferów poprzez nielegalne metody redystrybucji dóbr. Korupcja okazuje się w tym przypadku sposobem na osiągnięcie dodatkowej renty w sposób nielegalny. Klitgaard⁸⁷ w równaniu dotyczącym korupcji wskazuje, że łapownictwo jest determinowane przez wielkość renty uzyskanej z posiadanego monopolu na władzę, jak również stopień swobody decyzyjnej urzędnika i jego odpowiedzialność.

Rysunek 1. Równanie Klitgarda

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Klitgaard, *Cleaning up and invigorating the civil service*, „Public Administration & Development” 1997, vol. 17, s. 500.

Równanie przedstawione na rysunku 1 dotyczy tylko korupcji w sferze publicznej, jednakże można je uznać za właściwe również w obszarze przekupstwa odnoszącego się do sfery prywatnej. W prywatnym przedsiębiorstwie również może dojść do korupcji, która jest wypadkową wielkości nienależnego dochodu, posiadanej władzy nadanej przez przełożonego oraz prawdopodobieństwa ukarania za nadużycie stanowiska dla prywatnej korzyści. Bez względu na fakt, czy jest to sfera publiczna, czy prywatna, „częstotliwość korupcyjnych interakcji jest tym większa, im bardziej wartość korupcyjnych transakcji przewyższa spodziewane koszty”⁸⁸. Można zatem oczekiwać pojawienia się korupcji, gdy wielkość renty korupcyjnej będzie większa niż prawdopodobieństwo ujawnienia przestępstwa i związane z tym koszty. Jednocześnie tworzenie możliwości pojawienia się przekupstwa jest uzależnione od stopnia swobody decyzyjnej pozostawionej urzędnikowi czy pracownikowi przedsiębiorstwa. Korupcja może wynikać z behawioralnych aspektów, takich jak chciwość jednostki, która dąży do zgromadzenia większej ilości dóbr. „Zamiast używać zasobów do celów produkcyjnych, osoby te koncentrują się na działalności zapewniającej im maksymalny udział w dochodach z realizowanych projektów, programów

86 Korzyści materialne pozyskiwane przez osoby przyjmujące ofertę korupcyjną. Pojęcie to łączy się ze zjawiskiem pogoni za rentą, jednak w tym przypadku pozyskiwanie korzyści nie funkcjonuje w ramach prawa. Więcej na ten temat w: A. Krueger, *The political economy of the rent-seeking society*, „The American Economic Review” 1974, vol. 64, no. 3, s. 291–303.

87 R. Klitgaard, *Cleaning up...*, s. 500.

88 A. Kojder, *Korupcja...*, s. 235.

czy szeroko pojętej działalności publicznej⁸⁹. Poprzez przyjmowanie łapówek lub innych korzyści majątkowych osiąga się dodatkową rentę z tytułu posiadanego stanowiska, co powoduje szybsze bogacenie się. Zgodnie z równaniem Klitgaard⁹⁰ korupcja stanie się nieopłacalna, gdy jej koszty (wynikające np. z utraty posady) będą wyższe od korzyści, np. w postaci łapówki. Wobec tego łapownictwo powinno być mniej w państwach o wysokich średnich zarobkach niż w krajach o niższych średnich pensjach. Daron Acemoglu i Thierry Verdier⁹¹ stwierdzili, iż wzrost płac w sektorze publicznym może doprowadzić do zwiększenia inwestycji i poprawy alokacji dostępnych zasobów, ponieważ będzie ograniczać korupcję. Poprzez regulowanie wartości wynagrodzeń dla stanowisk podatnych na łapownictwo możliwe jest w pewnej części ograniczenie skali skorumpowania pracowników zarówno instytucji publicznych, jak i prywatnych przedsiębiorstw. Jednocześnie sugeruje to związek przepięstwa z rozwojem gospodarczym kraju, ponieważ wyższe przeciętne wynagrodzenia są osiągnięte w państwach wysoko rozwiniętych. Łukasz Goczek⁹² twierdzi, iż redukcja renty monopolistycznej następuje w wyniku wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw, która powinna zmniejszyć skłonność uczestników rynku do zawierania transakcji opartych na korupcji.

Rozwój gospodarczy danego kraju jest związany z wielkością przepięstwa, a państwa rozwinięte gospodarczo postrzega się jako mniej skorumpowane, ponieważ jakość funkcjonowania instytucji i systemy prawne działają w nich sprawniej⁹³. Niewątpliwie korupcja dotyczy państwa na każdym poziomie rozwoju. Wysoki poziom rozwoju gospodarczego (np. mierzony w PNB na osobę lub PKB na osobę) nie gwarantuje całkowitego wyeliminowania transakcji korupcyjnych, co można zaobserwować na przykładzie Niemiec lub Francji. Jednakże państwa rozwijające się i słabo rozwinięte cechują się większą skalą skorumpowania niż państwa wysoko rozwinięte. Związane jest to z wpływem czynników determinujących rozwój gospodarczy kraju. Lorenzo Pellegrini i Reyer Gerlagh⁹⁴ wymieniają wyższy poziom skolaryzacji, zurbanizowania i dostępu do środków masowego przekazu jako czynniki warunkujące mniejszą skłonność społeczeństwa do korupcji. Autorzy dodają, iż wzrost konkurencyjności krajowej gospodarki powinien zmniejszać łapownictwo poprzez zwiększenie dwóch czynników: podaży produktów zagranicznych i otwartości handlu, co wymusza zazwyczaj tworzenie przejrzystych reguł wejścia na rynek krajowy przez zagranicznych przedsiębiorców.

89 J. Borusowski, *Spółeczno-kulturowe...*, s. 10.

90 R. Klitgaard, *Cleaning up...*, s. 500.

91 D. Acemoglu, T. Verdier, *Property rights, corruption and the allocation of talent: a general equilibrium approach*, „Economic Journal” 1998, vol. 108, s. 1399.

92 Ł. Goczek, *Skuteczność strategii antykorupcyjnych i przyczyny korupcji*, „Gospodarka Narodowa” 2007, nr 4, s. 41.

93 P. Mauro, *Corruption...*, s. 706.

94 L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Causes...*, s. 250.

Poziom rozwoju gospodarczego oddziałuje na skalę korupcji. Państwa bogatsze dysponują sprawniejszym systemem prawnym i lepszą jakością instytucji. Powszechny jest pogląd, że wykrycie i ukaranie przestępców za korupcję z większym prawdopodobieństwem nastąpi w państwach o wyższym stopniu rozwoju gospodarczego⁹⁵. Rozwój ten wiąże się również z większą ilością i wartością transakcji, co może zarówno sprzyjać łapownictwu, jak i je ograniczać. Zwiększanie obrotu towarami i usługami utrudnia wykrycie działań korupcyjnych w rosnącej liczbie transakcji. Jednocześnie zniechęca przedsiębiorców do realizacji transakcji opartych na korupcji, gdy mają do wyboru legalną działalność gospodarczą. Łapownictwo w takim przypadku okazuje się nieopłacalne, ponieważ zbyt mocno podnosi koszty, które zwiększają ceny produktów i usług, co może doprowadzić do obniżenia poziomu produkcji lub jej zaniechania. W skali globalnej powoduje to zmniejszenie wzrostu gospodarczego w porównaniu do potencjału, jakim dysponuje gospodarka, a zatem poziom rozwoju gospodarczego i korupcja są zmiennymi współzależnymi. Z jednej strony rozwój gospodarczy determinuje przekupstwo, z drugiej – korupcja wpływa na rozwój gospodarczy kraju. Goczek⁹⁶ wskazuje również na aspekt depersonalizacji decyzji podejmowanych przez uczestników rynku, co łączy się ze wzrostem liczby transakcji i przyspieszeniem podejmowania decyzji. Zwiększenie liczby operacji gospodarczych pozbawionych elementu osobistego poznania kontrahenta przyspiesza obrót towarami i usługami, a ponadto ogranicza przekupstwo (zaangażowane w nie podmioty chcą uniknąć kary i wysokich kosztów działań korupcyjnych). Wzrost wydawanych decyzji urzędniczych dotyczących regulacji handlu również może zmniejszyć skalę korupcji, ponieważ istnieje większe ryzyko ujawnienia, że dany urzędnik przyjmuje łapówki w zamian za odpowiednią decyzję urzędniczą.

Zmienną wpływającą na przekupstwo powiązaną ze stopniem rozwoju gospodarczego kraju jest stopień wyedukowania społeczeństwa. Uznaje się, że państwa o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego mają lepiej wykształcone społeczeństwo, co wpływa na poziom korupcji w tych krajach. Badania Edwarda Glaesera i Ravena Saksa⁹⁷ dotyczące USA potwierdziły, że wzrost poziomu edukacji obniża poziom korupcji. Dzięki wiedzy obywatele sprawniej funkcjonują w systemie prawnym, co sprzyja dochodzeniu swoich praw przed sądem oraz zwiększa prawdopodobieństwo wykrycia i ukarania przestępstw korupcyjnych. Upowszechnienie edukacji podnosi świadomość społeczeństwa dotyczącą nieefektywności i ryzyka związanych z korumpowaniem.

Przedstawiono również teorię mówiącą o związku istniejącym między posiadaniem zasobów naturalnych przez państwo a skalą jego skorumpowania. Kraje bogate w zasoby nieodnawialne cechują się wyższym poziomem korupcji⁹⁸. Dodat-

95 Ł. Goczek, *Skuteczność...*, s. 37.

96 Ibidem.

97 E. Glaeser, R. Saks, *Corruption in America*, „Journal of Public Economics” 2006, vol. 90, s. 1068.

98 M. Anthonsen, A. Lofgren, K. Nilsson, J. Westerlund, *Effects of rent dependency on quality of government*, „Economics of Governance” 2012, vol. 13, no. 2, s. 162.

kowe przychody w budżecie państwa z tytułu renty z eksploatacji surowców mogą generować nieefektywne zwiększenie zatrudnienia na stanowiskach publicznych. Badania Jamesa Robinsona, Ragnara Torvika i Thierry'ego Verdiera⁹⁹ wykazały, że istnieje możliwość ponadnormatywnego generowania zatrudnienia w sektorze publicznym w wyniku eksploatacji zasobów naturalnych. Nadmierny wzrost zatrudnienia funkcjonariuszy publicznych może być nieefektywny, a dodatkowo, w kontekście dyspozycji zasobami naturalnymi, powstaje możliwość żądania lub oferowania łapówek, np. za wydanie licencji na wydobycie danego złoża surowca przez konkretną spółkę. Badania Sambita Bhattacharyya i Rolanda Hodlera¹⁰⁰ przeprowadzone na danych makroekonomicznych pochodzących ze 124 państw ujawniły, iż wprawdzie występowanie renty z eksploatacji surowców zwiększa korupcję, lecz tylko w państwach o niskiej jakości instytucji demokratycznych.

Badano również związek korupcji ze współpracą międzynarodowych przedsiębiorstw z rządem¹⁰¹. Wykazano, że w środowisku bardziej skorumpowanym (w obszarze danej branży, która jest skorumpowana) przedsiębiorstwa te są mniej skłonne do podejmowania współpracy, a tym samym większej asertywności wobec pomysłów rządu. Yadong Luo stwierdził również, że działania międzynarodowych przedsiębiorstw w branżach skorumpowanych są uzależnione od stopnia koncentracji przedsiębiorstwa na etyce. Firmy zwracające uwagę na etyczne aspekty biznesu będą skłonne do normowania swojej działalności gospodarczej w ramach długoterminowych aktów prawnych uzgodnionych z rządem danego państwa. Przedsiębiorstwa mniej koncentrujące się na etyce pręcej wykorzystają zależności występujące w branży i chętniej na takiej zasadzie podejmą współpracę z rządem¹⁰². Wobec tego w gospodarkach charakteryzujących się wysokim poziomem korupcji powinno znajdować się więcej przedsiębiorstw międzynarodowych, które na etyce się nie koncentrują, niż w gospodarkach mniej skorumpowanych.

1.4. Pomiar korupcji

Korupcja jest zjawiskiem niemożliwym do zmierzenia w sposób niepodważalny. Działania korupcyjne w większości krajów są uznawane za przestępstwo, dlatego wszelkie zachowania korupcyjne są ukrywane w obawie przed karą. Zebranie wiarygodnych danych dotyczących skali przekupstwa w danym państwie

99 J. Robinson, R. Torvik, T. Verdier, *Political foundations of the resource curse*, „Journal of Development Economics” 2006, vol. 79, s. 466.

100 S. Bhattacharyya, R. Hodler, *Natural resources, democracy and corruption*, „European Economic Review” 2010, vol. 54, no. 4, s. 619.

101 Y. Luo, *Political behavior, social responsibility, and perceived corruption: a structuration perspective*, „Journal of International Business Studies” 2006, vol. 37, no. 6, s. 760–763.

102 Ibidem, s. 761.

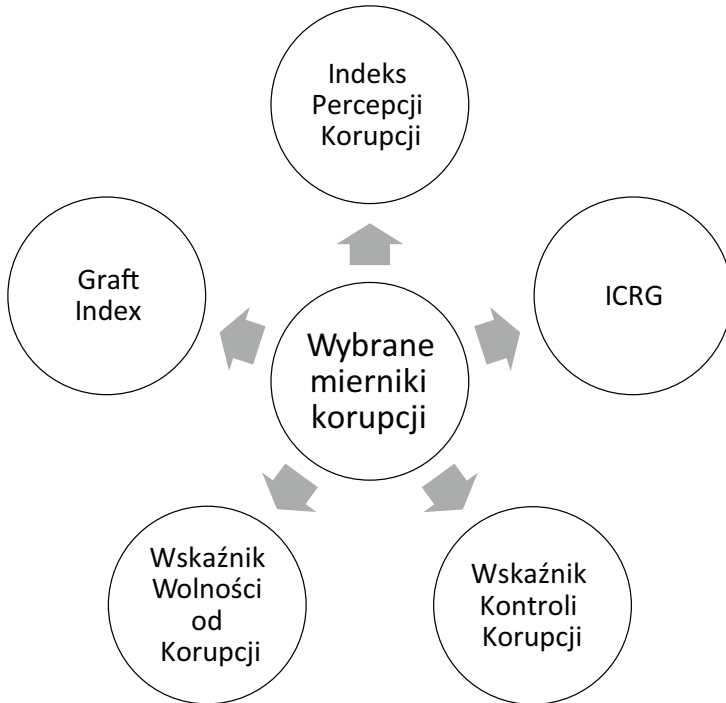
jest utrudnione również ze względu na różne rodzaje korupcji. Gdyby nie cecha przekupstwa, jaką jest tajność, w prosty sposób można byłoby zmierzyć jej wielkość. Należałoby zsumować wartość łapówek wręczanych w danej jednostce czasu, przy czym trzeba pamiętać, że korupcja nie polega jedynie na łapownictwie. Istnieją odmiany korupcji, których wielkości nie sposób zmierzyć. Przykładem jest nepotyzm, który nie wiąże się z wręczeniem łapówki. Obiektywny pomiar przekupstwa nie jest w tym przypadku możliwy, ponieważ nie ma miejsca przekazanie jakiejś wartości lub dobra mierzonego pieniądzem, lecz realizacja lub obietnica przysługi. Jedyną miarą w przypadku niepieniężnych korzyści z korupcji jest liczba zdarzeń korupcyjnych, która nie pokazuje w pełni wymiernej skali skorumpowania społeczeństwa. Analizując samą kwestię łapówkarstwa, należy podkreślić, iż łapówkę można uznać za prezent, a otrzymanie prezentu można odczytać jako wręczenie łapówki. Porównanie zagregowanych wielkości przekupstwa między państwami również przysparza wielu problemów, ponieważ ze względów prawnych i kulturowych korupcja jest odmiennie postrzegana w różnych społeczeństwach. Dlatego zjawisko łapownictwa jest trudne do zmierzenia w sposób bezsprzeczny i obiektywny.

Dzięki pracy specjalistycznych agencji możliwe było stworzenie syntetycznych wskaźników postrzegania korupcji, co umożliwiło przeprowadzanie badań empirycznych na danych panelowych dotyczących różnych krajów. Poszerzyło to wiedzę dotyczącą mechanizmów i związków przekupstwa z gospodarką czy uwarunkowaniami kulturowymi.

Pojawienie się mierników korupcji dla większości państw świata w latach dziewięćdziesiątych XX w. umożliwiło empiryczną weryfikację argumentów przemawiających za wpływem korupcji na gospodarkę. Wzrost przekonania naukowców co do wielkiej wagi korupcji w gospodarce stworzył potrzebę pomiaru tego zjawiska za pomocą ujednoczonej miary dla wszystkich państw. Powstanie wiarygodnych i syntetycznych indeksów korupcji dało badaczom nowe możliwości. Mierniki korupcji, które zaczęły pojawiać się od 1995 r., umożliwiły prowadzenie nad analizowanym zagadnieniem badań zarówno przekrojowych, jak i panelowych. Schemat wybranych mierników korupcji przedstawiono na rysunku 2. Nastąpił rozwój literatury przedmiotu, w tym teorii dotyczących współoddziaływania korupcji i gospodarki. Ocenie i analizie nieustannie są poddawane również same syntetyczne miary korupcji, co też ułatwia wybór odpowiedniego miernika do badań. Aktualnie literatura przedmiotu przedstawia różnorodne zagadnienia i ich analizy przeprowadzane w wielu krajach z wykorzystaniem zróżnicowanych zmiennych ekonomicznych i finansowych.

Indeks Percepcji Korupcji (Corruption Perception Index, CPI) jest publikowany przez Transparency International i mierzy postrzeganie korupcji w sferze publicznej w danym kraju. Został stworzony przez Lambsdorffa i ukazuje się corocznie od 1995 r., a jego edycja w 2015 objęła 168 państw na świecie. Wskaźnik przyjmuje wartości od 0 do 100 punktów przydzielanych danemu krajowi, przy czym otrzymanie 0 punktów oznacza, że państwo jest bardzo skorumpowane, natomiast 100

punktów otrzymuje kraj wolny od korupcji¹⁰³. Aktualnie nie ma państwa, które otrzymałoby 0 lub 100 punktów w Indeksie Percepcji Korupcji. Jest to przykład indeksu złożonego, ponieważ oblicza się go na podstawie danych uzyskanych z co najmniej trzech różnych źródeł spośród kilkunastu dostępnych. „Warunkiem uwzględnienia danego źródła w przygotowaniu indeksu jest, oprócz weryfikacji wiarygodności, dostarczenie rankingu dużej liczby narodów oraz ujęcie ogólnego poziomu korupcji”¹⁰⁴. Zebrane dane są przedstawione w różnych skalach, dlatego przed ich połączeniem następuje proces standaryzacji.

Rysunek 2. Wybrane mierniki korupcji

Źródło: opracowanie własne.

Transparency International publikuje również inne wskaźniki mierzące korupcję¹⁰⁵. Są to:

- Globalny Barometr Korupcji (Global Corruption Barometer) – badanie opinii publicznej na temat korupcji przeprowadzane na grupie wybranych osób z każdego analizowanego kraju. Ankietowani dostarczają cennych informacji na temat swojego doświadczenia z korupcją i ich percepcji tego zjawiska w kluczowych instytucjach publicznych w danym państwie.

103 Transparency International, www.transparency.org/cpi2013/in_detail (dostęp: 5.04.2018).

104 J. Borusowski, *Spółeczno-kulturowe...*, s. 64.

105 Transparency International, www.transparency.org/cpi2014 (dostęp: 30.03.2018).

- Indeks Płatników Łapówek (Bribe Payers Index) – prezentuje dane ankietowe dotyczące kwestii płacenia łapówek przy prowadzeniu biznesu za granicą. Ankietowanymi są przedstawiciele kadry kierowniczej przedsiębiorstw funkcjonujących w analizowanym kraju, dlatego indeks dotyczy głównie łapówek płaconych przez sektor prywatny. Biznesmeni dzielą się swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi płacenia łapówek przez zagraniczne przedsiębiorstwa w danym kraju.
- Globalny Raport Korupcji (Global Corruption Report) – tematyczny raport dotyczący korupcji w różnych sektorach, np. sądownictwie, edukacji czy ochronie zdrowia. Dostarcza wiedzy na temat korupcji w danej dziedzinie, ale wskazuje również na rozwiązania ograniczające wielkość korupcji w danym sektorze.
- Ocena Krajowego Systemu Uczciwości (National Integrity System Assessments) – raport wskazujący na mocne i słabe strony najważniejszych instytucji w kontekście jakości zarządzania i zapobiegania korupcji. Ocenia on czynności podjęte w celu ograniczania skali korupcji w danym kraju.
- Przejrzystość Korporacji w Raportowaniu (Transparency in Corporate Reporting) – badanie przejrzystości raportowania na temat podjętych działań antykorupcyjnych wśród największych giełdowych korporacji międzynarodowych. Analiza dotyczy programów antykorupcyjnych największych spółek, ale też informacji o publikowaniu najważniejszych danych finansowych.

International Country Risk Guide (ICRG) jest indeksem opierającym się na danych sondażowych, publikowanym przez The Political Risk Services Group (The PRS Group). Ukazuje się od 1980 r. co miesiąc, przez co dostarcza wyczerpujących informacji na temat kształtowania się wskaźników mierzących ryzyko polityczne, finansowe i gospodarcze w danym kraju¹⁰⁶. Dla każdej z tych trzech kategorii ryzyka jest tworzony osobny indeks. Ocena ryzyka politycznego sumarycznie przyjmuje wartości od 0 do 100. Wartość zbliżone do 0 oznaczają bardzo wysokie ryzyko, zaś liczbę punktów bliską 100 otrzymują państwa obciążone najmniejszym ryzykiem. Oceny ryzyka politycznego dokonuje się na podstawie dwunastu zmiennych (wymieniono je w tabeli 2), których udział jest mierzony ilością punktów, jakie dla tej zmiennej może otrzymać dany kraj.

Jedną ze zmiennych jest korupcja przyjmująca maksymalną wartość 6 punktów, co oznacza, że dane państwo jest wolne od korupcji. The PRS Group podaje, iż ocenia jedynie korupcję polityczną, ponieważ stanowi czynnik zniechęcający inwestorów zagranicznych do podjęcia działań biznesowych w danym kraju. Uzasadnia to niestabilnością środowiska finansowego i biznesowego danego państwa oraz obniżonym poziomem potencjału rządu i biznesu¹⁰⁷. Korupcja w sektorze publicznym podnosi koszty i ryzyko związane z działalnością gospodarczą i in-

106 The PRS Group, <http://www.prsgroup.com/about-us/our-two-methodologies/icrg> (dostęp: 30.03.2018).

107 L. Howell, *International Country Risk Guide Methodology*, www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2012/11/icrgmethodology.pdf, s. 4 (dostęp: 30.03.2018).

westycyjną. Indeks ICRG opiera się na badaniach opinii ekspertów pochodzących z analizowanych krajów. Jest jednym z bardziej popularnych wskaźników wykorzystywanych do badań empirycznych (twierdzą tak np. Tanzi i Davoodi¹⁰⁸).

Tabela 2. Zmienne wchodzące w skład wskaźnika oceniającego ryzyko polityczne

Lp.	Zmienna	Maksymalna liczba punktów
1	Stabilność polityczna	12
2	Warunki społeczno-ekonomiczne	12
3	Profil inwestycyjny	12
4	Konflikty wewnętrzne	12
5	Konflikty zewnętrzne	12
6	Korupcja	6
7	Wpływ wojska na politykę	6
8	Napięcia religijne	6
9	Prawo i praworządność	6
10	Napięcia etniczne	6
11	Odpowiedzialna demokracja	6
12	Jakość biurokracji	4
Suma		100

Źródło: The PRS Group, www.prsgroup.com/about-us/our-two-methodologies/icrg (dostęp: 2.05.2020).

Wskaźnik Kontroli Korupcji (Control of Corruption, CC) jest publikowany przez Bank Światowy w grupie mierników oceniających jakość zarządzania na świecie. Jest budowany na podstawie danych pozyskanych z badań ankietowych przeprowadzonych wśród przedsiębiorców, obywateli i wybranych ekspertów z danego państwa, a jego twórcy wzorują się na rozwiązaniach stosowanych dla Indeksu Percepcji Korupcji. Dane są pozyskiwane z instytucji badawczych, ośrodków analitycznych, organizacji pozarządowych, organizacji międzynarodowych oraz przedsiębiorstw z sektora prywatnego¹⁰⁹. Mierzy on korupcję w sektorze publicznym oraz prywatnym, ze szczególnym uwzględnieniem korupcji wśród urzędników państwowych i jej oddziaływaniem na środowisko biznesowe¹¹⁰. Przyjmuje wartości od -2,5 do 2,5 punktu, przy czym im wyższy wynik, tym mniej korupcji jest w danym państwie. Wskaźnik Kontroli Korupcji (w odróżnieniu od CPI) jest obliczany przy użyciu błędu standardowego jako miernika niepewności wynikającej z przydzielanej danemu państwu punktacji¹¹¹.

108 V. Tanzi, H. Davoodi, *Corruption...*, s. 11.

109 The World Bank, www.info.worldbank.org/governance/wgi (dostęp: 5.04.2018).

110 C.R. Apaza, *Measuring governance and corruption through the worldwide governance indicators: critiques, responses, and ongoing scholarly discussion*, „Political Science and Politics” 2009, vol. 42, s. 140.

111 A. Rohwer, *Measuring corruption: a comparison between the Transparency International's corruption perceptions index and the World Bank's worldwide governance indicators*, „CESifo DICE Report” 2009, vol. 7, no. 3, s. 47.

Wskaźnik jest budowany na podstawie danych pochodzących z kilkudziesięciu różnych źródeł (16 źródeł określanych jako reprezentatywne i 27 źródeł określanych jako niereprezentatywne dla 2015 r.), które dostarcza kilkadziesiąt różnych organizacji (31 organizacji w 2015).

Wskaźnik Wolności od Korupcji (Freedom from Corruption, FFC) to indeks publikowany przez Fundację Heritage i „Wall Street Journal” od 1995 r. W 2016 ukazał się indeks dla 186 gospodarek. Należy on do grupy indeksów mierzących praworządność wraz z indeksem praw własności. Przyjmuje wartości od 0 (całkowicie skorumpowane państwo) do 100 (kraj wolny od korupcji). Opiera się na danych pochodzących głównie z Indeksu Percepcji Korupcji oraz US Department of Commerce, Economist Intelligence Unit, Biura Przedstawiciela Handlu USA i oficjalnych publikacji rządowych analizowanego kraju¹¹². Indeks ten opiera się zatem na danych jakościowych zebranych od instytucji rządowych i pozarządowych.

Graft Index (GI) jest wskaźnikiem percepcji korupcji publikowanym przez Bank Światowy, który odzwierciedla prawdopodobieństwo, że firma w danym kraju zostanie poproszona o łapówkę przy składaniu podania o dostęp do usług infrastrukturalnych czy zezwolenie na prowadzenie działalności gospodarczej¹¹³. Opiera się na badaniach opinii ekspertów z firm, które doświadczyły działań korupcyjnych w urzędach w danym państwie. GI jest miernikiem skonstruowanym podobnie jak Indeks Percepcji Korupcji, ponieważ oba te wskaźniki bazują na tych samych danych źródłowych. Jednak GI w inny sposób mierzy informacje z nich pochodzące. Brana jest w nim pod uwagę korelacja między danymi, przez co większe znaczenie nadaje się tym informacjom, które są najbardziej ze sobą skorelowane, zaś mniejsze tym, które najbardziej odbiegają od pozostałych¹¹⁴. Indeks przyjmuje wartości od -2,5 do 2,5 punktu. Wartości ujemne wskazują na wyższy poziom percepcji korupcji w kraju, zaś dodatnie oznaczają poziom niższy.

Dostępne wskaźniki korupcji cechują się czterema ograniczeniami, które wymienił Marko Danon¹¹⁵:

1. percepcja – najważniejsze zastrzeżenie dotyczące mierników korupcji, które odnosi się do subiektywizmu w sposobie jej obserwowania w określonym kraju. Czynniki kulturowe powodują, że percepcja korupcji może być błędnie określona dla danego państwa;
2. standaryzacja – wykorzystując tę samą zestandaryzowaną metodę do pomiaru korupcji w różnych państwach, pomija się pewne specyficzne uwarunkowania kulturowe przekupstwa. Jest to niewątpliwie przeszkoda w tworzeniu

112 The Heritage Foundation, www.heritage.org/index/freedom-from-corruption (dostęp: 5.04.2018).

113 A. Gonzalez, E. Lopez-Cordova, E. Valladares, *The incidence of graft on developing-country firms*, World Bank Policy Research Working Paper Series 2007, vol. 4394, s. 5.

114 D. Serra, *Empirical determinants of corruption: a sensitivity analysis*, „Public Choice” 2006, vol. 126, s. 232.

115 M. Danon, *Contemporary economic research of corruption*, „Contemporary Legal & Economic Issues” 2011, vol. 3, s. 258.

- obiektywnych i dokładnych wskaźników mierzących korupcję w państwach o różnych uwarunkowaniach kulturowych jej dotyczących;
3. ilość wskaźników bazowych – wskaźniki korupcji zwykle są budowane na podstawie innych obiektywnych mierników, zaś ich dobór jest na ogół obciążony wadą subiektywności. Zwiększenie ilości wskaźników bazowych ma podnosić wiarygodność danego indeksu;
  4. przejrzystość – budowa indeksów korupcji na podstawie wskaźników bazowych zwykle jest przejrzysta i klarowna, lecz sam skład oraz sposób tworzenia wskazanych mierników bazowych może być skomplikowany.

Dostępne wskaźniki przekupstwa nie mierzą w sposób niepodważalny skali korupcji w danym państwie, ponieważ nie ma możliwości zmierzenia korupcji w sposób obiektywny (ze względu na jej cechy). Jednakże część wskaźników jest uznawana za dobre mierniki poziomu skorumpowania, które pozwalają na przeprowadzanie analiz i wyciąganie wniosków. Badania przedstawione w kolejnych częściach pracy będą uwzględniały tylko ten miernik, który jest postrzegany przez autorkę jako najbardziej wiarygodny, czyli Wskaźnik Kontroli Korupcji Banku Światowego.

1.5. Podsumowanie

Powyższa próba charakterystyki pojęcia korupcji wskazuje na wieloaspektowość tego zjawiska. Przedstawiona typologia korupcji, opis czynników ją determinujących i ich wpływu na wielkość przekupstwa, a także opis wybranych mierników tego zjawiska ujawniają przyczyny problemów dotyczących zarówno zdefiniowania korupcji, jak i ujęcia jej za pomocą miernika. Istnieją pewne różnice w postrzeganiu przekupstwa w różnych państwach, które wynikają głównie z czynników kulturowych, dlatego część badaczy rozpatruje kwestię wpływu przekupstwa na gospodarkę, biorąc pod uwagę przyczyny jego powstania. Sprowadza się to do analizowania korupcji z uwzględnieniem podziału terytorialnego danych (na pochodzące z regionów i kontynentów), osobnego analizowania państw o różnych systemach politycznych czy zwracania uwagi na stopień zbiurokratyzowania kraju. Rozpoznanie korupcji poprzez wskazanie ujednoczonej definicji odpowiedniej dla wszystkich państw na świecie jest niezwykle trudne. Prostsze okazuje się wytypowanie grup państw, w których występują podobne przyczyny łapownictwa, i analizowanie jego skutków osobno dla tych grup. Podejście to jednak nie powoduje uproszczenia metod pomiarowych, ponieważ powinny być one jednakowe dla wszystkich analizowanych grup, tak aby wyniki były porównywalne.

Obecnie dla większości państw są dostępne mierniki przekupstwa opierające się głównie na badaniach sondażowych. Należy podkreślić, iż aktualnie badania empiryczne dotyczące wpływu korupcji na gospodarkę opierają się często na kilku

miernikach, z których najczęściej są wybierane następujące: Wskaźnik Kontroli Korupcji, International Country Risk Guide, Indeks Percepcji Korupcji¹¹⁶. Zabieg ten należy tłumaczyć faktem, iż otrzymanie podobnych wyników w badaniach dla różnych mierników korupcji jest traktowane jako wystarczające potwierdzenie, że wnioski płynące z prawidłowo wykonanych badań są poprawne mimo dostrzegalnych mankamentów wskaźników korupcji. Należy jednak zwrócić uwagę, że mierniki korupcji są zazwyczaj ze sobą wysoko skorelowane, więc wyniki badań przeprowadzonych z uwzględnieniem różnych miar łapownictwa powinny dawać te same rezultaty.

---

116 L. Aldieri, C. Barra, N. Ruggiero, C. Paolo Vinci, *Corruption and firms' efficiency: international evidence using an instrumental variable approach*, „Economia Politica” 2023, vol. 40(2), s. 731–759.

Rozdział 2

Wpływ korupcji na gospodarkę

2.1. Wprowadzenie

Niejednoznaczność wyników badań dotyczących wpływu korupcji na wzrost gospodarczy czy inwestycje skłania do postrzegania przekupstwa nie tylko w kategoriach moralnych, lecz także finansowych czy ekonomicznych. W sferze moralności łapownictwo pozostaje zachowaniem nagannym, natomiast w aspekcie finansów czy ekonomii możliwe jest wskazanie jego pozytywnych i negatywnych skutków dla gospodarki, dlatego w literaturze przedmiotu pojawiły się liczne argumenty zarówno za korzystnym, jak i niekorzystnym wpływem korupcji na tę dziedzinę. Mimo wielu badań z zastosowaniem różnych mierników przekupstwa naukowcy nie są zgodni co do kierunku jego wpływu na gospodarkę. W ciągu ostatnich kilkunastu lat powstała teoria łącząca obydwie zależności (pozytywną i negatywną) poprzez krzywoliniowy wpływ korupcji na gospodarkę. Zgodnie z tą teorią wpływ łapownictwa na wielkości makroekonomiczne (głównie wskazywano na wzrost gospodarczy) miałby ulegać zmianie wraz ze zmieniającą się wielkością korupcji. Szczególnym przypadkiem nieliniowego wpływu łapownictwa na gospodarkę jest zależność przybierająca kształt paraboli z ramionami skierowanymi do dołu, która umożliwia wyznaczenie maksymalnego poziomu przekupstwa. Zgodnie z badaniami możliwe jest występowanie pewnej wielkości korupcji optymalizującej wzrost gospodarczy; wartość ta może być różna od zera¹. W takim przypadku utrzymywanie (zazwyczaj niskiej wartości przekupstwa) będzie sprzyjało osiągnięciu wyższego poziomu wzrostu gospodarczego. Należy tu jednak zaznaczyć, że taka zależność może zaistnieć m.in. wtedy, gdy w gospodarce występuje zjawisko szkodzące wzrostowi gospodarczemu, a łapownictwo umożliwia przeciwdziałanie temu zjawisku, np. nadmiernej biurokracji.

Wzrost gospodarczy jest jedną z kluczowych wielkości makroekonomicznych, która kompleksowo opisuje sytuację danej gospodarki. W literaturze analizującej korelację między korupcją a wzrostem gospodarczym kładzie się nacisk na ich

---

1 M.in. w: R. Dzhumashev, *Corruption and growth: the role of governance, public spending and economic development*, „Economic Modelling” 2014, no. 37, s. 202–215.

silny dodatni związek mierzony współczynnikiem korelacji. Oznacza to zwiększenie wzrostu gospodarczego powiązane ze zmniejszaniem się (wzrostem wartości wskaźników) poziomu korupcji. Zazwyczaj te badania dotyczą analizy panelowej lub przekrojowej dla wszystkich państw, dla których zgromadzono odpowiednie dane i w tym kontekście część badaczy jest zgodna, że niższy poziom przekupstwa jest odnotowywany w państwach rozwiniętych, zaś najwięcej korupcji jest w państwach najslabiej rozwiniętych gospodarczo. Jednak w literaturze przedmiotu pojawiły się głosy, iż powyższe uogólnienie nie oddaje w pełni zależności, jaka faktycznie występuje między przekupstwem a poziomem wzrostu gospodarczego państwa, co zostało wskazane, np. u Jacka Heckelmana i Benjamina Powella² oraz Allana Wrighta i Rolanda Craigwella³.

Państwa rozwinięte gospodarczo mimo zaostrzenia procedur antykorupcyjnych nie osiągnęły statusu krajów wolnych od korupcji, ponieważ całkowite wyeliminowanie łapownictwa czy kumoterstwa nie jest możliwe przy aktualnym stopniu integracji gospodarczej. W warunkach gospodarki otwartej, przy narastającej migracji ludności o różnej narodowości i kulturze, dochodzi do przenikania pewnych zwyczajów i sposobów postępowania, także tych korupcyjogennych. Napływ ludności z obszarów, gdzie łapownictwo jest akceptowane społecznie, będzie powodować przeniesienie zwyczajów dotyczących przekupstwa na tereny aktualnie przez nią zasiedlane.

W poniższym rozdziale zaprezentowano najważniejsze aspekty wpływu korupcji na wzrost gospodarczy, inwestycje i przedsiębiorczość. Omówiono zarówno argumenty za negatywnym oddziaływaniem przekupstwa na gospodarkę, jak i te, które wskazują na jej pozytywny wpływ. Następnie przedstawiono uzasadnienia dla nieliniowej zależności między korupcją a wybranymi miernikami makroekonomicznymi. W ramach dotychczasowych badań analizuje się głównie zależność liniową między łapownictwem a zmiennymi opisującymi stan gospodarki, która to analiza zdaniem części naukowców (np. Pankaja Jaina, Emre'a Kuvveta i Michała Pagano⁴ oraz Sergeya Anokhina i Williama Schulzego⁵) nie jest poprawna. Badania nad nieliniowym związkiem mogą pomóc w zrozumieniu, dlaczego analizy liniowej zależności nie wyjaśniły w pełni charakteru tego związku. Zaprezentowano również obecne w literaturze przedmiotu argumenty przemawiające za możliwością występowania sprzyjającego wzrostowi gospodarczemu poziomowi korupcji, a także przedstawiono warunki dla możliwości występowania maksymalnego jej

2 J. Heckelman, B. Powell, *Corruption and the institutional environment for growth*, „Comparative Economic Studies” 2010, vol. 52, no. 3, s. 351–378.

3 A. Wright, R. Craigwell, *Economic growth and corruption in developing economies: Evidence from linear and non-linear panel causality tests*, „Journal of Business, Finance & Economics in Emerging Economies” 2013, vol. 8, no. 2, s. 23–43.

4 P. Jain, E. Kuvvet, M. Pagano, *Corruption's impact on foreign portfolio investment*, „International Business Review” 2017, vol. 26, no. 1, s. 23–35.

5 S. Anokhin, W. Schulze, *Entrepreneurship, innovation, and corruption*, „Journal of Business Venturing” 2009, vol. 24, no. 5, s. 465–476.

poziomu. Nie jest to równoznaczne z tym, że łapownictwo jest zjawiskiem pożądanym dla zwiększenia rozwoju gospodarki, ponieważ maksymalny wzrost poziomu skorumpowania nie jest optymalny dla gospodarki. Rozdział kończy związane podsumowanie, w którym wymieniono kluczowe elementy tej części pracy.

2.2. Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy

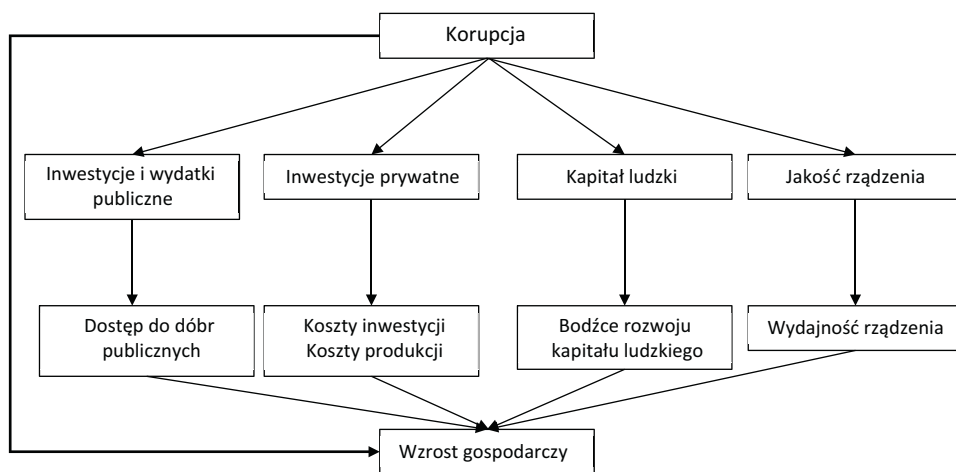
Analizy wpływu korupcji na gospodarkę opierają się na zależnościach przedstawionych za pomocą funkcji produkcji modelu Solowa, który stanowi punkt wyjścia do dalszych rozważań. Funkcja produkcji stanowi fundament analiz w zakresie determinant produkcji. Na jej podstawie możliwe jest wskazanie, że zmiana wzrostu gospodarczego wynika ze zmiany dostępności czynników produkcji (stopy wzrostu kapitału i pracy) oraz zmian społecznych i technologicznych. W literaturze przedmiotu wskazano na wiele czynników wpływających na wzrost gospodarczy, przykładowo Pak Mo⁶ zaproponował model wzrostu produktywności oparty na trzech determinantach: indeksie korupcji⁷, początkowym poziomie Produktu Krajowego Brutto *per capita* (dalej: PKB *per capita*) oraz indeksie kapitału ludzkiego. W przypadku tego typu modeli opisujących zależności ekonomiczne istotny jest znak stojący przy współczynniku oraz sama wartość współczynnika dla danej zmiennej. Oczekiwany znak stojący przy zmiennej charakteryzującej początkową wartość PKB *per capita* powinien być ujemny ze względu na efekt konwergencji między gospodarkami państw⁸. Kraje o wyższym poziomie początkowym PKB *per capita* mają mniejszą zdolność do osiągnięcia wzrostu gospodarczego niż państwa o niskim poziomie PKB *per capita*, które mają potencjał do szybszego wzrostu gospodarki poprzez naśladowanie bardziej rozwiniętych państw (efekt doganiania). Znak stojący przy zmiennej „kapitał ludzki” powinien być dodatni, ponieważ państwa charakteryzujące się wyższym wykształceniem społeczeństwa wprowadzają znacznie szybciej nowe technologie i biorą udział w ich kreowaniu, co podnosi poziom konkurencyjności takiej gospodarki. Natomiast oczekiwania wobec kierunku oddziaływania korupcji nie są jednoznaczne, ponieważ istnieją skutki korupcji, które zarówno szkodzą, jak i sprzyjają rozwojowi gospodarczemu.

6 P. Mo, *Corruption and economic growth*, „Journal of Comparative Economics” 2001, vol. 29, s. 68.

7 Mo zaliczył korupcję do czynników wzrostu gospodarczego, ponieważ wiąże się ona z kapitałem ludzkim, który oznacza zdolność człowieka do wykonywania pracy.

8 J. Krupowicz, *Konwergencja społeczna województw Polski w świetle strategii Europa 2020*, „Społeczeństwo i Ekonomia” 2018, vol. 10, s. 27.

Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy jest szeroko omawianą zależnością w literaturze przedmiotu i został wielokrotnie potwierdzony w badaniach empirycznych. Powszechnie są akceptowane argumenty przemawiające zarówno za negatywnym, jak i pozytywnym oddziaływaniem przekupstwa na wzrost gospodarczy. Liczne badania wykazały, że występuje silna zależność między korupcją a otoczeniem makroekonomicznym (mierzonym np. stopą wzrostu PKB czy stopą inwestycji). Ogólna zależność jest taka, że z wyższym poziomem wzrostu gospodarczego wiąże się niższy poziom skorumpowania społeczeństwa, zaś w państwach słabiej rozwiniętych gospodarczo jest więcej przekupstwa (piszą o tym np. Simona Ulman, Gimia Bujanca⁹). Łapownictwo jest na tyle złożonym zjawiskiem, że konsekwencji jego wpływu na gospodarkę jest wiele. Analiza przedstawionych w literaturze przedmiotu badań, które dotyczą relacji przekupstwa i wzrostu gospodarczego, wskazuje na występowanie między tymi wielkościami wzajemnej zależności. Większy wzrost gospodarczy powinien zatem sprzyjać zmniejszeniu korupcji, a mniejsze skorumpowanie obywateli podniesie poziom wzrostu gospodarczego.

Rysunek 3. Bezpośredni i pośredni wpływ korupcji na wzrost gospodarczy

Źródło: A. Shera, B. Dosti, P. Grabova, *Corruption impact on economic growth: an empirical analysis*, „Journal of Economic Development, Management, IT, Finance & Marketing” 2014, vol. 6, no. 2, s. 63.

W literaturze przedmiotu (np. badania Mo¹⁰) podjęto również temat pośredniego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy, m.in. poprzez kanał inwestycji. Udowodniono, że przekupstwo oddziałuje na wzrost gospodarczy bezpośrednio i pośrednio poprzez takie czynniki, jak: inwestycje, wydatki rządowe, inflacja, nie-

9 S. Ulman, G. Bujanca, *The Corruption influence on the macroeconomic environment: empirical analysis on countries development stages*, „Procedia Economics & Finance” 2014, vol. 16, s. 436.

10 P. Mo, *Corruption...*, s. 75.

stabilność polityczna czy kapitał ludzki¹¹. Korupcja wpływa na wzrost gospodarczy wieloaspektowo, dlatego w literaturze przedmiotu analizowano wiele kanałów oddziaływania przekupstwa na gospodarkę. Najważniejsze z nich zobrazowali A. Shera, Bernard Dosti i Perseta Grabova¹². Autorzy podzielili oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy na pośrednie i bezpośrednie, przy czym wyjaśnili, że efekt tego wpływu może być pozytywny lub negatywny. W sposób graficzny przedstawiono te zależności na rysunku 3, gdzie ukazano bezpośredni wpływ korupcji na wzrost gospodarczy oraz jej pośrednie oddziaływanie poprzez inwestycje i wydatki publiczne, inwestycje prywatne, kapitał ludzki oraz jakość rządu.

Korupcja może oddziaływać na wzrost gospodarczy pośrednio, poprzez kanały transmisji, jednakże nie można wskazać, które czynniki w najistotniejszym stopniu determinują wpływ przekupstwa. Mo¹³ badał charakter relacji między korupcją a wzrostem gospodarczym, biorąc pod uwagę takie wielkości makroekonomiczne, jak inwestycje, stabilność polityczna i kapitał ludzki. Podejście to umożliwia wskazanie, czy przekupstwo oddziałuje w przeważającej mierze bezpośrednio na wzrost gospodarczy, czy ten wpływ ma charakter głównie pośredni. Badania Mo ujawniły, że bezpośredni wpływ skorumpowania na wzrost gospodarczy wynosił 11,8% (wzrost ten był związany z obniżeniem się poziomu korupcji), a pozostałe 88,2% wpływu stanowiło oddziaływanie poprzez kanały inwestycji, stabilności politycznej i kapitału ludzkiego¹⁴. Aż 53% całkowitego efektu wynikało z interakcji łapownictwa z poziomem stabilności politycznej. Interakcja ta miała charakter negatywny, czyli wzrost poziomu przekupstwa wiązał się ze spadkiem poziomu stabilności politycznej, która sprzyja rozwojowi gospodarczemu. Można zatem stwierdzić, że korupcja powoduje zmniejszenie wzrostu gospodarczego poprzez obniżenie poziomu stabilności politycznej. 21,4% całkowitego wpływu przekupstwa na wzrost gospodarczy wynikało z interakcji inwestycji z korupcją. Łapownictwo zmniejsza stopę inwestycji w gospodarce, co prowadzi do obniżenia wzrostu gospodarczego. Ostatnim kanałem transmisji badanym przez Mo¹⁵ był kapitał ludzki, który stanowił 14,8% całkowitego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy. Również w tym przypadku relacja ta miała charakter negatywny, czyli podniesienie się poziomu przekupstwa wiązało się ze spadkiem jakości kapitału ludzkiego, co prowadziło do obniżenia się stopy wzrostu. Podział poszczególnych kanałów transmisji wpływu przekupstwa na wzrost gospodarczy według powyższych wyników zobrazowano na rysunku 4, na którym można dostrzec, że bezpośredni wpływ korupcji na stopę wzrostu stanowi najmniejszą część całości.

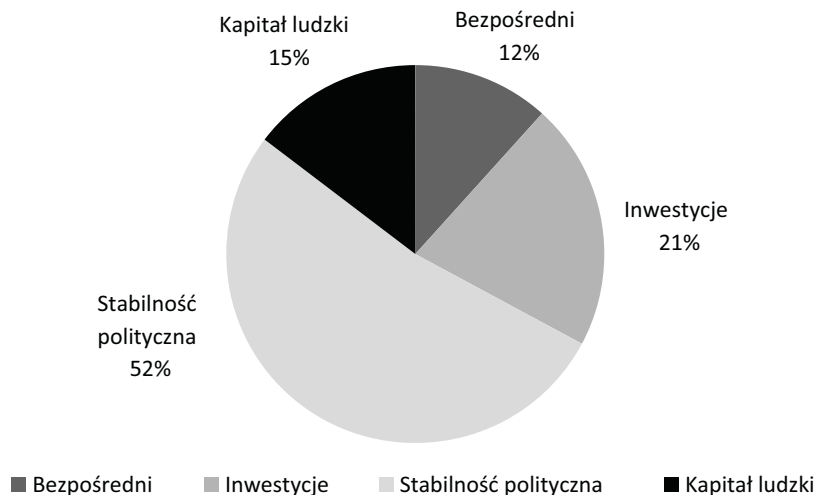
11 M. Dridi, *Corruption and economic growth: the transmission channels*, „Journal of Business Studies Quarterly” 2013, vol. 4, no. 4, s. 138.

12 A. Shera, B. Dosti, P. Grabova, *Corruption impact on economic growth: an empirical analysis*, „Journal of Economic Development, Management, IT, Finance & Marketing” 2014, vol. 6, no. 2, s. 63.

13 P. Mo, *Corruption...*, s. 66–79.

14 Ibidem, s. 76.

15 Ibidem.

Rysunek 4. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Mo

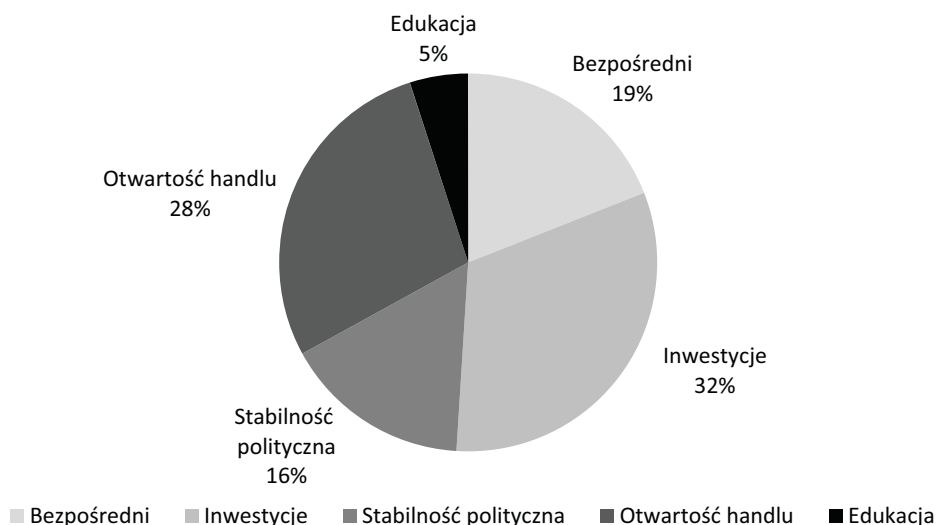
Źródło: P. Mo, *Corruption and economic growth*, „Journal of Comparative Economics” 2001, vol. 29, s. 76.

Powyższe wnioski umożliwiają stwierdzenie, iż najistotniejszym pośrednim kanałem wpływu korupcji na wzrost gospodarczy jest stabilność polityczna, a w drugiej kolejności są to inwestycje. W najmniejszym stopniu przekupstwo oddziałuje przez kapitał ludzki. Ograniczenie korupcji wpływa na zwiększenie stabilności politycznej, inwestycji i jakości kapitału ludzkiego, co przekłada się na większy wzrost gospodarczy, jednakże oddziaływanie przekupstwa poprzez kanały pośrednie jest znacznie istotniejsze niż wpływ bezpośredni. Oznacza to, że stopień skorumpowania społeczeństwa kształtuje poziom rozwoju gospodarki w przeważającej mierze poprzez zmianę wartości innych wielkości makroekonomicznych.

Katalog kanałów pośredniego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy jest znacznie szerszy i możliwe jest wymienienie poza inwestycjami, stabilnością polityczną oraz kapitałem ludzkim również takich determinant, jak poziom edukacji, otwartość handlu czy inflacja. Szerszy katalog determinant został przeanalizowany przez Pellegriniego i Gerlagha¹⁶, którzy wykazali, że bezpośrednie oddziaływanie przekupstwa na wzrost gospodarczy stanowiło 19% całkowitego wpływu. Natomiast przekupstwo oddziaływało negatywnie również na inwestycje dokonywane w gospodarce, a całkowity wpływ korupcji na stopę wzrostu poprzez kanał inwestycji był na poziomie 32% ogólnego oddziaływania. Wzrost łapownictwa wiązał się ze spadkiem stopy inwestycji, co przekładało się na zmniejszenie wzrostu gospodarczego. Negatywne oddziaływanie korupcji na

¹⁶ L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Corruption's effect on growth and its transmission channels*, „Kyklos” 2004, vol. 57, no. 3, s. 429–456.

inwestycje pogłębiało bezpośredni negatywny wpływ łapownictwa na wzrost gospodarki. Poziom edukacji również był negatywnie związany z przekupstwem, a całkowite oddziaływanie łapownictwa na wzrost gospodarczy poprzez obniżenie jej poziomu wynosiło 5%. Łapownictwo ogranicza także otwartość handlu, a całkowity wpływ korupcji na stopę wzrostu przez kanał otwartości wymiany dóbr i usług wyniósł 28%. Pozostałe 16% całkowitego wpływu przekupstwa na wzrost wynikało z relacji korupcji ze stabilnością polityczną. Łapownictwo powoduje zwiększenie niestabilności politycznej, która ogranicza wzrost gospodarczy, a zatem pośredni wpływ korupcji na stopę wzrostu gospodarczego jest negatywny. Zależności wykazane w badaniu Pellegriniego i Gerlagha¹⁷ przedstawiono na rysunku 5, na podstawie którego można dostrzec, że bezpośredni wpływ korupcji na stopę wzrostu jest prawie dwukrotnie większy niż w przypadku wyników uzyskanych przez Mo¹⁸.

Rysunek 5. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Pellegriniego i Gerlagha

Źródło: L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Corruption's effect on growth and its transmission channels*, „Kyklos” 2004, vol. 57, no. 3, s. 429–456.

Pellegrini¹⁹ powtórzył badanie dotyczące bezpośredniego i pośredniego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy, biorąc pod uwagę cztery kanały: inwestycje, edukację, otwartość handlu i stabilność polityczną. Wyniki nieco odbiegały od rezultatów poprzednich badań²⁰, a w szczególności uległ zmianie poziom bezpośred-

17 Ibidem, s. 442–443.

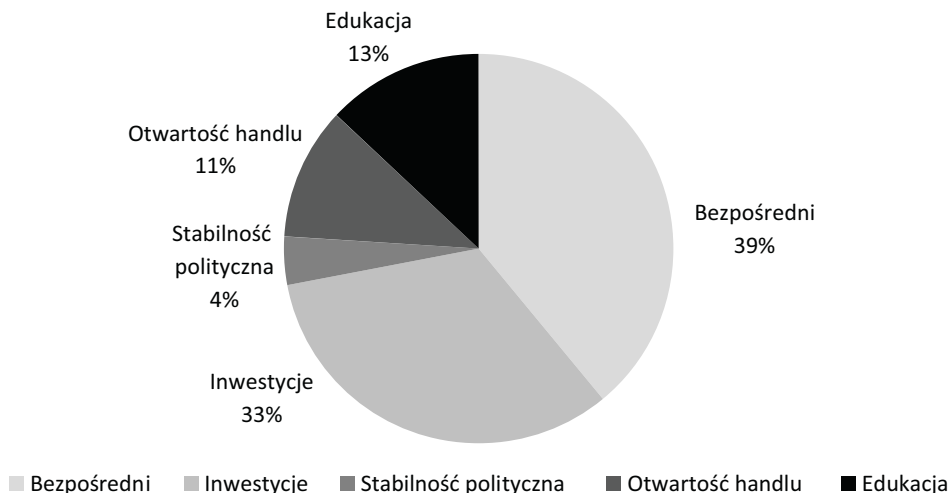
18 P. Mo, *Corruption...*, s. 76.

19 L. Pellegrini, *The Effect of Corruption on Growth and its Transmission Channels*, [w:] *Corruption, Development and the Environment*, ed. L. Pellegrini, Springer, Dordrecht 2011, s. 53–74.

20 L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Corruption's effect...*, s. 429–456.

niego oddziaływania przekupstwa na stopę wzrostu, ponieważ wyniósł aż 39%²¹ (był to wzrost o 20 punktów procentowych w stosunku do badania Pellegriniego i Gerlagha)²². Korupcja oddziaływała również w sposób pośredni na wzrost gospodarczy poprzez: inwestycje (na poziomie 33% całkowitego oddziaływania), edukację (13%), stopień otwartości handlu (11%) i stabilność polityczną (4%). Zależności te zobrazowano na rysunku 6.

Rysunek 6. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Pellegriniego

Źródło: L. Pellegrini, *The Effect of Corruption on Growth and its Transmission Channels*, [w:] *Corruption, Development and the Environment*, ed. L. Pellegrini, Springer, Dordrecht 2011, s. 53–74.

Badanie przeprowadzone przez Pellegriniego²³ umożliwiło potwierdzenie najważniejszych wniosków z badania Pellegriniego i Gerlagha²⁴, jednak można dostrzec, że zmianie uległ procentowy wpływ korupcji na wzrost gospodarczy, oddziałującej w sposób bezpośredni i pośredni poprzez wybrane cztery wielkości makroekonomiczne. Jednakże powyżej przytoczone przykłady pozwalają stwierdzić, że wzrost gospodarczy jest bezpośrednio zależny od poziomu skorumpowania oraz że ta interakcja ma charakter pośredni – przebiega poprzez wybrane determinanty wzrostu gospodarczego.

W literaturze przedmiotu można znaleźć również opinie, które sugerują, że przekupstwo nie oddziałuje w sposób bezpośredni na wzrost gospodarczy, lecz ten wpływ ma charakter wyłącznie pośredni. Taki pogląd przedstawił m.in. Mohamed

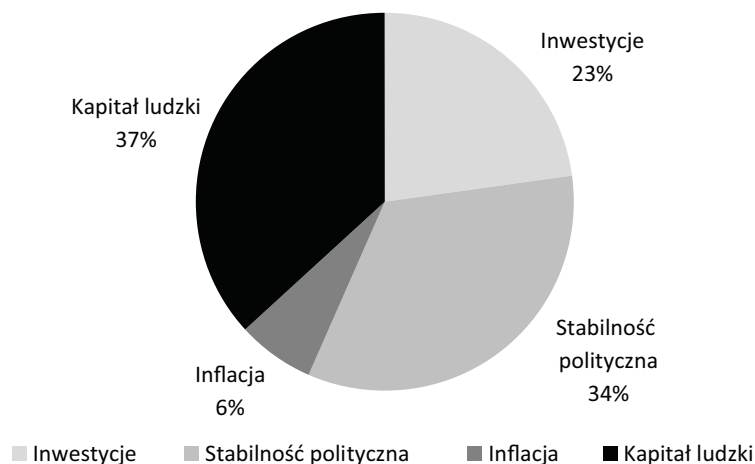
21 L. Pellegrini, *The Effect...*, s. 65.

22 L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Corruption's effect...*, s. 429–456.

23 L. Pellegrini, *The Effect...*, s. 65.

24 L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Corruption's effect...*, s. 429–456.

Dridi²⁵, który badał pośredni wpływ korupcji przez kanały stabilności politycznej, inwestycji, kapitału ludzkiego oraz inflacji. Najwyższy poziom oddziaływania skomumpowania na wzrost gospodarczy występował w przypadku kapitału ludzkiego. Przekupstwo powodowało obniżenie się jakości kapitału ludzkiego, co prowadziło do spadku stopy wzrostu, zaś reakcja ta stanowiła 36,8% całkowitego efektu. 33,8% całkowitego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy wynikało z interakcji stabilności politycznej z przekupstwem. Łapownictwo zmniejszało poziom stabilności politycznej w państwie, co prowadziło do obniżenia wzrostu gospodarczego. Natomiast 22,8% całkowitego wpływu było spowodowane oddziaływaniem łapownictwa na poziom inwestycji. Interakcja łapownictwa i inwestycji miała charakter negatywny, czyli wzrost przekupstwa wiązał się ze spadkiem inwestycji w gospodarce, które sprzyjają wzrostowi gospodarczemu. Łapownictwo powoduje zatem zmniejszenie wzrostu gospodarczego poprzez ograniczenie inwestycji. Pozostałe oddziaływanie (na poziomie 6,6%) było związane z wpływem przekupstwa na poziom inflacji. Wzrost łapownictwa wiązał się ze podniesieniem przeciętnego poziomu cen w gospodarce, co też przekładało się na spadek stopy wzrostu gospodarczego. Opisane powyżej zależności przedstawiono na rysunku 7. Zgodnie z wynikami badań największy wpływ na wzrost gospodarczy ma korupcja poprzez oddziaływanie na jakość kapitału ludzkiego oraz poziom stabilności politycznej.

Rysunek 7. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób pośredni na podstawie badania Dridiego

Źródło: M. Dridi, *Corruption and economic growth: the transmission channels*, „Journal of Business Studies Quarterly” 2013, vol. 4, no. 4, s. 121–152.

Badania zrelacjonowane powyżej nie umożliwiają wskazania, który kanał transmisji wpływu korupcji na wzrost gospodarczy jest najistotniejszy. Można jednak wymienić trzy główne wielkości makroekonomiczne, które są zależne od poziomu

25 M. Dridi, *Corruption...*, s. 121–152.

łapownictwa, a jednocześnie okazują się ważnymi determinantami wzrostu gospodarczego: inwestycje, stabilność polityczna i kapitał ludzki.

Powyższe rozważania umożliwiają stwierdzenie, że łapownictwo oddziałuje na wzrost gospodarczy w dwojaki sposób: bezpośrednio i pośrednio poprzez reakcję innych wielkości makroekonomicznych wpływających na wzrost gospodarczy w wyniku zmiany poziomu korupcji. Analizując zatem relację między skorumpowaniem społeczeństwa a zdolnością gospodarki do zwiększania produkcji dóbr i usług, należy także zbadać, jak przekupstwo wpływa na inne wielkości makroekonomiczne, które mają bezpośredni wpływ na kształtowanie się wzrostu gospodarczego.

Wzrost kontroli nad przekupstwem umożliwia większy rozwój gospodarczy, ale jednocześnie właśnie taki rozwój dostarcza rządowi dodatkowych środków m.in. na walkę z korupcją. Lambsdorff²⁶ twierdzi, że wzrost gospodarczy jest lepiej objaśniany, gdy do modelu wprowadza się zmienną niezależną opisującą zmianę poziomu łapownictwa, czyli kiedy pokazuje się, że korupcja w sposób istotny wpływa na wzrost gospodarczy. Lambsdorff²⁷ jednocześnie podkreśla, iż biedniejsze państwa nie mają wystarczających środków na skuteczną walkę z przekupstwem, dlatego najwięcej korupcji jest właśnie w państwach najsłabiej rozwiniętych gospodarczo.

2.2.1. Charakterystyka negatywnego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy

Najczęściej omawianą w literaturze przedmiotu interakcją między korupcją a wzrostem gospodarczym jest zależność ujemna, czyli zmniejszenie wzrostu gospodarczego spowodowane zwiększeniem poziomu przekupstwa. Negatywny wpływ łapownictwa na wzrost gospodarczy został w 2006 r. określony jako szczególnie istotna zależność przez takie instytucje jak Bank Światowy, który uznał „korupcję za jedną z największych przeszkód w rozwoju gospodarczym i społecznym”²⁸, a także Międzynarodowy Fundusz Walutowy, który stwierdził, że „niewłaściwe zarządzanie wyraźnie szkodzi działalności gospodarczej i dobrobytowi”²⁹. Jest to teoria zgodna z ogólnie spotykaną moralną oceną korupcji, dlatego ta negatywna zależność jest wskazywana w literaturze przedmiotu i jednocześnie prosta do uzasadnienia. Część naukowców opisuje korupcję jako „piasek na kołach długofalowego wzrostu gospodarczego” (np. Pierre-Guillaume Méon i Laurent Weill³⁰). Jednakże są badacze, którzy nie zgadzają się w pełni z tą teorią, dlatego wciąż toczy się spór (odnoszący się do wielu analiz) o kierunek wpływu przekupstwa na gospodarkę.

26 J. Lambsdorff, *Corruption in empirical research – a review*, Transparency International Working Paper 1999, s. 8.

27 Ibidem, s. 7.

28 E. Ahmad, M. Ullah, M. Arfeen, *Does corruption affect economic growth?*, „Latin American Journal of Economics” 2012, vol. 49, no. 2, s. 278.

29 Ibidem.

30 P.-G. Méon, L. Weill, *Is corruption an efficient grease?*, „World Development” 2010, vol. 38, no. 3, s. 245.

Podstawowym argumentem potwierdzającym negatywne oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy jest wskazanie na zwiększenie kosztów działalności gospodarczej (zwracają na to uwagę m.in. Conor O'Toole i Finn Tarp³¹). Płacenie łapówek obniża rentowność działalności, ponieważ koszty są większe w warunkach skorumpowania urzędników. Dodatkowe koszty mogą się pojawić w momencie utajnienia lub zafałszowania w sprawozdaniach finansowych przyczyn wypływu z przedsiębiorstwa pieniędzy przekazanych jako łapówki. Korupcja komplikuje działalność gospodarczą i może obniżać jej opłacalność, ponieważ koszty łapówek będą w kalkulowane w cenę produktu lub usługi, której dotyczą. Podniesienie ceny produktu bądź usługi następuje w wyniku zwiększenia kosztów transakcyjnych wskutek działań korupcyjnych (wręczenia łapówki), ale także z powodu działania innych determinant, wśród których można wymienić limity dostępu do informacji, oportunistyczny lub nieuczciwość w realizacji wewnętrznych celów, niepewność i złożoność rzeczywistości (gospodarczej), asymetrię informacji oraz specyfikę zasobów³². Koszty transakcyjne w tym przypadku należy rozumieć jako wydatki związane z gromadzeniem informacji, pertraktowaniem umów oraz ich weryfikacją i nadzorem. Douglass North³³ wykazał, że aż 45% dochodu narodowego stanowiły koszty transakcyjne.

Przekupstwo może okazać się formą dodatkowej opłaty za pozwolenie na rozpoczęcie działalności gospodarczej na terenie danego państwa, co będzie stanowić kolejną barierę wejścia na rynek dla przedsiębiorstw zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Ograniczenie to może powstać w wyniku zbyt wysokich kosztów łapówek lub braku informacji o konieczności zapłacenia łapówki niezbędnej do wydania stosownej decyzji urzędniczej. Zwiększenie kontroli nad korupcją w państwie powinno zatem kreować większe możliwości rozwoju gospodarczego.

W literaturze przedmiotu można spotkać porównanie korupcji do pewnego rodzaju podatku. Różnica między podatkiem a łapówką polega m.in. na tym, że środki będące przedmiotem transakcji nie stanowią dochodu publicznego³⁴. Jednak w przypadku stworzenia w sposób zwyczajowy pewnego obowiązku uiszczania opłat korupcyjnych, które obowiązują dla każdego petenta, łapownictwo przyjmuje raczej cechy dodatkowej opłaty skarbowej, czyli odpłatności za wykonanie czynności przez funkcjonariuszy państwowych. Zagadnienie to było poruszane również w pracy, jaką opublikowali Hongyi Li, Lixin Colin Xu i Heng-Fu Zou³⁵,

31 C. O'Toole, F. Tarp, *Corruption and the efficiency of capital investment in developing countries*, „Journal of International Development” 2014, vol. 26, no. 5, s. 568.

32 K. Nowakowski, *Korupcja jako problem teoretyczny i społeczno-ekonomiczny*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, z. 2, s. 82.

33 D. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, New York 1990, s. 3.

34 R. Fisman, J. Svensson, *Are corruption and taxation really harmful to growth? Firm level evidence*, „Journal of Development Economics” 2007, vol. 83, no. 1, s. 64.

35 H. Li, L.C. Xu, H.-F. Zou, *Corruption, income distribution, and growth*, „Economics & Politics” 2000, vol. 12, no. 2, s. 162–163.

którzy za Kevinem Murphym, Andreią Shleifer i Robertem Vishnym³⁶ wskazali, że korupcja jest traktowana jak podatek od zysków w grupie przedsiębiorstw produkcyjnych i w związku z tym będzie negatywnie wpływała na wzrost gospodarczy. Autorzy wprost stwierdzili, że zwiększenie korupcji będzie powodowało spadek wzrostu gospodarczego.

Negatywną konsekwencją wpływu przekupstwa na inwestycje jest pogorszenie alokacji zasobów. Środki przeznaczone na rozwój gospodarczy są przesuwane na pokrycie kosztów korupcji³⁷ w postaci łapówek. Dotyczy to zarówno zasobów w postaci środków pieniężnych, jak i czasu poświęconego na zawarcie transakcji korupcyjnej, co oddziałuje negatywnie na wzrost gospodarczy. Nieoptymalna alokacja zasobów ma miejsce w sferze działalności prywatnej oraz w obszarze finansów publicznych, gdzie dochodzi do pogorszenia efektywności wydatkowania środków publicznych³⁸.

Nieefektywność alokacji zasobów wiąże się również ze zmniejszeniem efektywności wykorzystania kapitału ludzkiego jako jednego z podstawowych czynników produkcji. Praca w środowisku skorumpowanym jest poświęcana również na negocjacje warunków zawarcia kontraktu korupcyjnego, w wyniku którego następuje wymiana pewnych korzyści. Ten czas, który pracownicy poświęcają na przeprowadzenie transakcji korupcyjnej, mógł być wykorzystany do standardowych (produktywnych) działań biznesowych, które są zgodne z prawem i generują korzyści finansowe lub inne. Negatywny skutek dla wzrostu gospodarczego nastąpi, gdy w wyniku korupcji wartość pracy kapitału ludzkiego w jednostce czasu będzie niższa od analogicznej wartości w gospodarce wolnej od korupcji. Należy się zatem spodziewać, że w państwach cechujących się łapownictwem efektywność kapitału ludzkiego będzie niższa w porównaniu z państwami wolnymi od korupcji. Zmniejszenie efektywności wykorzystania kapitału ludzkiego wynika również z większego zaangażowania służb publicznych w zwalczanie przekupstwa. Tworzenie i wdrażanie programów antykorupcyjnych wymaga od państwa nakładów w postaci pieniędzy czy ludzkiej pracy, które mogłyby przynieść większe korzyści finansowe dla budżetu państwa, gdyby je wykorzystano na działalność gospodarczą. Krzysztof Nowakowski dodaje, że proceder ten będzie generował zyski tak długo, jak „oczekiwana użyteczność człowieka popełniającego przestępstwo jest wyższa od użyteczności, którą mógłby osiągnąć poświęcając swój czas i zasoby na inne rodzaje działalności”³⁹.

36 K. Murphy, A. Shleifer, R. Vishny, *The allocation of talent: implications for growth*, „The Quarterly Journal of Economics” 1991, vol. 106, no. 2, s. 503–530.

37 C. Drury, J. Kriechhaus, M. Lusztig, *Corruption, democracy, and economic growth*, „International Political Science Review” 2006, vol. 27, no. 2, s. 123.

38 A. Cooray, R. Dzhumashev, F. Schneider, *How does corruption affect public debt? An empirical analysis*, „World Development” 2017, vol. 90, s. 117.

39 K. Nowakowski, *Korupcja...*, s. 83.

Korupcja powoduje nieefektywność działania instytucji państwowych, co obniża wzrost gospodarczy i doprowadza do ubóstwa⁴⁰. Sprawność funkcjonowania urzędów determinuje przedsiębiorczość w kraju, inwestycje i poziom życia obywateli. Złe funkcjonowanie instytucji państwowych w wyniku korupcji oddziałuje na produktywność przedsiębiorstw, a więc i kapitałów pozostających do dyspozycji przedsiębiorców. Skorumpowana gospodarka staje się mniej konkurencyjna wobec gospodarek wolnych od przekupstwa. Nieefektywność działań funkcjonariuszy publicznych przekłada się na przesunięcie finansowania państwowego z obszarów najbardziej istotnych dla społeczeństwa i gospodarki w obszary, które przynoszą większe korzyści finansowe decydującym. Środki publiczne mogą być wtedy przekierowane na projekty mało istotne dla społeczeństwa i gospodarki, co będzie implementowało niższy wzrost gospodarczy. Wpływ łapownictwa na jakość biurokracji został wykazany m.in. przez Mauro, który na podstawie analizy danych unaoczniał, że korupcja⁴¹ jest ściśle związana z efektywnością funkcjonowania instytucji państwowych, co przekłada się bezpośrednio na poziom wzrostu gospodarczego, a oddziaływanie to ma charakter negatywny. Mauro analizował również to, jak przekupstwo może wpływać pośrednio na stopę wzrostu poprzez kanały transmisji. W szczególności podkreślił znaczenie inwestycji w tym procesie. Zwrócił także uwagę, że wnioskować można o znacznie silniejszym wpływie bezpośrednim korupcji na inwestycje w porównaniu do bezpośredniego oddziaływania łapownictwa na wzrost gospodarczy. Mauro⁴² wskazywał na pośredni wpływ korupcji na wzrost gospodarczy w wyniku błędnej alokacji inwestycji między sektorami gospodarki i niewłaściwej alokacji produkcji między nimi.

W literaturze przedmiotu zwrócono również uwagę na to, iż korupcja zwiększa koszty działań (interwencji) rządowych⁴³. Można przytoczyć przykład dużego indonezyjskiego programu walki z ubóstwem, który pomagał biednym gospodarstwom domowym poprzez rozprowadzanie dla nich ryżu. Benjamin Olken i Rohini Pande oszacowali, że około 18% ryżu zniknęło w niewyjaśnionych okolicznościach z tego programu, co zdecydowało o jego nieopłacalności. Przykład ten obrazuje, jak znacznie obniża się efektywność wydawanych środków pieniężnych przez państwo w warunkach skorumpowania urzędników. Konsekwencją tego jest mniejsza efektywność wydatków na rozwój społeczeństwa (jak w przykładzie powyżej) oraz obniżona efektywność wydatków rządowych na rozwój

40 P. Mauro, *Corruption...*, s. 706.

41 Mauro badał wpływ korupcji na wzrost gospodarczy, przy czym w modelach ekonometrycznych używał wymiennie zmiennej mierzącej poziom korupcji i zmiennej mierzącej efektywność biurokratyczną. Jest to podejście spójne, ponieważ jakość instytucji wiąże się bezpośrednio z poziomem korupcji, a wymiennieść wskazanych zmiennych ma miejsce, gdy ich korelacja jest bardzo wysoka.

42 P. Mauro, *Corruption...*, s. 704.

43 B. Olken, R. Pande, *Corruption in developing countries*, „Annual Review of Economics” 2012, vol. 4, no. 1, s. 495.

gospodarki i poprawę sytuacji ekonomicznej ludności, w tym również ulepszeń dla przedsiębiorstw i inwestorów.

Olken i Pande poruszyli również temat udzielania kredytów preferencyjnych przez banki państwowe firmom, które mają powiązania polityczne. Przedsiębiorstwa te są traktowane preferencyjnie w stosunku do pozostałych firm, co skutkuje otrzymaniem przez nie wyższych kredytów. Asim Khwaja i Atif Mian⁴⁴ oszacowali na podstawie badań, że przedsiębiorstwa związane politycznie z rządem otrzymują o 45% wyższe kredyty. Autorzy zwrócili uwagę na fakt niespłacania w terminie tychże kredytów w około 50% przypadków i wywnioskowali na tej podstawie, że inwestycje dokonywane przez te firmy są mniej efektywne niż inwestycje pozostałych przedsiębiorstw. Podjęto próbę oszacowania strat dla gospodarki z powodu udzielania kredytów na preferencyjnych warunkach firmom związanym z polityką. Badania wskazały, że strata wynosiła nawet 1,6% PKB (w przypadku Pakistanu)⁴⁵.

W literaturze przedmiotu weryfikowano także wpływ korupcji na inflację jako jeden z czynników determinujących wzrost gospodarczy. W wyniku badań empirycznych przeważa teza o negatywnym wpływie przekupstwa na inflację, ponieważ łapownictwo powoduje wzrost poziomu cen. Uzasadnia się to zwiększaniem kosztów operacyjnych funkcjonowania przedsiębiorstwa w państwie, w którym występuje problem korupcji. Wzrost kosztów wytworzenia produktów i usług powoduje zwiększenie ich cen, ponieważ przedsiębiorca, chcąc zarobić na produkcji, będzie dążył do uzyskania zwrotu poniesionych nakładów finansowych i osiągnięcia ustalonego zysku. Eatnaz Ahmad, Muhammad Ullah i Muhammad Arfeen stwierdzają wprost, że: „korupcja zmienia względne ceny towarów i usług oraz zasobów i czynników produkcji”⁴⁶. Przekupstwo wpływa na inflację również poprzez decyzje urzędników państwowych dotyczące podaży pieniądza⁴⁷. Decydenci w rządach mogą być zainteresowani pozyskaniem renty emisyjnej w wyniku emisji pieniądza, która powoduje inflację. Środki te są niezbędne do sfinansowania wydatków budżetowych państwa ze względu na niższe wpływy z podatków i opłat. Niższe dochody budżetowe są wynikiem m.in. negatywnego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy kraju.

W wyniku skorumpowania następuje obniżenie wpływów z tytułu podatków i opłat do skarbu państwa. W literaturze przedmiotu pojawiają się najczęściej trzy argumenty za wpływem przekupstwa na inflację poprzez skłonienie rządzących do emisji pieniądza (wymieniają je m.in. Mohamed Ben Ali i Seifallah Sassi)⁴⁸:

44 A. Khwaja, A. Mian, *Do lenders favor politically connected firms? Rent provision in an emerging financial market*, „The Quarterly Journal of Economics” 2005, vol. 120, no. 4, s. 1371–1411.

45 B. Olken, R. Pande, *Corruption...*, s. 499.

46 E. Ahmad, M. Ullah, M. Arfeen, *Does corruption...*, s. 278.

47 M. Ben Ali, S. Sassi, *The corruption-inflation nexus: evidence from developed and developing countries*, „B.E. Journal of Macroeconomics” 2016, vol. 16, no. 1, s. 125–144.

48 *Ibidem*, s. 126.

1. Rząd może doprowadzić do dodatkowej emisji pieniądza w celu pokrycia kosztów funkcjonowania państwa, co wywoła wzrost inflacji, która będzie odgrywać rolę podatku od konsumpcji i inwestycji. Wpływ korupcji na inflację może mieć miejsce w wyniku skorumpowania urzędników, w konsekwencji czego społeczeństwo będzie uchylać się od płacenia podatków. Mniejsze wpływy do budżetu skłonią polityków do wypełnienia powstałej luki poprzez emisję pieniądza. Jest to opcja alternatywna wobec nakładania na obywateli dodatkowych podatków w celu uzupełnienia budżetu państwa.
2. W wyniku korupcji może nastąpić odpływ kapitału za granicę, co również doprowadzi do mniejszych przychodów do budżetu z tytułu podatków. Autorzy uważają, że jest to kolejny powód skłaniający rządzących do emisji pieniądza, co powoduje wzrost inflacji.
3. Korupcja umożliwi przedsiębiorstwom, które chcą uniknąć opodatkowania, funkcjonowanie w części nierejestrowanej gospodarki państwowej, czyli w szarej strefie. Jak twierdzą autorzy, wtedy dla tych firm jedynym podatkiem będzie inflacja.

Korupcja może wpływać negatywnie na handel, w szczególności między państwowy⁴⁹, przy czym należy podkreślić, że problem ten dotyczy krajów o niskich stawkach taryfowych wejścia z danym produktem lub usługą na rynek. Dodatkowe koszty związane z korupcją tworzą bariery wejścia na rynek państwa chronionego oraz eksportu towarów z zagranicy. Przedsiębiorstwom funkcjonującym w państwie o wysokim poziomie łapownictwa, które oferują produkty z niską marżą, koszty przekupstwa będą skutecznie uniemożliwiały handel międzynarodowy.

„Korupcja ma tendencję do blokowania nowych działań innowacyjnych”⁵⁰, ponieważ to urzędnicy państwowi decydują o możliwości eksportu i importu produktów. Władza państwowa narzuca poprzez regulacje prawne ograniczenia dotyczące handlu, a jej przedstawiciele weryfikują stosowanie się obywateli do obowiązującego prawa. Jeśli urzędnicy dysponują zbyt dużą władzą w tym zakresie, mogą żądać łapówek od przedsiębiorców za pozwolenie na obrót dobrami innowacyjnymi, które nie są uwzględnione w przepisach prawa. Innowacje stanowią istotny czynnik wzrostu gospodarczego. Ograniczenie innowacyjności w gospodarce w wyniku korupcji prowadzi do obniżenia wzrostu gospodarczego.

Korupcja ogranicza innowacyjność gospodarki poprzez opóźnianie wydawania urzędowych zgód na licencje⁵¹. Uczciwi obywatele w takiej sytuacji są zmuszeni do długiego oczekiwania na odpowiednią decyzję urzędniczą, zaś dzięki łapówce decyzja ta jest wydawana bez zbędnej zwłoki. Opieszałość urzędników lub konieczność wręczenia im łapówki za otrzymanie patentu zniechęca przedsiębiorców do

49 P. Dutt, D. Traca, *Corruption and bilateral trade flows: extortion or evasion?*, „Review of Economics and Statistics” 2010, vol. 92, no. 4, s. 857.

50 A. Shera, B. Dosti, P. Grabova, *Corruption...*, s. 58.

51 C.K. Lau, F.S. Yang, Z. Zhang, V. Leung, *Determinants of innovative activities: evidence from Europe and central Asia region*, „The Singapore Economic Review” 2015, vol. 60, no. 1, s. 1550004-2.

podjmowania innowacyjnych przedsięwzięć. Korupcja utrudnia innowacyjność przedsiębiorców poprzez ograniczenie zaufania do instytucji państwowych⁵². Brak zaufania do systemu prawnego powoduje niepewność w egzekwowaniu praw własności. Przedsiębiorca, funkcjonując w skorumpowanym państwie, będzie ograniczał działalność innowacyjną, ponieważ działa w warunkach zwiększonych kosztów transakcyjnych (konieczności wręczania łapówek) i niepewności co do prognozowanych korzyści finansowych.

Korupcja wpływa na nierówność dochodów, która z kolei determinuje wzrost gospodarczy. Sanjeev Gupta, Hamid Davoodi i Rosa Alonso-Terme⁵³ wskazali na analizy, które potwierdziły negatywny wpływ nierówności dochodów na stopę wzrostu oraz to, że przekupstwo zwiększa nierówności dochodów obywateli. Autorzy podali następujące przyczyny zależności między korupcją a zróżnicowaniem dochodów⁵⁴:

- uchylanie się przed opodatkowaniem w wyniku zapłacenia łapówki. Osoby korumpujące urzędników kontroli skarbowej mogą uzyskiwać większe dochody, ponieważ nie płacą podatków;
- alokacja środków pomocy społecznej w celu rozszerzenia korzyści czerpanych przez osoby zamożne. W wyniku skorumpowania decydentów następuje przesunięcie środków pomocy społecznej na cele, z których będą czerpać korzyści osoby korumpujące;
- koncentracja własności aktywów w grupie najbardziej zamożnych obywateli, którzy mogą skutecznie korumpować rząd w celu ustanawiania korzystnych dla nich przepisów regulujących handel.

Powyższe argumenty przemawiające za istnieniem zależności między nierównością dochodów a korupcją pozwalają wyjaśnić przyczynę obniżenia wzrostu gospodarczego. Kwestia nierówności dochodów w państwie z problemem przekupstwa dotyczy również sfery firm, w której małe i średnie przedsiębiorstwa dysponujące mniejszymi budżetami (w porównaniu do dużych przedsiębiorstw) nie będą w stanie skutecznie walczyć z korupcją⁵⁵.

Oddziaływanie przekupstwa na gospodarkę jest ponadto zależne od ustroju danego państwa. Badania Coopera Drury'ego, Jonathana Kriekhausa i Michaela Lusztiga⁵⁶ nad wpływem przekupstwa na wzrost gospodarczy w państwach demokratycznych i niedemokratycznych umożliwiły wyciągnięcie wniosku, że łapownictwo oddziałuje na wzrost gospodarczy głównie w państwach niedemokratycznych, zaś jego wpływ w państwach demokratycznych jest znacznie mniejszy. W modelu ekonometrycznym zbudowanym przez autorów wpływ korupcji na

52 S. Anokhin, W. Schulze, *Entrepreneurship...*, s. 474.

53 S. Gupta, H. Davoodi, R. Alonso-Terme, *Does corruption affect income inequality and poverty?*, „Economics and Governance” 2002, vol. 3, no. 1, s. 40.

54 Ibidem, s. 25–27.

55 D. Bodislav, C. Rotaru, R. Georgescu, *Globalization of the corruption phenomenon – human capital gone wild*, „Theoretical & Applied Economics” 2016, vol. 23, no. 3, s. 171.

56 C. Drury, J. Kriekhaus, M. Lusztig, *Corruption...*, s. 129.

wzrost gospodarczy w państwach demokratycznych był nieistotny statystycznie. Skłoniło to badaczy do wydania dla krajów skorumpowanych rekomendacji mówiących, że wprowadzenie zasad demokratycznych w państwie powinno znacznie złagodzić negatywne skutki przekupstwa. Badania te stanowią interesujący głos w dyskusji nad wpływem korupcji na gospodarkę, lecz należy zauważyć, że modele, na podstawie których wnioskowano, mają niski współczynnik determinacji (od 0,1 do 0,17, co wskazuje na niski stopień objaśnienia zmienności wzrostu gospodarczego). Badanie Drury'ego, Kriekchausa i Lusztiga było przeprowadzone na bazie panelowej dla 100 państw w latach 1982–1997, a zmienną mierzącą korupcję był indeks ICRG.

Teoretyczne argumenty przemawiające za negatywnym wpływem przekupstwa na wzrost gospodarczy zostały poparte badaniami empirycznymi dotyczącymi większości gospodarek świata. Przeprowadzone analizy pozwoliły potwierdzić występowanie zależności między korupcją a wzrostem gospodarczym. Andrzej Cieślik i Łukasz Goczek stwierdzili, iż przekupstwo oddziałuje jednoznacznie negatywnie na wzrost gospodarczy⁵⁷. Bierze się to z ograniczania inwestycji w wyniku istnienia korupcji. Niepewność wywołana łapownictwem zniechęca inwestorów do podejmowania działań w państwach skorumpowanych, co ogranicza inwestycje prywatne i tym samym hamuje wzrost gospodarczy.

2.2.2. Ujęcie pozytywnego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy

Pierwsze publikacje mówiące o pozytywnym wpływie korupcji na wzrost gospodarczy pojawiły się w 1965 r., kiedy Colin Leys⁵⁸ wskazał na możliwość wystąpienia pozytywnych skutków przekupstwa w pewnych warunkach. Stwierdził, że „jeśli biurokracja jest zarówno skomplikowana i nieefektywna, zapewnienie silnych zachęt osobistych dla biurokratów może być jedynym sposobem na przyspieszenie utworzenia nowej firmy”⁵⁹. Większość argumentów przemawiających za pozytywnym oddziaływaniem łapownictwa na gospodarkę dotyczy głównie tych krajów, które cechują się niską efektywnością pracy urzędników państwowych. Korupcja w takich warunkach sprzyja przyspieszaniu procesów gospodarczych, zatem stanowi natychmiastowe rozwiązanie problemu zbytniego zbiurokratyzowania państwa i opieszałości urzędników.

Korupcja w pewnych sytuacjach może zwiększać efektywność funkcjonowania gospodarki. Podstawowym argumentem przemawiającym za tym jest przyspieszenie podejmowania decyzji urzędniczej w wyniku wręczenia łapówki⁶⁰. Korupcja

57 A. Cieślik, Ł. Goczek, *Korupcja, jakość rządzenia a wzrost gospodarczy w krajach transformacji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, z. 15, s. 91–119.

58 C. Leys, *What is the problem about corruption?*, „The Journal of Modern African Studies” 1965, vol. 3, no. 2, s. 215–230.

59 Ibidem, s. 223.

60 P. Mo, *Corruption...*, s. 66.

w tym przypadku stanowi rozwiązanie problemu opieszałości urzędniczej. Dzięki łapówkom przedsiębiorcy mogą skrócić czas oczekiwania na decyzje czy zezwolenia urzędnicze. Argument ten jest racjonalny w warunkach, gdy działania urzędników nie podlegają należytej kontroli. W takiej sytuacji to urzędnik decyduje o czasie, który poświęci na wykonywanie powierzonych mu obowiązków, przy czym za powolną pracę nie ponosi żadnej kary. Dlatego korzystny wpływ korupcji na biznes będzie dotyczył m.in. państw o niskiej jakości usług administracyjnych. Skrócenie czasu zapadania decyzji poprzez przekupienie odpowiedniego urzędnika będzie skutkowało przyspieszeniem procesów gospodarczych, co wpłynie pozytywnie na poziom wzrostu gospodarczego. Przekupstwo będzie skutecznie motywowało do szybszej pracy skorumpowanych funkcjonariuszy publicznych. Przekupieni urzędnicy będą pracowali więcej niż pozostali funkcjonariusze publiczni, ponieważ będą zmotywowani do pracy poprzez dodatkowy przychód⁶¹. Pozytywny wpływ na czas realizacji procesów gospodarczych może wystąpić w warunkach nieprawidłowego funkcjonowania lub korupcyjnej organizacji pracy urzędów.

Nathaniel Leff⁶² stwierdził, że łapownictwo może wspomóc funkcjonowanie administracji państwowej poprzez ominięcie procedur wynikających z prawa, które ograniczają przedsiębiorczość. W tym przypadku to obowiązujące prawo w danym państwie wpływa na poziom wzrostu gospodarczego. Firmy poprzez łapownictwo mają możliwość skrócenia czasu oraz uproszczenia czynności biurokratycznych. Przekupienie urzędnika, by ten nie zastosował się do prawa, będzie skutkowało uwolnieniem przedsiębiorczości ograniczonej przez nadmierne zbiurokratyzowanie urzędów. Argument ten może być trafny w przypadku państw o skomplikowanej procedurze zakładania i prowadzenia przedsiębiorstwa, które tworzą bariery dla przeciętnego obywatela. Dridi⁶³ zasugerował, że urzędnicy mogą doprowadzać do opóźnień w procesie podejmowania decyzji urzędniczych lub tworzyć kłopotliwe regulacje w celu czerpania korzyści z łapówek. Sugeruje to możliwość tworzenia sztucznych barier administracyjnych dla przedsiębiorczości. Pomijając kwestię przyczyn ich zaistnienia, należy jednoznacznie stwierdzić, że przekupstwo je rozwiązuje i przez stymulowanie przedsiębiorczości wpływa pozytywnie na wzrost gospodarczy. Dzieje się tak, ponieważ mimo podwyższonych kosztów działalności gospodarczej nadal przynosi ona przychody przedsiębiorcom, a korupcja umożliwia jej rozpoczęcie lub dalsze jej funkcjonowanie. Argument ten wskazuje na możliwość wystąpienia pozytywnych skutków korupcji i jest racjonalny dla państw o niskim poziomie przekupstwa, ponieważ w ich przypadku ta niewielka korupcja umożliwia zapobieganie negatywnym skutkom biurokracji. Łapownictwo może doprowadzić do powstania procesów gospodarczych, które bez niego nigdy by się nie pojawiły, dlatego w dłuższej perspektywie może przyczynić się do zwiększenia wzrostu gospodarczego.

61 P. Mauro, *Corruption...*, s. 681.

62 N. Leff, *Economic development through bureaucratic corruption*, „American Behavioral Scientist” 1964, vol. 8, no. 3, s. 10.

63 M. Dridi, *Corruption...*, s. 123.

Kiedy porówna się koszty łapownictwa z możliwymi do uzyskania przychodami lub kosztami, które da się pominąć, może się okazać, że korupcja w pewnych warunkach jest opłacalna dla przedsiębiorstw. Alvaro Cuervo-Cazurra⁶⁴ wskazuje na alternatywną koncepcję traktowania kosztów korupcyjnych jako wydatku umożliwiającego obniżenie kosztów transakcyjnych. W wyniku kalkulacji kosztów transakcyjnych prowadzenia działalności gospodarczej może się okazać, że korzystniejsze dla budżetu firmy jest zapłacenie łapówki niż procedowanie transakcji zgodnie z prawem. Przedsiębiorstwa mogą wybrać przekupienie urzędnika w celu uzyskania koncesji lub pozytywnego zakończenia kontroli, ponieważ będzie to rozwiązanie prostsze. Cuervo-Cazurra⁶⁵ przytacza przykład stosowania łapownictwa, w sytuacji gdy przedsiębiorstwo działa w ramach przepisów prawa, które są niejasne lub zbyt skomplikowane. Korupcja w tym przypadku może powodować minimalizację kosztów, nawet jeśli jest to proceder nielegalny.

Łapownictwo umożliwia również funkcjonowanie przedsiębiorstwa w gospodarce nieformalnej⁶⁶. Badania Axela Drehera i Friedricha Schneidera⁶⁷ nad relacją przekupstwa i szarej strefy gospodarki umożliwiły wskazanie następujących zależności:

- korupcja i gospodarka nieformalna w państwach rozwijających się są wobec siebie komplementarne;
- korupcja i gospodarka nieformalna w państwach rozwiniętych są wobec siebie substytucyjne.

W biedniejszych państwach korupcja sprawia, że funkcjonowanie przedsiębiorstw w szarej strefie gospodarki staje się prostsze, ponieważ łapownictwo ułatwia ukrycie niezalegalizowanej lub nielegalnej działalności gospodarczej. By zrozumieć, dlaczego autorzy w przypadku państw rozwiniętych wskazują na wzajemną zależność między przekupstwem a gospodarką nieformalną, należy zwrócić uwagę, w jakich obszarach korupcja tam występuje. Dreher i Schneider⁶⁸ tłumaczą, że przekupstwo w państwach rozwiniętych jest głównie wykorzystywane do osiągnięcia korzyści w oficjalnej sferze gospodarki przez najczęściej małe przedsiębiorstwa do świadczenia dodatkowej i okazjonalnej działalności. Jay Choi i Marcel Thum⁶⁹ uzasadniali substytucyjność obu zjawisk większą możliwością opuszczenia niezalegalizowanej sfery gospodarki przez przedsiębiorców w państwach rozwiniętych, co ma ograniczyć możliwość żądania łapówek ze strony urzędników.

64 A. Cuervo-Cazurra, *Corruption in international business*, „Journal of World Business” 2016, vol. 51, no. 1, s. 44.

65 Ibidem, s. 44.

66 Tzw. szara strefa to działalność gospodarcza przyczyniająca się do wytworzenia Produktu Krajowego Brutto, lecz niezarejestrowana oficjalnie. Za F. Schneider, D. Enste, *Shadow economies: size, causes, and consequences*, „Journal of Economic Literature” 2000, vol. 38, no. 1, s. 77–114.

67 A. Dreher, F. Schneider, *Corruption and the shadow economy: an empirical analysis*, „Public Choice” 2010, vol. 144, s. 215–238.

68 Ibidem, s. 218.

69 J. Choi, M. Thum, *Corruption and the shadow economy*, „International Economic Review” 2005, vol. 46, no. 3, s. 817–836.

Korupcji zatem będzie mniej, jeśli w gospodarce występuje szara strefa, ponieważ niezarejestrowana działalność gospodarcza będzie ograniczała korupcyjne żądania biurokratów. Gospodarki rozwinięte również cechują się niższym poziomem przekupstwa i szarej strefy gospodarki (wskazują na to badania np. Andreea Buehna i Friedricha Schneidera⁷⁰).

Pushan Dutt i Daniel Traca⁷¹ wskazują na możliwość pozytywnego wpływu przekupstwa na handel międzynarodowy, który może sprzyjać rozwojowi gospodarstwu. Autorzy dowodzą, że w warunkach wysokich taryf łapownictwo może stymulować handel międzynarodowy. Przedsiębiorcom zagranicznym będzie się opłacać wręczenie łapówki zamiast poniesienia wysokich opłat taryfowych. Zależność ta będzie występowała, dopóki koszty korupcji nie będą większe od kosztów taryf. W państwach o wysokiej ochronie rynku wewnętrznego poprzez taryfy zwalczanie przekupstwa może przynieść efekt w postaci ograniczenia handlu. Walka z korupcją w tych państwach musiałaby się wiązać z obniżeniem taryf handlowych z państwami zagranicznymi, by nie oddziaływało to negatywnie na wzrost gospodarczy.

Pozytywny wpływ korupcji na wzrost gospodarczy znacznie częściej jest rozważany na podstawie teoretycznych argumentów niż analiz empirycznych, zaś badania potwierdzające jednoznacznie pozytywny wpływ przekupstwa na funkcjonowanie gospodarki są w zdecydowanej mniejszości w stosunku do badań potwierdzających oddziaływanie negatywne. Wyniki wskazujące na pozytywny wpływ korupcji na gospodarkę zazwyczaj są powiązane z analizą dodatkowych zmiennych, np. poziomu biurokracji, poziomu demokracji czy wolności gospodarczych. W literaturze przedmiotu badacze wykazują możliwość istnienia pozytywnych skutków korupcji poprzez nieliniowe modelowanie oddziaływania przekupstwa na zmienne makroekonomiczne.

Heckelman i Powell⁷² badali wpływ łapownictwa na wzrost gospodarczy przy różnych poziomach wolności gospodarczej. Wnioski, jakie wyciągnęli, są następujące:

- korupcja jest korzystna dla wzrostu gospodarczego, gdy inne instytucje i polityka ograniczają ekonomiczną wolność;
- wraz z poprawą uwarunkowań instytucjonalnych i wolności gospodarczej korupcja staje się coraz mniej korzystna dla wzrostu gospodarczego;
- dla państw o wysokim poziomie wolności gospodarczej i jakości instytucji korupcja jest jednoznacznie szkodliwa.

Badacze stwierdzili jednoznacznie, że państwa wysoce skorumpowane cechują się większym wzrostem gospodarczym niż państwa o niskim poziomie przekupstwa. Wynik ten pokazuje, że państwa w niewielkiej mierze skorumpowane są państwami rozwiniętymi gospodarczo i nie mają takiego potencjału do wzrostu gospodarczego jak kraje ubogie. W państwach ubogich poziom korupcji jest

70 A. Buehn, F. Schneider, *Corruption and the shadow economy: like oil and vinegar, like water and fire?*, „International Tax & Public Finance” 2012, vol. 19, s. 174.

71 P. Dutt, D. Traca, *Corruption...*, s. 857.

72 J. Heckelman, B. Powell, *Corruption...*, s. 351–378.

wysoki, ponieważ instytucje są w małym stopniu kontrolowane przez rząd, a nieefektywność biurokracji jest „usprawniana” poprzez działania korupcyjne. Pozytywne oddziaływanie przekupstwa na gospodarkę wystąpiło w warunkach takiego zbiurokratyzowania państwa, które szkodzi rozwojowi gospodarczemu. Łapownictwo okazało się zatem rozwiązaniem problemu zbyt wysokiego (ograniczającego wzrost gospodarczy) poziomu biurokracji.

Artykuł Heckelmana i Powella⁷³ stanowi kompleksową analizę łącznego wpływu korupcji i wolności gospodarczych oraz łapownictwa i poziomu demokracji na wzrost gospodarczy, a badanie przeprowadzone przez autorów nadal jest uważane za przełomowe. Wyniki ich pracy zainspirowały do dalszych dociekań nad hipotezą, że łapownictwo nie zawsze jest zjawiskiem szkodzącym rozwojowi gospodarczemu. Art Carden i Lisa Verdon⁷⁴ rozważali, czy istnieje możliwość, by korupcja i wolność gospodarcza były wobec siebie substytucyjne. Analizując korupcję w różnych obszarach gospodarczych, można sprawdzić, jak poszczególne rodzaje przekupstwa oddziałują na wzrost gospodarczy. Autorzy już na wstępie zwracają uwagę, że związek między korupcją a wzrostem gospodarczym jest skomplikowany z różnych powodów, m.in. ze względu na bariery instytucjonalne oraz niestabilność instytucji państwowych, które wiążą się z poziomem wolności gospodarczej danego kraju.

W pracy Cardena i Verdon⁷⁵ zaprezentowano model wzrostu gospodarczego, na podstawie którego analizowano relację między przekupstwem a wolnością gospodarczą. Oprócz ogólnego poziomu skorumpowania analizowano wpływ poszczególnych typów korupcji⁷⁶ na wzrost gospodarczy. Były to: korupcja w biznesie, korupcja w systemie edukacji, korupcja w systemie prawnym, korupcja w wojsku, korupcja w policji i korupcja podatkowa. Za pomocą odpowiednich zmiennych⁷⁷ została potwierdzona hipoteza o substytucyjności przekupstwa i wolności gospodarczej. Hipotezę tę w badaniu zweryfikowano pozytywnie dla wolności gospodarczej i łapownictwa w biznesie. Oznacza to, że w środowisku gospodarczym, w którym brakuje wolności gospodarczej, przekupstwo jest jej substytutem i sprzyja wzrostowi gospodarczemu państwa. Można zatem powiedzieć, że ograniczenie swobody gospodarczej jest omijane przez przedsiębiorców poprzez uciekanie się do takich narzędzi jak łapownictwo.

Carden i Verdon⁷⁸ badali również oddziaływanie różnych typów korupcji na wzrost gospodarczy. Zgodnie z wynikami ich analiz istotny statystycznie wpływ wykazywały korupcja w systemie edukacji oraz łapownictwo w wojsku, przy

73 Ibidem.

74 A. Carden, L. Verdon, *When is corruption a substitute for economic freedom?*, „The Law & Development Review” 2010, vol. 3, no. 1, s. 40–63.

75 Ibidem.

76 Dane dotyczące typów korupcji autorzy pobrali z raportu Globalnego Barometru Korupcji publikowanego przez Transparency International.

77 Iloczyn miary wolności gospodarczej z poszczególnymi zmiennymi objaśniającymi typy korupcji.

78 A. Carden, L. Verdon, *When...*, s. 60.

czym przekupstwo w systemie edukacji było dodatnio skorelowane ze wzrostem gospodarczym, zaś łapownictwo w wojsku było z nim skorelowane ujemnie. Okazało się również, że korupcja w edukacji sprzyja wzrostowi gospodarczemu. Autorzy próbują wyjaśnić tę zależność występowaniem arbitralnych ograniczeń dotyczących edukacji w niektórych krajach (przekupstwo może te ograniczenia niwelować). Wskazują także na możliwość płacenia nauczycielom łapówki przez rodziców, by ich dzieci były traktowane z większą uwagą i troską⁷⁹. Natomiast przekupstwo w wojsku ma negatywny wpływ na gospodarkę. Autorzy tłumaczą tę zależność tym, że użycie siły w postaci arbitralnej decyzji wojskowej może oddziaływać niekorzystnie na egzekwowanie praw własności obywateli. Skorumpowani wojskowi mogą wykorzystać przewagę militarną do działania na swoją korzyść, a tym samym na szkodę pozostałych obywateli.

Warto zaznaczyć, iż Carden i Verdon⁸⁰ uważają – na podstawie przeprowadzonych badań i analizy literatury przedmiotu – że walka z korupcją powinna być ukierunkowana na te obszary przekupstwa, które wpływają jednoznacznie negatywnie na wzrost gospodarczy. W przeciwnym wypadku działania antykorupcyjne mogą doprowadzić do ograniczenia rozwoju gospodarki. Równocześnie można wnioskować, iż polityka nastawiona na zwiększenie wolności gospodarczej może doprowadzić do zmniejszenia korupcji, ponieważ nie będzie ona już potrzebna społeczeństwu do właściwego funkcjonowania.

W pewnych okolicznościach korupcja może stymulować wzrost gospodarczy, w szczególności w warunkach niesprzyjającego gospodarce otoczenia instytucjonalnego. Wszelkie argumenty przemawiające za pozytywnym oddziaływaniem przekupstwa na gospodarkę nie umożliwiają wskazania, przy jakim dokładnie poziomie rozwoju gospodarczego dobre efekty nie mogłyby zaistnieć, dlatego też można przypuszczać, że efekty te mogą wystąpić także w gospodarkach rozwiniętych z infrastrukturą instytucjonalną na ogół sprzyjającą wzrostowi gospodarczemu.

2.3. Wpływ korupcji na inwestycje

Wpływ korupcji na inwestycje jest szeroko analizowany w literaturze przedmiotu. Mauro⁸¹ stwierdził, że przekupstwo oddziałuje na wzrost gospodarczy pośrednio, zaś najważniejszym kanałem tego oddziaływania są inwestycje. Problem wpływu

---

79 Jednakże Carden i Verdon stwierdzają również, że po usunięciu z bazy danych Japonii pozytywny wpływ korupcji w edukacji przestaje być istotny statystycznie, zaś zmienna oznaczająca liczbę lat edukacji staje się istotnym statystycznie czynnikiem oddziałującym na wzrost gospodarczy.

80 Ibidem.

81 P. Mauro, *Corruption...*, s. 681–712.

łapownictwa na inwestycje jest istotny ze względu na pośrednie oddziaływanie na wzrost gospodarczy. W literaturze przedmiotu nie ma jednoznacznego stanowiska badaczy co do kwestii kierunku wpływu przekupstwa na inwestycje, ponieważ korupcja w pewnych warunkach może na nie oddziaływać pozytywnie, zaś w innych negatywnie. Zależy to również od występowania pozytywnych i negatywnych skutków oddziaływania korupcji na inwestycje.

Głównym kanałem transmisji wpływu korupcji na wzrost gospodarczy są inwestycje zagraniczne⁸². We wszystkich badaniach dotyczących wpływu przekupstwa na wzrost gospodarczy inwestycje są wymieniane jako jeden z podstawowych kanałów transmisji. Jednak autorzy dodają, iż w państwach mocno skorumpowanych wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych na wzrost gospodarczy jest niewielki, ponieważ w ich przypadku dyfuzja kapitału ludzkiego i nowych technologii jest słabsza⁸³, zatem pozytywne efekty związane z wpływem kapitału zagranicznego są mniejsze w państwach o wysokim poziomie łapownictwa w porównaniu z krajami, gdzie ten problem jest mniej istotny.

Związek korupcji i inwestycji jest zawiły i niejednorodny. W literaturze przedmiotu nie ustalono jednoznacznie kierunku zależności między inwestycjami a przekupstwem. Skłoniło to naukowców do badań nad dodatkowymi czynnikami warunkującymi pozytywny lub negatywny wpływ korupcji na inwestycje. Przykładem są analizy Méona i Weilla⁸⁴, którzy uzależniają charakter tego wpływu od jakości instytucji państwowych, wskazując na występowanie negatywnych i pozytywnych skutków łapownictwa.

W warunkach wysokiego poziomu korupcji jej negatywny wpływ na inwestycje może być ograniczony przez zwiększoną przewidywalność transakcji łapówkowych⁸⁵. Przekupstwo ogranicza wielkość inwestycji, lecz te negatywne konsekwencje maleją wraz ze wzrostem przewidywalności skutków łapownictwa, która sprowadza się do pewności otrzymania oczekiwanej korzyści w wyniku skorumpowania. W warunkach dużej przewidywalności skutków korupcji nie przeszkadza ona w uzyskaniu wysokiego poziomu inwestycji i wzrostu gospodarczego. W ten sposób J. Edgaro Campos, Donald Lien i Sanjay Pradhan⁸⁶ wytłumaczyli wzrost inwestycji i rozwój gospodarczy w państwach Azji Wschodniej, gdzie stopień przewidywalności jest bardzo wysoki. Wpływ przekupstwa na inwestycje może być zatem zarówno pozytywny, jak i negatywny.

82 M. Delgado, N. McCloud, S. Kumbhakar, *A generalized empirical model of corruption, foreign direct investment, and growth*, „Journal of Macroeconomics” 2014, vol. 42, s. 314.

83 Ibidem, s. 299.

84 P.-G. Méon, L. Weill, *Is corruption...*, s. 244–259.

85 J.E. Campos, D. Lien, S. Pradhan, *The impact of corruption on investment: predictability matters*, „World Development” 1999, vol. 27, no. 6, s. 1065.

86 Ibidem.

2.3.1. Charakterystyka negatywnego wpływu korupcji na inwestycje

Negatywne oddziaływanie przekupstwa na inwestycje jest często akcentowane w literaturze przedmiotu. Mówi się m.in. o tym, że korupcja podnosi koszty operacyjne inwestycji⁸⁷. Jest to związane z ponoszeniem zarówno dodatkowych bezpośrednich kosztów przekupstwa w postaci łapówek, jak i pośrednich kosztów następujących po transakcji korupcyjnej. Powoduje to, że inwestycja staje się mniej rentowna. Należy pamiętać również o zależności, jaka występuje między stronami przekupstwa. Istnieje ryzyko wykrycia tego przestępstwa w wyniku kontroli inspekcji państwowej lub ujawnienia korupcji przez jedną ze stron transakcji, co generuje kolejne koszty związane z procesami sądowymi, karami finansowymi lub kolejnymi łapówkami. W wyniku wykrycia przekupstwa może nawet dojść do wstrzymania podjętych procesów inwestycyjnych mimo poniesionych już kosztów z nimi związanych. Istnieje także drugi rodzaj ryzyka związany z transakcją korupcyjną zwiększającą koszty, czyli wysunięcie kolejnych żądań łapówek lub innych niezasadnych korzyści ekonomicznych, co może skutkować dalszym obniżaniem rentowności inwestycji i tym samym wzrostem ryzyka związanego z podjętymi działaniami.

Korupcja wiąże się ze wzrostem ryzyka przeprowadzonych transakcji⁸⁸. Niepewność uzyskania zwrotu z inwestycji w takich warunkach jest większa, co więcej, wzrastają obawy inwestorów przed całkowitą utratą zainwestowanych środków⁸⁹. Ryzyko wynika również ze specyfiki samej transakcji korupcyjnej, w której przedsiębiorca wręczający łapówkę nie ma całkowitej gwarancji, że skorumpowany urzędnik wykona rzeczywiście czynność będącą przedmiotem korupcji. Część z inwestorów, dla których ryzyko to jest zbyt duże, nie podejmie próby lokowania kapitału w państwie z problemem przekupstwa. Ze względu na ten czynnik korupcja będzie ograniczała inwestycje w danym kraju za sprawą działań przedsiębiorców o niskiej tolerancji ryzyka. Jednocześnie może zaistnieć zjawisko przyciągania inwestorów, którzy mają wysoką tolerancję ryzyka związaną z lokowaniem kapitału. Niepewność oddziałuje na otoczenie inwestycji i może wpływać negatywnie na globalną wielkość projektów inwestycyjnych, a tym samym determinuje wzrost gospodarczy państwa⁹⁰.

Niepewność pojawiająca się przy inwestowaniu w państwach skorumpowanych wynika z tego, że koszty tej działalności mogą być znacznie wyższe od założonych na wstępie⁹¹. Osoby skorumpowane mogą żądać kolejnych nienależnych

87 A. Shleifer, R. Vishny, *Corruption...*, s. 599.

88 E. Gruszewska, *Instytucje nieformalne a tworzenie kapitału w Polsce*, [w:] *Problemy wzrostu gospodarczego we współczesnych gospodarkach*, red. D. Kopycińska, Printgroup, Szczecin 2006, s. 85.

89 D. Bodislav, C. Rotaru, R. Georgescu, *Globalisation...*, s. 171.

90 Ibidem.

91 Ibidem.

świadczeń na swoją rzecz w zamian za umożliwienie dalszej działalności inwestycyjnej lub zachowanie poufności transakcji korupcyjnej (może to dotyczyć krajów, w których korumpowanemu i korumpującemu grożą inne kary za to przestępstwo, zatem ryzyko między stronami transakcji jest nierównomiernie rozłożone). Skutkiem korupcji jest wzrost niepewności przedsiębiorcy dotyczącej kosztów przeprowadzanej inwestycji, ponieważ rzeczywiste przepływy pieniężne mogą się znacznie różnić od tych, które zaplanowano przy podejmowaniu decyzji o inwestycji.

Inwestycje realizowane w otoczeniu poddanym korupcji i wymagające prawnego egzekwowania zapisów umowy mogą być ograniczane⁹², gdyż działania korupcyjne są w stanie spowodować, że ustalenia z umowy zawartej między kontrahentami nie będą realizowane, ponieważ możliwe jest przekupienie sędziego lub innego urzędnika, który będzie decydował o ważności umowy w danych warunkach. Skorumpowani urzędnicy „mogą sprzyjać lub przedłużyć okres takich procesów, aby łatwiej zebrać łapówki w zamian za przyspieszenie procesów lub zmianę ich wyników”⁹³. Łapownictwo może powodować ograniczenie inwestycji ze względu na ryzyko podjęcia bezprawnych działań, którego koszty poniesie inwestor.

Korupcja może zniechęcać inwestorów do podjęcia działalności w skorumpowanym kraju z powodu nieprawidłowego funkcjonowania instytucji państwowych⁹⁴. Temat ten podnosiła Susan Rose-Ackerman⁹⁵, wskazując na istotne znaczenie wpływu uwarunkowań instytucjonalnych, w których działają przedsiębiorstwa, na ich produktywność. Rose-Ackerman twierdzi wprost, że zniesienie przepisów prawa tworzących ograniczenia dla przedsiębiorczości tę produktywność zwiększy. Przy czym uproszczenie prawa nie powinno przebiegać w sposób niekontrolowany i nie ma polegać na tworzeniu totalnej wolności gospodarczej bez jakichkolwiek ram prawnych. Działania te powinny być skupione na usunięciu barier wzrostu gospodarczego wynikających z przepisów prawa, które w większym lub mniejszym stopniu kreują łapownictwo. Poprawa regulacji, jakim podlega otoczenie instytucjonalne przedsiębiorców lub inwestorów, powinna się przekładać na zwiększenie wzrostu gospodarczego⁹⁶.

Niefektywne działanie instytucji państwowych wpływa negatywnie również na inwestycje podejmowane przez rząd. W wyniku korupcji decydenci mogą kierować się prywatnym interesem przy wyborze wykonawców projektów inwestycji publicznych. Inwestycje te są projektami o dużych budżetach, przy realizacji których są podpisywane kontrakty na wykonywanie prac przez przedsiębiorstwa prywatne. Dla tego rodzaju przedsiębiorstw realizowanie kontraktu z rządem często

92 D. Acemoglu, T. Verdier, *Property...*, s. 1398.

93 D. Bodislav, C. Rotaru, R. Georgescu, *Globalization...*, s. 164.

94 A. Abotsi, T. Iyavarakul, *Tolerable level of corruption for foreign direct investment in Africa*, „Contemporary Economics” 2015, vol. 9, no. 3, s. 252.

95 S. Rose-Ackerman, *The challenge of poor governance and corruption*, „Revisita DIREITO GV” 2005, vol. 207, s. 241.

96 S. Anokhin, W. Schulze, *Entrepreneurship...*, s. 466.

jest bardzo dochodowe i prestiżowe, dlatego konkurencja w ubieganiu się o możliwość zawierania tych kontraktów jest duża. Może to skłonić właścicieli firm do korumpowania urzędników państwowych, którzy decydują o wyborze przedsiębiorstwa jako zwycięzcy przetargu⁹⁷.

Za szczególnie przykładowe projekty inwestycyjnych zagrożonych działaniami korupcyjnymi można uznać projekty robót drogowych⁹⁸, których budżety stanowią znaczną część wydatków inwestycyjnych państwa. Skorumpowani urzędnicy mogą wybierać projekty inwestycyjne, kierując się maksymalizacją swoich przychodów, a nie dobrem publicznym. Może zatem nastąpić przesunięcie środków publicznych z inwestycji niezbędnych społeczeństwu na te dokonywane z powodów korupcyjnych. W efekcie drogi mogą powstawać w mniej strategicznych gospodarczo rejonach kraju.

Niefektywność decyzji dotyczących inwestycji państwowych może polegać również na wyborze wykonawcy, który nie spełnia wymogów postawionych w ofercie przetargowej, lub na podejmowaniu ich z pominięciem porównania jakości oferowanych prac w stosunku do ceny. Inwestycje państwowe to obszar szczególnie narażony na korupcję, a ze względu na ich wartość w istotny sposób oddziałują one również na inwestycje realizowane przez prywatne przedsiębiorstwa i instytucje. Inwestycje państwowe wpływają na wzrost gospodarczy kraju, ponieważ mogą zachęcać społeczeństwo do przedsiębiorczości. Łapownictwo występujące przy podejmowaniu decyzji o tych inwestycjach może powodować powstanie nieuzasadnionych ekonomicznie wydatków. Wszelkie nieprawidłowości w zakresie inwestycji państwowych wpływają negatywnie na funkcjonowanie sektora prywatnego gospodarki i spowalniają rozwój gospodarczy państwa.

Korupcja obniża poziom wzajemnego zaufania obywateli w procesach biznesowych oraz w kontaktach z przedstawicielami państwowymi⁹⁹. Duża skala przekupstwa będzie utrudniała nawiązanie relacji biznesowych czy przeprowadzenie nowych inwestycji z firmami, z którymi się nie współpracowało dotychczas. Relacje biznesowe będą zatem budowane między przedsiębiorstwami, które już współpracowały ze sobą. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że korupcja będzie prowadzić do pogłębiania się zaufania wśród pewnych grup, np. etnicznych, rodzinnych lub religijnych, i w ramach tych grup będzie się realizować inwestycje i przyspieszać rozwój biznesowy¹⁰⁰. Tworzenie przedsięwzięć inwestycyjnych jedynie w ograniczonym kręgu powoduje, że koszty inwestycji mogą nie być optymalne (mogą się okazać zawyżone). Jednocześnie niechęć urzędników, którzy będą wymagać łapówek za wykonanie czynności urzędniczej od przedstawicieli odmiennej grupy etnicznej czy narodowościowej, doprowadzi do podwyższenia kosztów bądź zaniechania inwestycji, co może oddziaływać negatywnie na inwestycje i tym samym na wzrost gospodarczy.

97 V. Tanzi, H. Davoodi, *Corruption...*, s. 6.

98 C. Drury, J. Kriekhaus, M. Luszti, *Corruption...*, s. 123.

99 D. Bodislav, C. Rotaru, R. Georgescu, *Globalization...*, s. 164.

100 Ibidem, s. 165.

Negatywny wpływ łapownictwa na inwestycje można oszacować: będzie to koszt, jaki ponosi cała gospodarka w związku z istnieniem przekupstwa. Józef Płoskonka¹⁰¹ przytacza analizy wskazujące, że uśredniony poziom inwestycji krajowych brutto był o 20% niższy w państwach o wysokim poziomie łapownictwa w porównaniu do krajów o niskim poziomie przekupstwa. Przyczyn takiego stanu rzeczy doszukuje się we wzroście niepewności wynikającej z istnienia korupcji, która determinuje efektywność inwestycji i zwiększa jej koszty.

Anokhin i Schulze¹⁰², badając wpływ korupcji na bezpośrednie inwestycje zagraniczne, stwierdzili, że przekupstwo ogranicza napływ inwestycji z państw wysoko rozwiniętych. Korupcja, podnosząc koszty inwestycji, będzie zniechęcać inwestorów zagranicznych do lokowania filii w państwach skorumpowanych, ponieważ inwestycja ta może nie przynieść oczekiwanych zysków. Konsekwencją tego jest nie tylko mniejszy od potencjalnego napływ kapitału do państwa o wysokim poziomie przekupstwa, lecz także ograniczony napływ nowych technologii, rozwiązań organizacyjnych, nowych miejsc pracy i firm współpracujących z inwestorem zagranicznym. Korupcja tworzy blokadę wejścia na rynek inwestycji zagranicznych, a konsekwencje tego dla gospodarki są znaczne. Można dodatkowo stwierdzić, że ilość realizowanych innowacji w gospodarce jest istotnie większa, gdy korupcja jest dobrze kontrolowana, a jednocześnie występuje duży napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych¹⁰³.

Analizę wpływu korupcji na inwestycje przeprowadził Mushfiq Swaleheen¹⁰⁴, który badał, jak przekupstwo oddziałuje na efektywność inwestycji. Jego praca jest w całości poświęcona analizie tego, jak istotna jest wielkość korupcji w kraju z punktu widzenia podejmowanych w nim inwestycji. Swaleheen badanie empiryczne poprzedza analizą teoretycznych aspektów oddziaływania przekupstwa na inwestycje. Zauważa różny poziom efektywności inwestycji w państwach, uzależniony od określonego stopnia przekupstwa. Wyniki¹⁰⁵ jego badań umożliwiły stwierdzenie, że ograniczenie łapownictwa zwiększa efektywność inwestycji. Autor jednak poszerzył swoje badania, stosując w modelu również wskaźnik korupcji podniesiony do kwadratu, co powoduje, że korupcja ma objaśnić efektywność inwestycji w sposób nieliniowy. Wykazał relację między przekupstwem a efektywnością inwestycji o charakterze krzywoliniowym, a uzyskany wykres funkcji był wklęsły, co pozwala stwierdzić, że państwa słabo rozwinięte będą osiągały korzyści znacznie większe w wyniku redukcji przekupstwa niż kraje bardziej rozwinięte gospodarczo, wśród których poziom łapownictwa jest znacznie mniejszy. Swale-

101 J. Płoskonka, *Korupcja – zagrożenia i metody jej zwalczania. Empiryczne badania nad poziomem korupcji*, „Służba Cywilna” 2003, nr 6, s. 122.

102 S. Anokhin, W. Schulze, *Entrepreneurship...*, s. 467.

103 Ibidem, s. 475–476.

104 M. Swaleheen, *Corruption and investment choices: a panel data study*, „Kyklos” 2007, vol. 60, no. 4, s. 601–616.

105 Analiza modeli zaprojektowanych na wzór pracy Arellano i Bonda pozwoliła wnioskować o występowaniu silnej zależności między korupcją a efektywnością inwestycji.

heen dokonał porównania uzyskanych wyników dla państwa uważanego za skorumpowane z rezultatami badania Mauro¹⁰⁶, który analizował wpływ korupcji na podstawie liniowej zależności. Analizowanym państwem był Bangladesz; badano jego poziom CPI w 2003 r. (ranking: 1,3 w 10-punktowej skali). Badania Mauro wskazywały na wzrost inwestycji w Bangladeszu o 5% w wyniku wzrostu indeksu korupcji (zmniejszenia się przekupstwa), zaś badania Swaleheena mówią o 7,7% wzroście inwestycji w wyniku identycznego wzrostu indeksu CPI¹⁰⁷. Pozytywne skutki w postaci zwiększenia liczby inwestycji w Bangladeszu w wyniku redukcji łapownictwa mają być początkowo znacznie większe niż wskazywałyby na to badania Mauro, a ta różnica jest związana głównie z użyciem przez Swaleheena w badaniu nieliniowej funkcji korupcji.

Swaleheen¹⁰⁸ dodatkowo analizował, jak łapownictwo oddziałuje na inwestycje, gdy jest na wysokim lub niskim poziomie¹⁰⁹. Podstawowy wniosek z przeprowadzonych badań mówi, że w przypadku państw z dużym problemem korupcji jej ograniczenie (zmniejszenie poziomu przekupstwa o 1 punkt mierzony indeksem) przynosi znaczne korzyści w postaci wzrostu inwestycji, natomiast to samo ograniczenie łapownictwa w krajach z relatywnie mniejszym problemem ze skorumpowaniem nie daje tak istotnych efektów.

Negatywne oddziaływanie przekupstwa na jedną z najważniejszych wielkości makroekonomicznych, jakimi są inwestycje, zostało poparte nie tylko teoretycznymi argumentami, lecz także badaniami empirycznymi. Jednakże korupcja nie zawsze jest traktowana jako coś jednoznacznie złego dla inwestycji i tym samym gospodarki, ponieważ zależność między przekupstwem a inwestycjami okazuje się niejednoznaczna, a w pewnych warunkach może mieć pozytywne skutki ekonomiczne.

2.3.2. Ujęcie pozytywnego wpływu korupcji na inwestycje

Pozytywne oddziaływanie korupcji na inwestycje zazwyczaj wynika z pewnych nieprawidłowości i patologii, które funkcjonują w danej gospodarce. Głównym argumentem przemawiającym za pozytywnym oddziaływaniem przekupstwa na inwestycje jest możliwość ominięcia ograniczających je przepisów prawa. Korupcja staje się rozwiązaniem problemu nieoptymalnych dla inwestycji regulacji prawnych. O pozytywnym wpływie przekupstwa można zatem mówić, gdy to przestępstwo powoduje dla inwestycji mniejsze negatywne skutki niż kłopotliwe w praktyce akty prawne.

106 P. Mauro, *Corruption...*, s. 702–703.

107 Swaleheen posługiwał się jednostką wzrostu wskaźnika korupcji w postaci jednego odchylenia standardowego, które dla pełnej próby wynosiło 2,5 w 10-punktowej skali.

108 M. Swaleheen, *Corruption...*, s. 601–616.

109 Swaleheen wykonał badanie, dzieląc dostępną bazę danych na dwie grupy według wartości wskaźnika korupcji (wskaźnik przyjmował wartości od 0 do 10, gdzie 10 oznacza państwo całkowicie wolne od korupcji).

Łapownictwo pozwala ominąć przepisy prawa, które ograniczają inwestycje. „W krajach, w których przepisy administracyjne są kłopotliwe, korupcja może być środkiem do osiągnięcia pewnych korzyści przez inwestorów, w ten sposób (potencjalne zyski) motywują do inwestowania w tych krajach”¹¹⁰. W przypadku tak nieefektywnego lub zawilego prawa możliwe jest pozytywne stymulowanie inwestycji przez korupcję, ponieważ dzięki niej dochodzi do realizacji nowych inwestycji. Poprzez łapownictwo przedsiębiorca może zwiększyć swobodę działalności gospodarczej. Tę sytuację ujął skrótowo Samuel Huntington¹¹¹, stwierdzając, iż od nieuczciwej i nadmiernej biurokracji gorsza jest jedynie uczciwa i nadmierna biurokracja. Zgodnie z tym stwierdzeniem można przypuszczać, że korupcja w państwach zbiurokratyzowanych może przyspieszyć lub usprawnić podjęcie decyzji urzędniczej, co sprzyjać będzie inwestowaniu. Należy zatem uznać, że w tym przypadku problemem dla wzrostu gospodarczego jest nadmierna biurokracja, zaś łapownictwo pozwala zmniejszyć jej negatywne skutki. Jest to kluczowy argument przemawiający za możliwością występowania pozytywnych efektów korupcji. Pominiecie procedur prawnych w inwestowaniu może okazać się opłacalne, w sytuacji gdy łapownictwo znacznie przyspiesza rozpoczęcie inwestycji i osiągnięcie z niej przychodów. Zbytne zbiurokratyzowanie państwa może powodować nadmierne wydłużenie procesów legalizacji inwestycji i przesunięcie w czasie generowania przychodów. Niemożność szybkiego rozpoczęcia inwestycji i czerpania z niej korzyści może zwiększać koszty, co jest powiązane ze wzrostem kosztów stałych wynikających z realizowanej inwestycji, np. zatrudnienia personelu. Zmniejszenie zysków następuje np. dla inwestycji w nowe technologie, które po pewnym czasie nie są już unikalne, ponieważ w ich przypadku istotny jest czas ich przeprowadzenia (najwięcej zarobią przedsiębiorstwa wprowadzające innowacyjny produkt na rynek jako pierwsze).

Korupcja umożliwia w przypadku inwestycji ominięcie barier prawnych dotyczących kwestii ideologicznych lub stworzonych dla grup mniejszościowych¹¹². Jeżeli łapownictwo ułatwia przeprowadzenie inwestycji (nawet zgodnej z prawem), to powoduje w państwie ogólny wzrost inwestycji i przedsiębiorczości, przy czym efekt ten może dotyczyć zarówno legalnej, rejestrowanej działalności gospodarczej, jak i szarej strefy. Inwestor dzięki przekupstwu ma możliwość zwiększenia zysków, czego nie mógłby dokonać legalnymi środkami. W tym aspekcie przekupstwo wpływa pozytywnie na poziom inwestycji.

Dodatkowy argument za pozytywnym wpływem korupcji na inwestycje dostarczyli Paul Beck i Michael Maher¹¹³, sugerując, że w warunkach niewystarczającej informacji urzędnicy mogą podejmować decyzje o wyborze firmy wykonującej daną

110 A. Abotsi, T. Iyavarakul, *Tolerable...*, s. 252.

111 S. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven-London 1968, s. 69.

112 P.-G. Méon, L. Weill, *Is corruption...*, s. 245.

113 P. Beck, M. Maher, *A comparison of bribery and bidding in thin markets*, „Economics Letters” 1986, vol. 20, s. 5.

inwestycję na podstawie wartości oferowanych łapówek. Opierając się na kwocie łapówek, tworzy się pewien ranking firm, który może aproksymować ranking konkurencyjności¹¹⁴, ponieważ największe oferty korupcyjne będą składane przez przedsiębiorstwa najbardziej efektywne w prowadzeniu biznesu. Autorzy założyli, że firmy oferujące największe łapówki są bardziej produktywne, ponieważ mimo poniesienia dodatkowych kosztów przedsięwzięcie nadal jest dla nich opłacalne. Jednakże przy realizowaniu kontraktu rządowego przez przedsiębiorcę oferującego największą łapówkę rośnie obawa, że jakość usług i produktów może nie spełniać wymagań postawionych na początku inwestycji.

Korupcja może korzystnie oddziaływać na bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Cuervo-Cazurra¹¹⁵ wykazał, że kraje skorumpowane przyciągają inwestycje z państw, które również cechują się znacznym poziomem łapownictwa. Inwestorzy, doświadczając korupcji w rodzimym kraju, nie obawiają się podjąć podobnych działań za granicą, jeśli przekupstwo jest tam akceptowane. Korupcja zatem nie będzie ograniczać napływu inwestycji zagranicznych z państw również skorumpowanych. Chi Keung Lau, Fu Steve Yang, Zhe Zhang i Vincent Leung¹¹⁶ twierdzą, że przedsiębiorstwa dysponujące wysokimi technologiami przez bezpośrednie inwestycje zagraniczne transferują innowacyjne rozwiązania z państw rozwiniętych do krajów rozwijających się. Przekupstwo może jednak ograniczyć transfer zaawansowanych technologii z państw rozwiniętych o niskim poziomie łapownictwa do krajów rozwijających się o wyższym poziomie skorumpowania.

Powyższe rozważania wskazują na możliwość wystąpienia pozytywnych skutków łapownictwa w warunkach, w jakich muszą funkcjonować przedsiębiorcy. Argumenty mówiące o korzystnym wpływie korupcji na inwestycje są często kwestionowane. Można powiedzieć, że łapówki nie będą sprzyjać przyspieszaniu procedur, lecz okażą się bodźcem do ich mnożenia i przedłużania, tak aby możliwe było uzyskanie jeszcze większych wpływów z łapówek przez urzędników. Jeśli jednak urzędnicy nie mają bezpośredniego wpływu na procedury, które realizują, i muszą działać według odgórnego schematu ustalonego centralnie, a jego przebieg jest kontrolowany przez zwierzchnika, to ten argument nie będzie miał już zastosowania. Pozytywne skutki korupcji mogą zatem faktycznie występować, tak jak i jej negatywne konsekwencje.

---

114 P.-G. Méon, L. Weill, *Is corruption...*, s. 246.

115 A. Cuervo-Cazurra, *Who cares about corruption?*, „Journal of International Business Studies” 2006, vol. 37, no. 6, s. 807–822.

116 C.K. Lau, F.S. Yang, Z. Zhang, V. Leung, *Determinants...*, s. 1550004-6.

2.4. Wpływ korupcji na przedsiębiorczość

Zrozumienie wpływu korupcji na działalność gospodarczą jest kluczową kwestią dla ustalenia skutecznej polityki antykorupcyjnej dotyczącej przedsiębiorstw. Jak wskazuje Ratbek Dzhumashev¹¹⁷, jest to zagadnienie istotne dla sformułowania efektywnej polityki rozwoju państwa. Polityka ta ma bezpośrednie przełożenie na wyniki gospodarcze uzyskiwane przez jednostki funkcjonujące w danym kraju.

Gil Avnimelech, Yaron Zelekha i Eyal Sharabi¹¹⁸ opisują dwa naukowe podejścia do przedsiębiorczości: pierwsze dotyczy zagadnień psychologicznych i sprowadza się do wyjaśnienia determinant przedsiębiorczości leżących w psychice przedsiębiorcy, zaś drugie podejście łączy się z wyjaśnianiem różnic występujących w procesie tworzenia i funkcjonowania przedsiębiorstwa w różnych regionach. Łapownictwo wpływa na przedsiębiorczość zarówno poprzez psychologiczny aspekt funkcjonowania przedsiębiorstw, jak i warunki prowadzenia działalności gospodarczej w poszczególnych regionach.

Zagadnienie związku korupcji z przedsiębiorczością jest często rozpatrywane z punktu widzenia przedsiębiorczości produktywnej i bezproduktywnej, której teorię wprowadził William J. Baumol¹¹⁹. Autor ten stwierdził, że przedsiębiorcy mogą wybierać między produktywnym tworzeniem możliwości prowadzenia działalności gospodarczej a poszukiwaniem koneksji na arenie prawnej i politycznej w tym samym celu. Przedsiębiorczość bezproduktywna sprowadza się głównie do poszukiwania możliwości zdobycia renty w wyniku zabiegania o preferencyjne traktowanie w sferze podejmowania decyzji przez urzędników. Autor pokazał również, że na wybór przedsiębiorców ma wpływ jakość instytucji w danym kraju. Avnimelech, Zelekha i Sharabi¹²⁰ połączyli teorię Baumola ze sposobem funkcjonowania korupcji w gospodarce, wskazując na bezpośrednie powiązanie przekupstwa i obydwu typów przedsiębiorczości. Łapownictwo ogranicza produktywność, ponieważ w państwach o wysokim stopniu skorumpowania „stopy zwrotu z działalności produktywnej zmniejszają się w stosunku do zysków poszukiwanych za pomocą środków nieprodukcyjnych (np. nie obejmują poszukiwania zysków w oparciu o innowacje)”¹²¹. Zgodnie z tą koncepcją w państwach o wyższym poziomie skorumpowania produktywność będzie mniejsza niż w krajach, w których korupcja występuje rzadziej. Skutkuje to bezpośrednim przełożeniem skali przekupstwa na poziom rozwoju gospodarczego państwa: państwa o niskim poziomie korupcji będą cechowały się wyższym poziomem rozwoju gospodarczego.

117 R. Dzhumashev, *Corruption...*, s. 203.

118 G. Avnimelech, Y. Zelekha, E. Sharabi, *The effect of corruption on entrepreneurship in developed vs non-developed countries*, „International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research” 2014, vol. 20, no. 3, s. 242.

119 W.J. Baumol, *Entrepreneurship: productive, unproductive and destructive*, „Journal of Political Economy” 1990, vol. 98, no. 5, s. 894.

120 G. Avnimelech, Y. Zelekha, E. Sharabi, *The effect...*, s. 242.

121 Ibidem.

Badania wspomnianych autorów potwierdzają negatywny charakter zależności pomiędzy skorumpowaniem społeczeństwa a przedsiębiorczością. Na podstawie badań wyciągnięto także wniosek, iż uściślenie przepisów, które mają ograniczyć łapownictwo, będzie prowadziło do wzrostu przedsiębiorczości¹²². Przekupstwo zostało tu zaprezentowane jednoznacznie jako zjawisko ograniczające prowadzenie działalności gospodarczej.

Podstawowy wpływ korupcji na działalność gospodarczą wynika z omówionych już kwestii: zwiększenia kosztów tej działalności (konieczność zapłaty łapówki) oraz wzrostu niepewności funkcjonowania przedsiębiorstwa. Łapownictwo może jednak ułatwić prowadzenie działalności gospodarczej i skrócić bezproduktywny czas oczekiwania na decyzję urzędniczą. Niewątpliwie skorumpowanie społeczeństwa determinuje działalność gospodarczą na wiele sposobów, a jego konsekwencje mogą dla jednych przedsiębiorstw być korzystne, zaś dla innych całkowicie negatywne.

2.4.1. Negatywny wpływ korupcji na przedsiębiorczość

Przedsiębiorczość jest jednym z istotnych kanałów transmisji wpływu korupcji na wzrost gospodarczy. Oddziaływanie łapownictwa na produktywność było przedmiotem licznych badań w literaturze przedmiotu. Obecność korupcji w instytucjach państwowych spowoduje, że otoczenie instytucjonalne przedsiębiorczości będzie działało nieefektywnie, a przedsiębiorcy mogą stracić zaufanie do panującego ładu instytucjonalnego. Anokhin i Schulze¹²³ zauważyli, że brak zaufania do instytucji wynika z asymetrii informacji gospodarczych w skorumpowanym środowisku i powoduje powstanie alternatywnych form uporządkowania relacji gospodarczych. Autorzy wskazują w tym kontekście na wpływy, pokrewieństwo oraz tożsamość etniczną, i jednocześnie dodają, że są to z punktu widzenia kalkulacji ekonomicznej gorsze rozwiązania od zapewnienia przez państwo przejrzystego ładu instytucjonalnego wolnego od łapownictwa.

Przekupstwo obniża nie tylko jakość usług świadczonych przez sektor publiczny, lecz także efektywność działań rządowych skierowanych do przedsiębiorców. Korupcja, oddziałując na funkcjonowanie urzędów, „może zwiększać prawdopodobieństwo arbitralnych działań rządu, które obniżają zyski i pozostawiają firmę niezdolną do spłaty swoich zobowiązań”¹²⁴.

Interesujące wnioski na podstawie analizy wpływu przekupstwa na funkcjonowanie przedsiębiorstw wyciągnęli Raymond Fisman i Jakob Svensson¹²⁵. Autorzy zwrócili uwagę, że biurokraci mogą również dążyć do optymalizacji swoich do-

122 Ibidem, s. 255.

123 S. Anokhin, W. Schulze, *Entrepreneurship...*, s. 466.

124 F. Ciochini, E. Durbin, D. Ng, *Does corruption increase emerging market bond spreads?*, „Journal of Economics and Business” 2003, vol. 55, no. 5, s. 504.

125 R. Fisman, J. Svensson, *Are corruption...*, s. 63–75.

chodów z korupcji. Racjonalny urzędnik państwowy skłonny do korumpowania może uzależniać wielkość łapówki od możliwości finansowych danej firmy. Dlatego od przedsiębiorstw rozwiniętych, na których dobra popyt rośnie, ten urzędnik będzie żądał większej łapówki niż od firm o perspektywie mniejszego wzrostu. Fisman i Svensson¹²⁶ zauważyli pozytywny związek między wielkością indeksu łapownictwa a rozwojem firm, który przekłada się na inwestycje w gospodarce, co skutkuje większym wzrostem gospodarczym. Zależność ta może mieć również rację bytu w przypadku kalkulacji wartości projektów inwestycyjnych przeprowadzanych w danym przedsiębiorstwie. Zgodnie z badaniami autorów wzrost miernika korupcji o 1 punkt procentowy (zwiększenie się poziomu łapownictwa) powodował obniżenie o 3 punkty procentowe wzrostu przedsiębiorstw w gospodarce, co dawało około trzykrotnie większy efekt w porównaniu do wpływu opodatkowania na wzrost przedsiębiorstw¹²⁷. Podobne wnioski wysnuli również inni badacze, podkreślając, że przekupstwo zwiększa koszty transakcyjne nie tylko przez koszt łapówki, lecz także utrzymanie w tajemnicy samej korupcji (np. Shleifer, Vishny¹²⁸). W związku z tym przekupstwo opóźnia i ogranicza rozwój przedsiębiorstw. Niewątpliwie jest to sprzeczne z argumentami przemawiającymi za dobroczynnym wpływem korupcji na funkcjonowanie firm i przedsiębiorczość. Przedstawione powyżej teorie zaczerpnięte z literatury przedmiotu nie wskazują jednoznacznie, czy łapownictwo wpływa na funkcjonowanie przedsiębiorstw w sposób pozytywny, czy też negatywny.

Przekupstwo umożliwia unikanie opodatkowania przez przedsiębiorstwa, czego konsekwencją są mniejsze wpływy do budżetu państwa¹²⁹. W przypadku mniejszych wpływów budżetowych rządy są skłonne zwiększyć opodatkowanie, tak aby zrównać kwotę wpływów z podatków z wartością, którą chciały uzyskać. Konsekwencją występowania korupcji jest wzrost opodatkowania, który będzie determinował funkcjonowanie przedsiębiorstw w całej gospodarce (a nie tylko firm płacących łapówki). Dodatkowo, porównując łapownictwo z podatkami, można stwierdzić, że ze względu na specyfikę zależności między stronami transakcji korupcyjnej (niepewność i tajemnica) korupcja powoduje większe koszty transakcyjne niż wzrost opodatkowania¹³⁰. W omówionym powyżej argumentie, przemawiającym za negatywnym wpływem łapownictwa na działalność gospodarczą, oddziaływanie korupcji ma charakter pośredni poprzez kanał transmisji wpływu, jakim są podatki.

Francisco Ciochini, Eric Durbin i David Ng¹³¹ analizowali oddziaływanie korupcji na koszty finansowania zewnętrznego przedsiębiorstw i państw. Głównym przedmiotem ich badań były obligacje emitowane na rynkach wschodzących.

126 Ibidem, s. 65.

127 Ibidem, s. 63.

128 A. Shleifer, R. Vishny, *Corruption...*, s. 599–617.

129 T. Besley, J. McLaren, *Taxes and bribery: the role of wage incentives*, „The Economic Journal” 1993, vol. 103, no. 416, s. 119–120.

130 J. Svensson, *Eight...*, s. 20.

131 F. Ciochini, E. Durbin, D. Ng, *Does corruption...*, s. 503–528.

Badacze wykazali, że przedsiębiorstwa w krajach uważanych za bardziej skorumpowane muszą oferować wyższe zyski z emitowanych obligacji, ponieważ ryzyko dla tych operacji finansowych jest większe. Autorzy wskazali na przekupstwo jako jedną z głównych przyczyn większych kosztów pozyskania środków poprzez emisję obligacji. Podali również informację, że „obniżenie korupcji z poziomu Litwy do poziomu Republiki Czeskiej¹³² obniża zysk z obligacji o około 1/5”¹³³, co dla inwestora oznacza spore ograniczenie przychodów z tytułu posiadania obligacji. Badanie potwierdza istnienie zależności, w ramach której zmiana poziomu łapownictwa powoduje zmianę kosztów obligacji, przy uwzględnieniu zmiennych makroekonomicznych wpływających na koszty emisji obligacji.

Maria del Mar Salinas-Jiménez i Javier Salinas-Jiménez¹³⁴ na przykładzie państw OECD analizowali bezpośredni wpływ korupcji na różne miary produktywności. Autorzy na podstawie trzech wskaźników przekupstwa (CPI, ICRG i BI) badali oddziaływanie łapownictwa na produktywność. Jest to podejście często stosowane do zbadania stabilności uzyskiwanych wyników dla różnych miar korupcji. Autorzy wybrali również trzy miary produktywności. Były to:

1. produktywność całkowita (TFP) – miara produktywności Banku Światowego, w badaniu użyto stopy wzrostu miary produktywności całkowitej;
2. produkcja na godzinę pracy (GDP/L) – miara obliczona jako PKB (ceny stałe na 1995 r.) podzielone przez liczbę godzin pracy, którą oszacowano przez GGDC;
3. względna efektywność – szacowana za pomocą indeksu produktywności Malquista¹³⁵, którą dekomponuje się na zmianę relatywnej efektywności oraz zmianę postępu technologicznego.

Badania jednoznacznie potwierdzają, że bez względu na przyjętą miarę korupcji wpływa ona negatywnie na efektywność gospodarki. Dalsza analiza była poświęcona badaniu oddziaływania łapownictwa na zmianę relatywnej efektywności i zmianę postępu technologicznego. Potwierdzony został negatywny wpływ łapownictwa na produktywność całkowitą (TFP), ponieważ gospodarki o niższym poziomie przekupstwa cechują się średnio szybszym tempem wzrostu wydajności. Korupcja również negatywnie wpływa na przesunięcia granic technologicznych w gospodarce, czyli na zmianę postępu technologicznego. Nie wykazano istotnego statystycznie wpływu przekupstwa na zmianę relatywnej efektywności przedsiębiorstw. Korupcja przez oddziaływanie na poziom produktywności przedsiębiorstw wpływa także na wzrost gospodarczy.

132 Średni poziom korupcji dla Litwy wynosił 3,8, natomiast średni poziom korupcji dla Czech 4,8, przy czym miarą korupcji było CPI w skali od 0 do 10, gdzie 10 otrzymało państwo wolne od łapownictwa.

133 Ibidem, s. 503.

134 M. del Mar Salinas-Jiménez, J. Salinas-Jiménez, *Corruption, efficiency and productivity in OECD countries*, „Journal of Policy Modeling” 2007, vol. 29, no. 6, s. 903–915.

135 Więcej na ten temat m.in. w: R. Fare, S. Grosskopf, M. Norris, Z. Zhang, *Productivity growth, technical progress and efficiency changes in industrialised countries*, „American Economic Review” 1994, vol. 84, s. 66–83.

Negatywny wpływ przekupstwa na działalność gospodarczą i przedsiębiorczość występuje niezależnie od warunków funkcjonowania gospodarki państw demokratycznych. Liczne rozważania dotyczące relacji łapownictwa i funkcjonowania przedsiębiorstw zostały poparte analizami empirycznymi, a na ich podstawie można wnioskować, że problem korupcji nie jest domeną wyłącznie państw rozwijających się gospodarczo, ale również tych rozwiniętych.

2.4.2. Pozytywny wpływ korupcji na przedsiębiorczość

Pozytywny wpływ korupcji na działalność gospodarczą może wystąpić każdorazowo, gdy łapownictwo jest rozwiązaniem problemu nieodpowiedniej polityki rządu wobec przedsiębiorców. Barbara Piontek¹³⁶ wymienia następujące błędy polityki państwowej w tym zakresie:

- nadmierną liczbę działalności wymagającej rejestracji i koncepcji;
- zbyt swobodną możliwość kontroli prewencyjnej przedsiębiorcy;
- nadmiernie represyjne przepisy BHP i Sanepidu.

Wręczenie łapówki urzędnikowi, mimo że jest przestępstwem finansowym, może okazać się sposobem na ominięcie wymienionych powyżej ograniczeń, bez względu na to, czy są one nadmierne, czy też nie.

Korupcja może usprawnić powstawanie nowych przedsięwzięć zgodnie z argumentem o „smarowaniu kół”, ponieważ podobnie jak smar usprawnia pracę koła, przekupstwo może poprawić sprawność funkcjonowania przedsiębiorstw¹³⁷. W przedsiębiorczości pozytywne efekty przekupstwa można zauważyć w sytuacji nadmiernej biurokracji i przedłużających się procedur urzędniczych. Axel Dreher i Martin Gassebner¹³⁸ stwierdzili, że efekt „smarowania kół” pojawia się po około pięćdziesięciu dniach potrzebnych do uzyskania pozwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej. Natomiast gdy uzyskanie zezwolenia na otwarcie działalności trwa krócej, korupcja wpływa jednoznacznie negatywnie na przedsiębiorczość.

Pozytywny wpływ łapownictwa na działalność gospodarczą można dostrzec szczególnie na przykładzie państw o gospodarkach ściśle regulowanych, które jednocześnie cechują się bardzo wysokim poziomem łapownictwa¹³⁹. Nieefektywne regulacje administracyjne wpływające na funkcjonowanie gospodarki będą powodować zmniejszenie tempa rozwoju przedsiębiorczości, natomiast korupcja w takich warunkach będzie sprzyjać działalności gospodarczej, ponieważ stanie się

136 B. Piontek, *Znaczenie państwa w kształtowaniu uwarunkowań dla rozwoju przedsiębiorczości*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2016, nr 47, s. 339.

137 N. Dutta, R. Sobel, *Does corruption ever help entrepreneurship?*, „Small Business Economics” 2016, vol. 47, no. 1, s. 179–199.

138 A. Dreher, M. Gassebner, *Greasing the wheels? The impact of regulations and corruption on firm entry*, „Public Choice” 2013, vol. 155, no. 3–4, s. 425.

139 J.S. Hellman, G. Jones, D. Kaufmann, M. Schankerman, *Seize the State, Seize the Day: An Empirical Analysis of State Capture and Corruption in Transition Economies*, Annual Congress of the ABCDE, Washington DC 2000.

rozwiązaniem problemu, jakim jest niekorzystny klimat biznesowy¹⁴⁰. Taki klimat występuje w szczególności w gospodarkach komunistycznych i centralnie planowanych o dużej liczbie procedur oraz większych wymogach co do minimalnego wkładu kapitałowego¹⁴¹.

Przekupstwo w warunkach niekorzystnego otoczenia gospodarczego (przy barierach związanych z otwarciem działalności gospodarczej) staje się, zgodnie z teorią R.G. Lipseya i Kelvina Lancastera¹⁴², „drugim¹⁴³ najlepszym rozwiązaniem” umożliwiającym ominięcie tych barier i ułatwienie prowadzenia przedsiębiorstwa. Jednakże Nabamita Dutta i Russell Sobel¹⁴⁴ są zdania, iż przekupstwo nigdy nie daje korzyści w postaci wzrostu przedsiębiorczości w niesprzyjających warunkach ekonomicznych, lecz co najwyżej może powodować mniejsze straty dla rozwoju gospodarczego.

Argumenty przemawiające za pozytywnym wpływem korupcji na przedsiębiorczość mają swoje uzasadnienie pod pewnymi warunkami, natomiast gdy te warunki nie występują, okazuje się, że przekupstwo oddziałuje jednoznacznie negatywnie na działalność gospodarczą i rozwój przedsiębiorczości. Możliwość zysku dla działalności gospodarczej wynikającego z korzystania z korupcji ściśle wiąże się z jakością otoczenia instytucjonalnego, w jakim muszą funkcjonować przedsiębiorcy.

2.5. Koncepcja nieliniowego wpływu korupcji na gospodarkę

Najczęściej spotykana relacja między korupcją a wielkościami ekonomicznymi to zależność liniowa o charakterze negatywnym, na podstawie której tworzone są wnioski o jednoznacznie niekorzystnych skutkach przekupstwa dla gospodarki, które zawsze przewyższają pozytywne konsekwencje. Co więcej, przedstawiana zależność jest ściśle monotoniczna, zatem bez względu na poziom skorumpowania społeczeństwa przekupstwo wpływa w ten sam negatywny sposób na gospodarkę, a korzyści dla gospodarki wynikające z redukcji poziomu łapownictwa o 1 jednostkę (mierzone miarą przekupstwa) są takie same zarówno dla państw z dużym problemem łapownictwa, jak i dla tych z małym. Korupcja jest na tyle złożona, wielowątkowa, że nie można objaśniać jej wpływu na wielkości ekonomiczne

140 N. Dutta, R. Sobel, *Does corruption...*, s. 180.

141 A. Dreher, M. Gassebner, *Greasing...*, s. 425.

142 R.G. Lipsey, K. Lancaster, *The general theory of second best*, „The Review of Economic Studies” 1956, vol. 24, no. 1, s. 11–32.

143 W tym przypadku „pierwszym najlepszym rozwiązaniem” dla gospodarki byłby brak tych barier.

144 N. Dutta, R. Sobel, *Does corruption...*, s. 179.

wyłącznie za pomocą monotonicznej funkcji liniowej, szczególnie iż z punktu widzenia wzrostu gospodarczego czy inwestycji przekupstwo nie ma jedynie negatywnych skutków.

Faktem jest, że w bogatych państwach łapownictwa jest mniej niż w biedniejszych. Jedną z podstawowych przyczyn tej zależności okazuje się wysoki poziom wynagrodzeń urzędników w państwach rozwiniętych gospodarczo. W krajach bogatych urzędnicy państwowi otrzymują wyższe wynagrodzenia za pracę niż urzędnicy pracujący na tych samych stanowiskach w krajach ubogich lub rozwijających się, ponieważ średni poziom dochodów w państwach rozwiniętych gospodarczo jest wyższy. Wyższa pensja powoduje, iż zabieganie o dodatkowe przychody z korupcji jest obciążone ryzykiem utraty większych dochodów¹⁴⁵, tym samym zniechęca urzędników do przyjmowania łapówek. Kwestię dochodowości w gospodarkach w kontekście walki z przekupstwem rozważał Dzhumashev¹⁴⁶, który wykazał, że państwa o niskich, średnich lub wysokich dochodach mogą czerpać korzyści w wyniku ograniczenia korupcji bez względu na stopień rozwoju gospodarki.

Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy zmienia się wraz ze zmianą wielkości korupcji. Isaac Ehrlich i Francis Lui¹⁴⁷ twierdzą, że w krajach o niskim poziomie wskaźnika kapitału ludzkiego i dochodów wpływ przekupstwa na gospodarkę jest znacznie większy niż w przypadku państw rozwiniętych gospodarczo. Jest to związane z występowaniem wyższego poziomu łapownictwa w krajach ubogich cechujących się niskimi wartościami mierników kapitału ludzkiego. Zasadniczo państwa dążą do redukcji łapownictwa ze względu na jej negatywny wpływ na rozwój gospodarczy i ład społeczny. Wraz ze zmniejszaniem się korupcji powinno się odnotować jej słabszy wpływ na gospodarkę, ponieważ zjawisko zanikające powinno mieć mniejszą siłę oddziaływania na otoczenie.

Ehrlich i Lui¹⁴⁸ dowodzą, że „związek między korupcją a gospodarką jest wyjaśniony jako endogeniczny efekt konkurencji między wzrostem gospodarczym a społecznie nieproduktywnymi inwestycjami i jest reakcją na czynniki egzogeniczne, w szczególności na interwencje rządowe w prywatną działalność gospodarczą”¹⁴⁹. Autorzy podkreślają, że zależność między przekupstwem a wzrostem gospodarczym oraz jakością zarządzania państwem jest nieliniowa, ponieważ korupcja jest najbardziej szkodliwa w krajach najuboższych. Oznacza to jednocześnie, że jakość rządzenia i wielkość łapownictwa nie mają już dużego znaczenia w przypadku państw rozwiniętych gospodarczo. Ehrlich i Lui twierdzą również, że decydenci (tutaj wskazano szczególnie na gospodarki byłego bloku sowieckiego) mogą być zainteresowani ograniczaniem korupcji w taki sposób, który zapewnia

145 R. Dzhumashev, *Corruption...*, s. 202.

146 Ibidem, s. 212.

147 I. Ehrlich, F. Lui, *Bureaucratic corruption and endogenous economic growth*, „The Journal of Political Economy” 1999, vol. 107, no. 6, s. 291.

148 Ibidem.

149 Ibidem.

im osiągnięcie długotrwałego wzrostu potencjału czynników produkcji. Autorzy tym samym sugerują możliwość maksymalizacji poziomu przekupstwa przez decydentów w celu osiągnięcia wysokiego wzrostu gospodarczego. Jednakże koszty walki z korupcją są uzależnione od poziomu skorumpowania społeczeństwa i kulturowych uwarunkowań łapownictwa. Państwa ograniczające korupcję ponoszą koszty jej zapobiegania, które mogą się okazać większe od uzyskanych korzyści. W początkowej fazie zwalczania dużej skali łapownictwa nakłady finansowe mogą przynieść znaczne korzyści w postaci wzrostu PKB, co może nie być obserwowane w przypadku krajów o niskim poziomie korupcji. W państwach charakteryzujących się kulturą akceptującą łapownictwo całkowite usunięcie działań korupcyjnych może okazać się niemożliwe ze względu na wielkość budżetu państwa, w którym nie ma dodatkowych środków na zatrudnienie kolejnych funkcjonariuszy publicznych badających funkcjonowanie kraju pod kątem występowania korupcji. Rząd może akceptować pewien poziom łapownictwa, ponieważ nie ma środków na jej całkowite zwalczenie.

Anokhin i Schulze¹⁵⁰ przytaczają argumenty za występowaniem nieliniowej zależności między korupcją a działalnością gospodarczą. Autorzy przeprowadzili rozważania dotyczące rozwoju gospodarczego, łapownictwa i zaufania wobec instytucji państwowych, wysuwając hipotezę o nieliniowej (wklęsłej¹⁵¹) zależności między przekupstwem a działalnością przedsiębiorstw krajowych, przy czym wskazują na teoretyczne argumenty za zaprzeczeniem lub potwierdzeniem tej tezy. Z jednej strony logiczne wydaje się, iż korupcja ma większy wpływ na działalność gospodarczą, gdy jest wielka, a wraz z obniżaniem się jej poziomu wpływ ten maleje. Argument ten przemawia za relacją nieliniową między tymi zmiennymi, lecz o kształcie wypukłym. Konsekwencją tego byłaby malejąca korzyść w postaci zwiększenia działalności gospodarczej wraz ze zwalczaniem przekupstwa o kolejny stopień. Zależność ta byłaby pozytywna, ponieważ obniżenie się poziomu korupcji powodowałoby wzrost przedsiębiorczości, lecz ten wzrost byłby coraz mniejszy. Z drugiej strony autorzy powołują się na argument Rose-Ackerman¹⁵², twierdząc, że zaufanie do instytucji państwowych może w początkowej fazie zwalczania łapownictwa rosnać wolniej, ponieważ przedsiębiorcy będą z ostrożnością podchodzić do wprowadzanych zmian. Wraz ze wzrostem zaufania do instytucji wynikającym ze zwalczania korupcji następuje początkowo powolne zwiększenie przedsiębiorczości, która będzie coraz bardziej rosła razem ze zmniejszaniem się przekupstwa. Taki efekt będzie skutkować zależnością dodatnią, lecz wklęsłą między korupcją a gospodarką.

150 S. Anokhin, W. Schulze, *Entrepreneurship...*, s. 465–476.

151 Zależność nieliniowa w postaci funkcji parabolicznej wklęsłej jest często w literaturze przedmiotu opisywana jako relacja o kształcie odwróconej litery U, natomiast funkcja wypukła – o kształcie litery U.

152 S. Rose-Ackerman, *Trust, honesty, and corruption: reflection of the state-building process*, „European Journal of Sociology” 2001, vol. 42, no. 3, s. 27–71.

W literaturze przedmiotu podjęto również temat związany z nieliniową relacją między korupcją a inwestycjami. Anokhin i Schulze¹⁵³ tłumaczą tę zależność poprzez koszty łapownictwa, które będąc znaczne, mogą powodować nieopłacalność inwestycji i przez to je ograniczać. Autorzy podali przykład firm znajdujących się na wysokim poziomie technologicznego zaawansowania czy też istotnie wpływających za pomocą kapitału ludzkiego na poziom skuteczności działań przedsiębiorstwa, które nie będą skłonne wejść na rynek skorumpowany, gdzie potencjalne zyski zostaną skompensowane przez koszty korupcji. Wraz z ograniczaniem łapownictwa możliwości inwestowania powinny się powiększać. Stopniowe ograniczanie przekupstwa będzie powodowało zwiększenie się opłacalności inwestycji, począwszy od tych, które generują największe profity. W ten sposób walka z przekupstwem będzie przyczyniać się do powiększania inwestycji, a zależność ta będzie przebiegała zgodnie z kształtem funkcji wypukłej. Państwa o wyższym poziomie korupcji będą się zatem cechowały mniejszą skalą inwestycji i rozwoju gospodarczego niż państwa o niskim poziomie przekupstwa.

Anokhin i Schulze¹⁵⁴ zauważyli również, że bezpośrednie inwestycje zagraniczne odgrywają kluczową rolę w zwiększaniu jakości kapitału ludzkiego i gromadzeniu nowych technologii. Wzrost poziomu Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych (BIZ) będzie skutkował większym wzrostem gospodarczym. Korupcja, wpływając na BIZ, będzie determinowała (poprzez ten kanał transmisji) poziom rozwoju gospodarczego państwa. Rządy są zainteresowane skutecznym zwalczaniem korupcji, ponieważ stopniowe jej ograniczanie będzie otwierało gospodarkę na nowych inwestorów z zagranicy. Ewolucyjne uwalnianie gospodarki od problemu przekupstwa powinno skutkować napływem inwestorów, począwszy od bardziej skłonnych do łapownictwa, aż po najmniej tolerujących przekupstwo. Zależność między korupcją a BIZ niewątpliwie jest pozytywna, czyli ograniczenie łapownictwa będzie powodowało wzrost BIZ. Charakter tej zależności można opisać w sposób nieliniowy (wklęsły czy wypukły), a dokładny kształt tej krzywoliniowej relacji będzie uzależniony od podejścia inwestorów do przekupstwa. Jeśli inwestorów całkowicie nietolerujących korupcji jest więcej od akceptujących łapownictwo, to zależność ta będzie wypukła (największy przyrost BIZ odnotuje się przy całkowitym usunięciu korupcji). Gdy zaś inwestorów tolerujących łapownictwo jest więcej, zależność ta będzie wklęsła (początkowe ograniczenie korupcji da większe przyrosty BIZ niż całkowite jej usunięcie).

Kolejnym argumentem za nieliniową relacją między przekupstwem a zmiennymi makroekonomicznymi jest fakt, iż teoretycznie wraz z zanikaniem korupcji powinna zmniejszać się ilość płaconych łapówek, a więc i kwoty tych nielegalnych opłat powinny ulegać obniżeniu. Przyjmując, że powyższe założenie znajduje odzwierciedlenie w gospodarce, można stwierdzić, że korupcja będzie wpływała nieliniowo na efekty działania przedsiębiorczości. Zmniejszenie się skali przekupstwa

153 S. Anokhin, W. Schulze, *Entrepreneurship...*, s. 468.

154 *Ibidem*, s. 470.

będzie się wiązać z niższymi kosztami łapówek, zatem będzie wzrastać opłacalność prowadzonego biznesu lub będą powstawać przedsięwzięcia, które były powstrzymywane przez koszty korupcji. Ograniczanie przekupstwa będzie się łączyć z rozwojem przedsiębiorczości, począwszy od tej najbardziej korzystnej, której opłacalności łapownictwo nie usuwa, aż do tej, która przynosi zyski tylko w warunkach braku korupcji. Jeśli zatem ograniczenie przekupstwa będzie skutkowało zmniejszaniem się liczby transakcji korupcyjnych, to będą się stopniowo obniżać koszty działalności gospodarczej lub inwestycyjnej. Rozwój gospodarczy w wyniku malejącej korupcji będzie początkowo skutkiem inwestowania w przedsięwzięcia, które były zaniechane przez zbyt duże koszty łapówek (których inwestorzy nie byli w stanie ponieść). Powyższy argument również wskazuje na nieliniową i dodatnią zależność między łapownictwem a przedsiębiorczością.

Jednoczesne występowanie racjonalnych argumentów przemawiających za możliwością występowania pozytywnych oraz negatywnych skutków korupcji skłoniło badaczy do podjęcia próby analizowania wpływu przekupstwa na gospodarkę poprzez funkcje nieliniowe. Za pomocą tego zabiegu próbowano udowodnić możliwość występowania w pewnych przypadkach pozytywnego oraz negatywnego wpływu łapownictwa na gospodarkę. Wright i Craigwell¹⁵⁵ stwierdzili, że teoretyczne modele wzrostu gospodarczego opisujące wielkość PKB na mieszkańca wskazują na nieliniowe zależności między zmiennymi objaśniającymi a wzrostem gospodarczym, co zdaniem autorów zachęca do przeprowadzenia również badań nad nieliniowym wpływem przekupstwa na wzrost gospodarczy. Badania nad wpływem korupcji na wzrost gospodarczy potwierdziły występowanie zależności, która była znacznie silniejsza niż relacja odwrotna, czyli oddziaływanie wzrostu gospodarczego na łapownictwo. Potwierdzono zatem wzajemny wpływ tych dwóch wielkości. Jednym z interesujących wniosków wyciągniętych przez badaczy było to, że przekupstwo w państwach rozwijających się ułatwia wzrost gospodarczy, w myśl teorii o „smarowaniu kół” gospodarki przez łapownictwo. Po włączeniu do modelu zmiennych kontrolnych wyniki nie uległy zmianie. Potwierdzono nieliniowy wpływ wzrostu gospodarczego na łapownictwo, zaś nie stwierdzono nieliniowego wpływu przekupstwa na wzrost gospodarczy. Następnie przeprowadzono test Grangera weryfikujący przyczynowość w zależności nieliniowej. Dał on następujące wyniki: 8 państw wykazało istotny statystycznie wpływ łapownictwa na wzrost gospodarczy, 21 krajów wykazało wpływ wzrostu gospodarczego na korupcję, zaś dla 13 państw takich zależności nie wykryto. Uzyskane wyniki są różne w zależności od zastosowanej metody i prowadzą do kompletnie innych wniosków. Mimo pogłębionej analizy badacze nie odpowiadają wprost na pytanie o przyczynowość między zmiennymi. Możliwe, że takie wyniki zostały osiągnięte, ponieważ w badaniu brały udział kraje z różnych kontynentów, o różnych kulturowych uwarunkowaniach korupcji. Ta różnorodność mogła powodować, że dane układały się w taki

---

155 A. Wright, R. Craigwell, *Economic...*, s. 24.

sposób, że różne testy dawały sprzeczne wnioski. Jednakże dobór różnorodnych metod analizy przyczynowości należy uznać za próbę przeprowadzenia rzetelnej analizy. Wright i Craigwell¹⁵⁶ podsumowują badania ogólną konkluzją, że kraje rozwijające się muszą tworzyć właściwe instytucje, które będą ograniczać korupcję i tym samym przyczyniać się do zmniejszenia niekorzystnych skutków istnienia przekupstwa w gospodarce. Wniosek ten jest kluczową rekomendacją dla państw rozwijających się, mimo iż autorzy określają tę wskazówkę jako nieuniwersalną i adekwatną wyłącznie do krajów, w których łapownictwo istotnie ogranicza wzrost gospodarczy.

Kolejną nieliniową zależność między zmienną ekonomiczną a korupcją analizowali Jain, Kuvvet i Pagano¹⁵⁷. Autorzy badali wpływ łapownictwa na inwestycje dokonywane przez zagranicznych inwestorów na rynku kapitałowym. Podjęto próbę weryfikacji hipotezy o nieliniowej¹⁵⁸ zależności między tymi zmiennymi. Kształt tej zależności określili jako odwróconą literę J. Małej skali korupcji towarzyszą duże inwestycje dokonywane przez inwestorów zagranicznych. Mając na uwadze, że przekupstwo dotyczy państw rozwiniętych gospodarczo, których poziom przejrzystości procedur jest znacznie wyższy niż krajów rozwijających się, można mówić o większej atrakcyjności rynku kapitałowego w państwach o niskim poziomie korupcji. Początkowa walka z przekupstwem będzie zatem dawała znacznie mniejsze efekty niż dalsze ograniczanie korupcji w państwach o jej niskim poziomie. Interesujące jest, że pewien poziom korupcji, dla którego funkcja kwadratowa osiąga minimum, jest najmniej korzystny z punktu widzenia pozyskania inwestorów zagranicznych. Autorzy jednocześnie stwierdzili, że inwestycje nierezydentów są najwyższe w państwach praworządnych, w których nie dostrzega się asymetrii w dostępie do informacji. Nieliniową zależność między korupcją a BIZ przedstawili Zdenek Drabek i Warren Payne¹⁵⁹, wskazując obszar od 18 do 22 punktów indeksu CPI, w którym zależność jest nieliniowa, a korzyści (związane z ograniczeniem łapownictwa o 1 jednostkę) w postaci zwiększenia atrakcyjności kraju dla BIZ są znacznie większe niż w innych obszarach.

Pojawiające się w ostatnich latach publikacje mówiące o nieliniowym charakterze wpływu korupcji na wybrane wielkości makroekonomiczne czy finansowe są zgodne co do występowania krzywoliniowej zależności. Pojawiły się argumenty potwierdzające nieliniową relację między wielkością łapownictwa a rozwojem gospodarczym, zarówno dla zależności o wklęsłym, jak i wypukłym kształcie tej funkcji. W obydwu przypadkach badacze dochodzili do innych wniosków, dlatego ta kwestia nadal jest ważnym przedmiotem badań.

156 Ibidem, s. 23.

157 P. Jain, E. Kuvvet, M. Pagano, *Corruption's...*, s. 23–35.

158 Nieliniowy wpływ korupcji na wybrane miary inwestycji był badany za pomocą funkcji kwadratowej.

159 Z. Drabek, W. Payne, *The impact of transparency on foreign direct investment*, „Journal of Economic Integration” 2002, vol. 17, no. 4, s. 800.

2.6. Koncepcja maksymalnego poziomu korupcji

Dwoistość (występowanie pozytywnych i negatywnych skutków) wpływu korupcji na rozwój gospodarczy skłoniła naukowców do rozważań na temat możliwości podważenia teorii o jednokierunkowym oddziaływaniu łapownictwa na wielkości makroekonomiczne. Teorie prezentowane w literaturze przedmiotu nie wskazują jednoznacznie kierunku wpływu przekupstwa na rozwój gospodarczy czy inwestycje. Dlatego pojawiły się teoretyczne, a następnie empiryczne próby uzależnienia skutków korupcji od dodatkowych czynników. Krzywoliniowy związek między przekupstwem a wielkościami ekonomicznymi jest sposobem wyjaśnienia zależności charakteryzującej się jednoczesnym pozytywnym i negatywnym wpływem korupcji. Szczególnie interesujące są wnioski z badań wskazujące na wypukły kształt funkcji, która posiada ekstremum oznaczające maksymalną wartość danej zmiennej objaśnianej przy pewnym poziomie korupcji. Warto dodać, że niekoniernie wielkość przekupstwa maksymalizująca wzrost gospodarczy wynosi zero. Naukowcy są zgodni co do skali łapownictwa, która może w szczególny sposób sprzyjać gospodarce i wskazują, że jest to pewien niewielki poziom dopuszczalnej korupcji. Niski stopień skorumpowania społeczeństwa jest typowy dla państw rozwiniętych gospodarczo, zatem na danych dotyczących tej grupy krajów należy prowadzić badania dotyczące istnienia maksymalnego poziomu korupcji.

Jak wskazano, w literaturze przedmiotu podjęto próbę połączenia negatywnego i pozytywnego wpływu korupcji na gospodarkę w jednej teorii. Anselm Abotsi i Tongyai Iyavarakul¹⁶⁰ argumentowali, że jeśli w gospodarce jest zbyt wiele przekupstwa, to przeważają jednoznacznie negatywne jej skutki. W warunkach niskiego poziomu łapownictwa możliwe jest korzystne oddziaływanie korupcji na gospodarkę czy inwestycje. Autorzy uzasadniają pozytywną rolę niewielkiej korupcji przeciwdziałaniem szkodliwym skutkom biurokracji i niezrozumiałym przepisom obowiązującego prawa. Pośrednio podkreślają znaczenie jakości instytucji publicznych w procesie zwalczania łapownictwa. Wiadomo też, że ich jakość jest uzależniona od poziomu bogactwa narodu, ponieważ od państw zamożniejszych oczekuje się tworzenia instytucji o lepszej jakości obsługi interesantów niż te, które funkcjonują w krajach biedniejszych¹⁶¹. Danuta Miłaszewicz¹⁶² twierdzi wprost, że „poprawa jakości instytucji wymaga odpowiednio dużego wzrostu gospodarczego i wysokiego poziomu życia obywateli, aby społeczeństwo mogło bez uszczerbku dla siebie ponosić koszty związane z ich poprawą, na przykład koszty walki z korupcją i grupami nacisku czy poprawy skuteczności działania administracji”. Wynika z tego, że korzystne efekty przekupstwa powinny być dostrzeżone w grupie państw bogatych, zaś kraje biedniejsze będą ponosiły jedynie negatywne konsekwencje łapownictwa.

160 A. Abotsi, T. Iyavarakul, *Tolerable...*, s. 252.

161 L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Causes of corruption...*, s. 250.

162 D. Miłaszewicz, *Jakość instytucji a wzrost gospodarczy*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2011, nr 19, s. 24.

Maksymalny poziom korupcji można zdefiniować jako poziom przekupstwa, przy którym wybrane wskaźniki gospodarcze i finansowe mogą osiągnąć możliwie najbardziej korzystną wartość dla gospodarki. Bez dodatkowych czynników optymalny poziom przekupstwa powinien wynosić zero¹⁶³, ponieważ łapownictwo tworzy bezproduktywny koszt dla prawidłowo funkcjonującej gospodarki. Przekupstwo jest przestępstwem gospodarczym i finansowym, które ze względu na swoją specyfikę nie może oddziaływać pozytywnie na rozwój gospodarczy bez dodatkowych okoliczności. Dlatego istnienie optymalnego poziomu przekupstwa różnego od zera wynika z występowania dodatkowych czynników wpływających na relację między poziomem łapownictwa a miernikami rozwoju gospodarczego. Najczęściej w literaturze przedmiotu wymienia się dobroczynny wpływ przekupstwa na poziom zbiurokratyzowania państwa. Korupcja nadal jest tu prezentowana jako zjawisko negatywnie oddziałujące na gospodarkę, lecz twierdzi się przy tym, że to właśnie dzięki łapownictwu możliwe jest przeciwdziałanie nadmiernej rozrostowi biurokracji, który wpływa znacznie bardziej negatywnie na gospodarkę niż przekupstwo.

Acemoglu i Verdier¹⁶⁴ wymienili argumenty za istnieniem niezerowego poziomu korupcji maksymalizującego rozwój gospodarczy. Autorzy rozpatrywali wpływ przekupstwa na wzrost gospodarczy z uwzględnieniem stopnia zbiurokratyzowania państwa i egzekwowania praw własności. Mniej rozwinięte gospodarki mogą czerpać korzyści w postaci większych inwestycji dzięki akceptacji pewnego poziomu łapownictwa i niższego stopnia respektowania praw własności¹⁶⁵. Autorzy wskazali na kwestię kosztów zwalczania przekupstwa związanych z rozrostem zbiurokratyzowania państwa. Całkowite usunięcie łapownictwa może być zbyt kosztowne, jednak podjęcie działań w celu jego ograniczenia w miarę posiadanych zasobów jest korzystne dla gospodarki. Może spowodować wzrost inwestycji i poprawę alokacji zasobów. Autorzy proponowali zwiększenie płac w sektorze publicznym jako sposób na ograniczenie korupcji¹⁶⁶.

Powyższa argumentacja jest również związana z teorią mówiącą o tym, iż całkowite usunięcie korupcji z gospodarki może się okazać zbyt kosztochłonne dla skarbu państwa. Poziom przekupstwa zależy od „kosztów i korzyści związanych z kształtowaniem optymalnych instytucji”¹⁶⁷. Często ze względu na ograniczone środki, jakie państwa przeznaczają na administrację publiczną, nie jest możliwe sprawdzenie poprawności pracy każdego urzędnika w danym kraju. Władze państwowe mogą wybierać między inwestycją w ograniczenie korupcji a wydatkami na inne sprawy państwowe, więc jeśli środki zostaną przeznaczone na pilniejsze wydatki niż walka z przekupstwem, to dany kraj godzi się na pozostanie przy wyższym poziomie korupcji. Państwa charakteryzujące się kulturowym przyzwoleniem

163 R. Dzhumashev, *Corruption...*, s. 212.

164 D. Acemoglu, T. Verdier, *Property...*, s. 1381–1403.

165 Ibidem, s. 1398.

166 Ibidem, s. 1399.

167 T. Aidt, *Economic analysis of corruption: a survey*, „The Economic Journal” 2003, vol. 113, no. 491, s. 633.

na korupcję muszą przeznaczyć więcej środków na kontrolę urzędników, ponieważ do przekupstwa będzie dochodzić częściej za sprawą społecznej zgody na nie. Koszty poniesione na ten cel mogą się okazać niewspółmiernie większe od dochodu wygenerowanego ze zwalczania korupcji, np. w postaci wzrostu zarobków obywateli. Z punktu widzenia tej argumentacji możliwe w tym przypadku staje się optymalizowanie wartości produkcji krajowej przez wielkość korupcji.

Fabio Méndez i Facundo Sepúlveda¹⁶⁸ jako pierwsi podjęli próbę empirycznej weryfikacji koncepcji istnienia optymalnego poziomu korupcji. Badacze zauważyli niespójność w badaniach dotyczących wpływu przekupstwa na wzrost gospodarczy, ponieważ wnioski z pewnych analiz umożliwiły wskazanie na koszty korupcji, zaś inne analizy posłużyły do opisanego korzyści wynikających z łapownictwa. Powołali się na badania Myrdala z 1989 r. oraz Shleifer i Vishny'ego¹⁶⁹ z 1993, którzy wskazali na negatywny wpływ korupcji na inwestycje i wzrost gospodarczy, które zestawili z wnioskami Leffa¹⁷⁰ z 1964 r. i Lui¹⁷¹ z 1985 r. mówiącymi o występowaniu korzyści dla gospodarki z przekupstwa w pewnych przypadkach¹⁷². Méndez i Sepúlveda zauważyli, że w literaturze przedmiotu znajdują się hipotezy dotyczące występowania optymalnego poziomu przekupstwa, lecz nie ma dotychczas wiarygodnych badań je weryfikujących. Ich badania nad nieliniowym związkiem między korupcją a wzrostem gospodarczym potwierdziły, iż w długim okresie niski poziom przekupstwa może mieć pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy, lecz wykazały również jednoznacznie negatywny wpływ dużej skali korupcji na gospodarkę. Ten efekt uzyskano dla próby państw cechujących się wysokim stopniem swobód politycznych.

Pierwsze próby empirycznej weryfikacji hipotezy o maksymalnym poziomie korupcji podjęli właśnie Méndez i Sepúlveda¹⁷³. Dostępne dane zostały podzielone na dwie podgrupy: państwa „wolne” i państwa „zniewolone”. Dla trzech różnych mierników przekupstwa (tj. ICRG, IMD, CPI) zbudowano trzy różne modele ekonometryczne z wykorzystaniem powyższych zmiennych. Wpływ miernika korupcji we wszystkich przypadkach był istotny statystycznie dla badań przeprowadzanych na danych dla państw zaklasyfikowanych jako „wolne”. Współczynniki modeli dla zmiennej opisującej percepcję korupcji pozwalały na wskazanie wartości optymalnej. Dla wskaźnika ICRG¹⁷⁴ wyniosła ona 8,6, 7,2 i 8,0 i oznaczała poziom przekupstwa szczególnie korzystny z punktu widzenia gospodarki. Modele dla wskaźnika IMD¹⁷⁵ przyjęły następujące wartości maksymalne: 6,8, 7,2 i 6,2, zaś

168 F. Méndez, F. Sepúlveda, *Corruption, growth and political regimes: cross country evidence*, „European Journal of Political Economy” 2006, vol. 22, no. 1, s. 82–98.

169 A. Shleifer, R.W. Vishny, *Corruption...*, s. 599–617.

170 N. Leff, *Economic...*, s. 8–14.

171 F.T. Lui, *An equilibrium queuing model of bribery*, „Journal of Political Economy” 1985, vol. 93, no. 4, s. 760–781.

172 F. Méndez, F. Sepúlveda, *Corruption...*, s. 82–83.

173 Ibidem, s. 82–98.

174 Indeks korupcji publikowany przez The PRS Group.

175 Wskaźnik korupcji publikowany przez Institute for Management Development – IMD.

dla wskaźnika CPI¹⁷⁶ wyniosły odpowiednio: 8,1, 8,1 i 7,1. W przypadku państw zaklasyfikowanych jako „zniewolone” ta prawidłowość nie występuje, ponieważ wpływ wskaźnika korupcji zmieniał się wraz ze zmianą zmiennych objaśniających w modelu. Wnioski płynące z przeprowadzonych badań¹⁷⁷ są następujące:

1. dla państw „wolnych” istnieje poziom korupcji maksymalizujący wzrost gospodarczy, przy czym jest on różny od zera. Wpływ przekupstwa na wzrost PKB *per capita* jest istotny statystycznie i nie oddziałuje na to włączenie do modelu innych zmiennych objaśniających. W przypadku państw sklasyfikowanych jako wolne wpływ korupcji na wzrost gospodarczy jest nieliniowy. Rodzaj ustroju politycznego kraju determinuje zatem charakter wpływu łapownictwa na jego rozwój gospodarczy. Można więc wskazać na taki poziom korupcji, który dla państw „wolnych” jest korzystny dla gospodarki;
2. wysoki poziom korupcji jest szkodliwy dla gospodarki, lecz korupcja na niskim poziomie korzystnie wpływa na wzrost gospodarczy;
3. korupcja nie jest domeną państw rozwijających się, lecz „konsekwencją innych polityk rządowych lub okoliczności społeczno-politycznych”¹⁷⁸. Przekupstwo dotyka zarówno państw biednych, jak i wysoko rozwiniętych, zatem dążenie do całkowitego wyeliminowania korupcji może być niepożądane z punktu widzenia wzrostu gospodarczego danego kraju.

Niewątpliwą zaletą badań Méndeza i Sepúlvedy jest empiryczna weryfikacja hipotezy o nieliniowym wpływie łapownictwa na wzrost gospodarczy. Analiza literatury przedmiotu pozwoliła na podanie przyczyn korzystnego wpływu przekupstwa na funkcjonowanie gospodarki, lecz należy zaznaczyć, że zbyt wysoki poziom łapownictwa jest szkodliwy dla wzrostu gospodarczego, ponieważ wówczas negatywne konsekwencje korupcji przewyższają możliwe do osiągnięcia korzyści.

Interesujący wątek w badaniach nad istnieniem optymalnej wielkości korupcji podjęli Ahmad, Ullah i Arfeen¹⁷⁹, którzy wprost stwierdzili, że niski poziom przekupstwa będzie zwiększał wzrost gospodarczy, zaś wysoki poziom korupcji będzie go jednoznacznie ograniczał. Autorzy zatem wykazują, że wpływ przekupstwa na wzrost gospodarczy jest uzależniony od poziomu tego zjawiska (na każdym poziomie skorumpowania będzie prawdopodobnie inny). Wymusza to w badaniach konieczność stosowania nieliniowej zależności między przekupstwem a poziomem rozwoju gospodarczego. Jednakże autorzy nie wskazali konkretnych teoretycznych przyczyn takiej zależności, za to przeprowadzili wnikliwe badania empiryczne potwierdzające krzywoliniową zależność między łapownictwem a wzrostem gospodarczym, na podstawie których sformułowali wnioski końcowe. Najważniejszą konkluzją z badań Ahmada, Ullaha i Arfeena było to, że dla niskiego poziomu korupcji powinna wystąpić maksymalna wartość wzrostu gospodarczego.

176 Indeks Percepcji Korupcji publikowany przez Transparency International.

177 F. Méndez, F. Sepúlveda, *Corruption...*, s. 82–98.

178 Ibidem, s. 96.

179 E. Ahmad, M. Ullah, M. Arfeen, *Does corruption...*, s. 279.

Jednym z badań dotyczących istnienia maksymalizującego wzrost gospodarczy poziomu korupcji było to, jakie zostało przeprowadzone przez Ahmada, Ullaha i Arfeena¹⁸⁰, którzy analizowali¹⁸¹ związek między łapownictwem a wzrostem gospodarczym w państwach rozwiniętych i rozwijających się. Autorzy zauważyli wysoką korelację między miernikiem łapownictwa a wskaźnikiem zbiurokratyzowania, dlatego w ich analizie brał udział tylko jeden z mierników. Wysoka korelacja łapownictwa i biurokracji jest uzasadniona, ponieważ państwa bardziej zbiurokratyzowane będą cechowały się większą korupcją¹⁸². Autorzy zwracają uwagę na (bardzo ważną) kwestię endogeniczności w modelu wzrostu gospodarczego opisywanego m.in. przez miernik korupcji. Wzrost gospodarczy powoduje zwiększenie dostępnych zasobów, co może oznaczać również wzrost kosztów łapownictwa, ale także państwo dysponuje większymi środkami na walkę z korupcją, co może ograniczać jej skalę. Wyniki badania potwierdzają słuszność zastosowania kwadratowej funkcji korupcji. Po włączeniu zmiennych kontrolnych wyniki pozwalają również na potwierdzenie krzywoliniowej zależności między korupcją a wzrostem gospodarczym, a wartości współczynników stojących przy mierniku łapownictwa nie zmieniły się istotnie (mimo znacznej poprawy istotności statystycznej wyników). Wartość współczynników potwierdza również istnienie poziomu korupcji maksymalizującego wzrost gospodarczy. Wartości współczynników wpływu łapownictwa na wzrost gospodarczy są podobne dla modeli GMM i RE. Dla modeli estymowanych GMM poziom przekupstwa maksymalizujący wzrost gospodarczy wyniósł 8,3, zaś dla modelu RE 7,5.

Ahmad, Ullah i Arfeen¹⁸³ uznali, że wielkością maksymalną poziomu korupcji jest 8,3, czyli państwa osiągające największy wzrost gospodarczy cechują się niskim poziomem korupcji (zbliżonym do 8,3). Możliwe jest zatem wskazanie takiego poziomu korupcji, który sprzyja wzrostowi gospodarczemu i jest różny od 0.

Koncepcja wielkości przekupstwa maksymalizującej wzrost gospodarczy została przedstawiona również przez Dzhumasheva¹⁸⁴. Autor rozpoczyna rozważania od stwierdzenia, iż interakcja między korupcją a zarządzaniem państwem determinuje efektywność wydatków publicznych, które wpływają na wielkość łapownictwa. Stopień zbiurokratyzowania państwa można ustalić na poziomie, który zapewniłby wartość korupcji zwiększającą efektywność ekonomiczną gospodarki krajowej. Dzhumashev¹⁸⁵ już we wstępie mówi o niejednoznacznym wyjaśnieniu relacji łapownictwa i biurokracji w literaturze przedmiotu. Przytacza choćby sprzeczne teorie dotyczące skutków korupcji w krajach o niskim poziomie admi-

180 Ibidem, s. 277–305.

181 Za pomocą modeli ekonometrycznych GMM – Uogólniona Metoda Momentów i RE – model z efektami losowymi.

182 E. Ahmad, M. Ullah, M. Arfeen, *Does corruption...*, s. 288.

183 Ibidem, s. 294.

184 R. Dzhumashev, *Corruption...*, s. 211.

185 Ibidem, s. 202.

nistracji państwowej. Méon i Weill¹⁸⁶ twierdzili, że korupcja jest mniej szkodliwa dla wzrostu gospodarczego w krajach o niskim poziomie zarządzania państwem. Méndez i Sepúlveda¹⁸⁷ udowodnili natomiast, że w przypadku gospodarek o niskim poziomie korupcji jej dobre skutki przewyższają złe. Dzhumashev¹⁸⁸ rozpoczął od rozważenia możliwości istnienia optymalnego poziomu przekupstwa dla wydatków rządowych. Autor wyjaśnia, że obciążenia podatkowe są zniekształcane przez korupcję, która umożliwia uchylanie się od płacenia podatków. W wyniku niższych wpływów budżetowych może nastąpić podwyższenie opodatkowania, co może skutkować częstszym unikaniem płacenia podatków. Dlatego optymalny poziom wydatków rządowych autor uzależnił od dwóch relacji: jak łapownictwo zmienia obciążenie sektora publicznego oraz jak wpływy z podatków są wykorzystywane przez rząd do stymulowania produkcji. Ustalenie poziomu korupcji optymalizującego wydatki rządowe, które stymulują produkcję, ma skutkować osiągnięciem najwyższego możliwego poziomu rozwoju gospodarczego państwa.

Dzhumashev¹⁸⁹ wyciąga z analiz następujące wnioski:

1. wpływ korupcji na gospodarkę jest uzależniony od równowagi między ciężarem regulacji a efektywnością inwestycji publicznych;
2. korupcja może mieć pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy, jeśli dochody uzyskiwane z ograniczenia obciążeń sektora publicznego są większe niż ograniczenie publicznych wydatków stymulujących produkcję;
3. koszty korupcji rosną wraz z płacą, dlatego korupcja i rozwój gospodarczy są ujemnie skorelowane;
4. właściwe ukierunkowanie podatków jest skutecznym sposobem na walkę z korupcją i zwiększanie potencjału rozwoju gospodarczego.

Pierwszy i drugi wniosek wymagają szerszego omówienia. Pierwszy dotyczy wpływu łapownictwa na stopień regulacji w gospodarce (w tym obciążeń fiskalnych) i efektywność wydatków państwowych dotyczących rozwoju gospodarczego¹⁹⁰. Ograniczając korupcję, można osiągnąć wyższe dochody z tytułu podatków, a sprzyja temu zmniejszenie obciążeń fiskalnych społeczeństwa. Zdaniem autora zmniejszenie regulacji może skutkować ograniczeniem przekupstwa, co będzie się przekładać na bardziej efektywne wydatkowanie środków publicznych, które będą lepiej stymulowały wzrost gospodarczy. Jednak samo istnienie regulacji będzie nadal skłaniało część osób do korumpowania, dlatego całkowite usunięcie tego zjawiska może nie być możliwe. Dzhumashev proponuje stworzenie swoistego kompromisu w postaci pewnego (niskiego) poziomu korupcji, który byłby wynikiem ustalenia najbardziej efektywnego poziomu regulacji i najbardziej efektywnego (możliwego do osiągnięcia) poziomu wydatkowania środków publicznych. Drugi wniosek wynika z rozważań nad efektywnością wydatkowania środków prywat-

186 P.-G. Méon, L. Weill, *Is corruption...*, s. 244–259.

187 F. Méndez, F. Sepúlveda, *Corruption...*, s. 82–98.

188 R. Dzhumashev, *Corruption...*, s. 209.

189 Ibidem, s. 203.

190 Ibidem.

nych i publicznych. Jeśli efektywność wydatków prywatnych jest wyższa i skutkuje większym wzrostem gospodarczym niż wydatków państwowych, to korupcja ograniczająca wpływy do budżetu państwa może okazać się pozytywna dla wzrostu gospodarczego. Autor podkreśla jednak, że zależność ta dotyczy sytuacji, gdy obciążenia regulacjami przekraczają ich poziom optymalny dla danej gospodarki. Korupcja w ten sposób ogranicza zakres regulacji i zbliża ich poziom do optymalnego. Dzhumashev¹⁹¹ stwierdził, że przekupstwo nie jest czymś jednoznacznie pożądanym w gospodarce, „ponieważ badania wykazują, że korupcja maksymalizująca stopę wzrostu (gospodarczego) jest suboptymalna”. Oznacza to, że łapownictwo może sprzyjać wzrostowi gospodarczemu np. w warunkach nadmiernej biurokracji.

Dzhumashev jednak nie wyjaśnia dokładnie, dlaczego maksymalny poziom skorumpowania jest wyższy niż zero. Można sformułować pytanie (będące jednym z najczęściej zadawanych w literaturze przedmiotu), dlaczego państwa rozwinięte gospodarczo nie osiągnęły jednocześnie zerowego lub minimalnego poziomu korupcji. By na nie odpowiedzieć, należy rozważyć nie tylko skutki łapownictwa, lecz także jego determinanty. Podstawowym i kluczowym zadaniem w tym zakresie jest zrozumienie kulturowych przyczyn skorumpowania. Kulturowe determinanty uważa się za bardzo trudne do usunięcia bądź zmiany. Jako takie stanowią barierę dla całkowitego wyeliminowania przekupstwa z życia gospodarczego czy politycznego, dlatego nawet w państwach rozwiniętych istnieje pewien poziom korupcji, którego nie można obniżyć, ponieważ wynika z kulturowych uwarunkowań przekupstwa, które są determinowane nie tylko przez obecność rdzennej ludności, lecz także napływ cudzoziemców z państw o niższym poziomie rozwoju gospodarczego i wyższym poziomie przekupstwa. Mając na uwadze, że poziom skorumpowania spada wraz z rozwojem gospodarczym, a obniżanie się poziomu przekupstwa sprzyja większemu rozwojowi gospodarczemu, warto dążyć do osiągnięcia takiego poziomu korupcji, który będzie najniższy dla danego społeczeństwa i jednocześnie najkorzystniejszy dla rozwoju gospodarczego. Tak rozumiany maksymalny poziom łapownictwa jest swoistym „mniejszym złem”, które będzie gwarantowało najwyższy możliwy poziom wzrostu gospodarczego w warunkach, które nie są optymalne dla gospodarki.

Wnioski z badań dotyczące wpływu korupcji na zmienne makroekonomiczne (np. PKB *per capita*, inwestycje *per capita*) są różne. Analizując badania przedstawione w literaturze przedmiotu, można stwierdzić, iż zaprezentowane wnioski są sprzeczne ze sobą, ponieważ istnieją prace (opierające się na wiarygodnych badaniach empirycznych), które wskazują zarówno na pozytywny, jak i negatywny wpływ łapownictwa na wzrost gospodarczy. Jednoznaczne stwierdzenie, iż korumpowanie wpływa jedynie korzystnie lub wyłącznie negatywnie na gospodarkę, nie jest możliwe. Badania empiryczne nad nieliniowym oddziaływaniem przekupstwa na wybrane zmienne makroekonomiczne umożliwiają sformułowanie hipotezy, iż

---

191 Ibidem, s. 213.

istnieje taki poziom korupcji, który sprzyja osiągnięciu przez gospodarkę największego możliwego wzrostu gospodarczego.

W tej części pracy rozróżniano pojęcia, jakimi są maksymalny poziom korupcji i optymalny poziom przekupstwa, ponieważ w pewnych warunkach w gospodarce może zaistnieć niski poziom łapownictwa, który będzie sprzyjał rozwojowi gospodarczemu, i w tych określonych warunkach ten poziom korupcji będzie maksymalizował wzrost gospodarczy. Jednocześnie nie można powiedzieć, że gospodarka, w której mamy do czynienia z maksymalnym poziomem łapownictwa, będzie się rozwijała lepiej niż gospodarka pozbawiona korupcji, ponieważ to gospodarka wolna od przekupstwa jest na optymalnej ścieżce wzrostu gospodarczego, a nie ta, w której występuje choćby niewielka korupcja.

2.7. Podsumowanie

Powyższe rozważania nad wpływem korupcji na gospodarkę miały przybliżyć teoretyczne i empiryczne analizy, jakie są prowadzone w badaniach naukowych. Wymieniono pozytywne i negatywne skutki przekupstwa dla wzrostu gospodarczego, inwestycji, prowadzenia działalności gospodarczej i przedsiębiorczości. Wśród najważniejszych argumentów przemawiających za negatywnym wpływem korupcji na powyższe obszary można wymienić:

- zmniejszenie efektywności dostępnych zasobów;
- wzrost kosztów działalności gospodarczej i inwestycji;
- wzrost niepewności uzyskania zamierzonych efektów gospodarczych inwestycji;
- pogorszenie efektywności kapitału ludzkiego;
- nieefektywność działań instytucji rządowych;
- ograniczenie innowacyjności gospodarki;
- obniżenie poziomu uogólnionego zaufania.

Do najistotniejszych pozytywnych skutków korupcji można z kolei zaliczyć:

- przeciwdziałanie opieszałości urzędniczej;
- pomijanie nieefektywnych procedur i przepisów prawa;
- przyciąganie inwestycji z państw o podobnym poziomie korupcji.

Zaprezentowanie w tym rozdziale najważniejszych skutków korupcji pokazuje, jak kompleksowo przekupstwo wpływa na gospodarkę (oddziałując na wszystkie jej obszary).

Niektóre skutki korupcji, np. zwiększenie kosztów, wydają się wspólne dla różnych aspektów działalności gospodarczej. Jeśli konieczność zapłaty łapówki występuje w operacyjnym obszarze działalności gospodarczej, np. łapówka za uniknięcie wysokiego mandatu (sam mandat również zwiększyłby koszty), to podnosi ona poziom kosztów prowadzenia działalności gospodarczej i zmniejsza

efektywność wykorzystania dostępnych środków. Jeśli koszty powstają przy płaceniu łapówki za wygranie przetargu umożliwiającego rozwój przedsiębiorstwa (i przeprowadzenie inwestycji) lub za szybkie pozwolenie na budowę nowego obiektu, to korupcja wpływa na działalność inwestycyjną w gospodarce poprzez zwiększenie jej kosztów.

Wśród analiz dokumentujących równomierny i pozytywny związek między ograniczaniem korupcji a miernikami zamożności gospodarczej pojawiły się początkowo argumenty, a następnie badania wskazujące na zależność między tymi zmiennymi o charakterze nieliniowym lub wręcz na pozytywny wpływ korupcji na gospodarkę czy finanse. Niektóre teorie są intrygujące i prowokują do dalszej pracy nad zagadnieniem wpływu przekupstwa na gospodarkę. Otwarte nadal pozostaje pytanie, dlaczego kraje najbardziej rozwinięte gospodarczo cechują się niskim poziomem korupcji oraz dlaczego całkowite usunięcie przekupstwa z ich przestrzeni publicznej nie zostało do tej pory zrealizowane i wydaje się niemożliwe do osiągnięcia.

Argumenty przedstawione w powyższej części pracy wskazują jednoznacznie na występowanie silnej zależności między jakością instytucji publicznych (również pod względem ich skorumpowania) a wzrostem gospodarczym danego państwa. Korupcja odgrywa zasadniczą rolę w kształtowaniu jakości usług świadczonych przez funkcjonariuszy publicznych, ale bywa również sposobem na ominięcie nieefektywnych dla gospodarki przepisów prawa.

Idea istnienia poziomu korupcji maksymalizującej wzrost gospodarczy jest kolejnym sposobem wyjaśnienia zależności między przekupstwem a wybranymi miernikami działalności gospodarczej. Koncepcja ta stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, które nurtuje badaczy od lat: czy istnieje pewien poziom korupcji sprzyjający wzrostowi gospodarczemu? Jednocześnie wyodrębnienie obszarów, w których można wskazać korzystny poziom łapownictwa, umożliwi wskazanie tych składowych gospodarki, które szczególnie wymagają podjęcia działań antykorupcyjnych. Badania i rozważania na ten temat należy prowadzić z pewną dozą ostrożności i uważności z kilku powodów:

1. istnienie pewnego poziomu korupcji (przestępstw gospodarczych i finansowych) korzystnego dla gospodarki jest zagadnieniem trudnym do analizy;
2. przeprowadzone badania, których wyniki zostały zaprezentowane w literaturze przedmiotu, dają różne, często sprzeczne ze sobą rezultaty;
3. mierniki korupcji zwyczajowo mierzą samą percepcję korupcji w danym państwie i są miarami syntetycznymi.

Kolejny rozdział zawiera badania własne nad wpływem korupcji na wybrane wielkości makroekonomiczne. Skoncentrowano się w nim również na metodologii reprezentowanej przez ekonometryczne narzędzia stosowane dotychczas w badaniach.

Rozdział 3

Wpływ korupcji na najważniejsze zmienne makroekonomiczne na przykładzie wybranych państw Europy

3.1. Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale przedstawiono empiryczną weryfikację hipotez badawczych. Przeprowadzając analizę empiryczną, oparto się na teorii zaprezentowanej w poprzednich rozdziałach oraz na wynikach dotychczasowych badań empirycznych, które zostały omówione w rozdziale drugim. Zasadniczym celem pracy jest ocenienie długookresowego wpływu korupcji na gospodarkę opisaną za pomocą wybranych zmiennych makroekonomicznych na przykładzie państw rozwiniętych i rozwijających się w Europie. Główna hipoteza badawcza dotyczy zagadnienia, czy korupcja wpływa w sposób nieliniowy na podstawowe zmienne makroekonomiczne. Zaliczono do nich wzrost gospodarczy, stopę inwestycji oraz miernik wczesnej przedsiębiorczości (TEA), i na podstawie tych wielkości makroekonomicznych sformułowano trzy hipotezy cząstkowe, które posłużą do weryfikacji hipotezy głównej. Zmienne wybrane do analizy dobrze opisują stan gospodarki, ponieważ przedstawiają jej ogólną kondycję. Ponadto w literaturze przedmiotu analizowano wpływ korupcji na te zmienne, co umożliwiło porównanie uzyskanych w tym rozdziale wyników z dotychczasowymi analizami i wnioskami innych badaczy.

Niniejszy rozdział rozpoczęto od prezentacji metodyk badań. Następnie wskazano, jakie dane zostały użyte do weryfikacji hipotez badawczych wraz z ich źródłami. Zgromadzone dane poddano analizie statystycznej, a następnie ekonometrycznej. Weryfikacja hipotez badawczych nastąpiła na podstawie modeli jednorównaniowych dla wybranych zmiennych makroekonomicznych. Rozdział zakończono przedstawieniem wniosków z uzyskanych wyników analizy empirycznej oraz podsumowaniem.

3.2. Przegląd wybranych metod badań zależności pomiędzy korupcją a wzrostem gospodarczym

Badania dotyczące wpływu korupcji na procesy gospodarcze opierają się najczęściej na danych panelowych lub przekrojowych. Jest to charakterystyczne dla rozpatrywanych badań. Ogólny ekonometryczny model panelowy dla często analizowanego w literaturze przedmiotu wzrostu gospodarczego można zapisać następująco¹:

$$y_{i,t} = g + \beta_0 y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^k \beta_j x_{i,j,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

$$\text{dla } i = 1, \dots, N \text{ i } t = 1, \dots, T$$

gdzie:

y – wzrost gospodarczy,
 x – zmienne objaśniające,
 ε – błąd losowy.

Dane panelowe używane do badań ekonometrycznych są często uśredniane w pewnych okresach, np. 5-letnich (Stephen Bond, Anke Hoeffler, Jonathan Temple²) lub 3-letnich (Andrzej Cieślík, Łukasz Goczek³), tak aby uniknąć wpływu krótkookresowych wahań koniunkturalnych, jednak konsekwencją tego zabiegu jest zmniejszenie liczby obserwacji w modelu. Użycie danych uśrednionych w okresach, np. 5-letnich, jest szczególnie często spotykane w badaniach nad wzrostem gospodarczym.

Analizując badania nad determinantami wzrostu gospodarczego, można zauważyć wyraźny trend dotyczący zwiększania liczby zmiennych w modelu. Badania przeprowadzane w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku obejmowały kilka zmiennych, obecnie ich liczba może dochodzić nawet do kilkunastu w bardzo rozbudowanych modelach, opierających się najczęściej na danych przekrojowo-czasowych. Trend ten jest wynikiem rozwoju nauki i gromadzenia danych dla coraz to nowszych zmiennych, szczególnie takich, które dotyczą pomiaru zjawisk trudnych do zmierzenia, np. wielkości szarej strefy gospodarki.

Analizy były przeprowadzane za pomocą różnorodnych metod badawczych, co zostało zaprezentowane w tabeli 3.

1 A. Cieślík, Ł. Goczek, *Korupcja...*, s. 106.

2 S. Bond, A. Hoeffler, J. Temple, *GMM estimation of empirical growth models*, „Economics Papers” 2001, W21, s. 32.

3 A. Cieślík, Ł. Goczek, *Korupcja...*, s. 106.

Tabela 3. Przegląd metod badawczych weryfikujących wpływ korupcji na zmienne makroekonomiczne

Autor	Zmienna objaśniana	Miernik korupcji	Metoda	Wniosek
Mauro	Wzrost gospodarczy	Wskaźnik Business International	KMNK, 2MNK	Ograniczanie korupcji sprzyja gospodarce
Cieślak, Goczek	Wzrost gospodarczy	Wskaźnik Kontroli Korupcji	GMM	Ograniczanie korupcji sprzyja gospodarce
Drury, Kriekhaus, Lusztiq	Wzrost gospodarczy	ICRG – International Country Risk Guide	KMNK	Korupcja wpływa negatywnie na gospodarkę państw niedemokratycznych
Mo	Wzrost gospodarczy	Indeks Percepcji Korupcji	MNK	Korupcja negatywnie wpływa na tempo wzrostu gospodarczego
Rock, Bonnett	Wzrost gospodarczy, stopa inwestycji	Wskaźnik Business International, Indeks Percepcji Korupcji, Wskaźnik Kontroli Korupcji	MNK	Korupcja hamuje wzrost gospodarczy i stopę inwestycji w państwach rozwijających się, ale zwiększa wzrost w państwach Azji Wschodniej
Méndez, Sepúlveda	Wzrost gospodarczy	ICRG – International Country Risk Guide, Indeks Percepcji Korupcji, Wskaźnik korupcji publikowany przez Institute for Management Development – IMD	MNK	Korupcja sprzyja niskiemu wzrostowi gospodarczemu, istnieje pewien pozytywny poziom korupcji, który maksymalizuje wzrost w długim okresie
Lambsdorff	Produktywność kapitału	Indeks Percepcji Korupcji	MNK	Korupcja obniża produktywność kapitału
Méon, Weill	Wydajność na pracownika	Indeks Percepcji Korupcji, Wskaźnik Kontroli Korupcji	MNW	Korupcja mniej szkodzi w państwach o słabej jakości zarządzania, a nawet może pomagać w państwach o wyjątkowo nieskutecznych instytucjach
Pellegrini, Gerlagh	Wzrost gospodarczy, inwestycje, szkolnictwo, otwartość gospodarki, stabilność polityczna	Indeks Percepcji Korupcji	MNK	Korupcja negatywnie wpływa na wzrost gospodarczy, a najistotniejszymi kanałami jej wpływu są inwestycje i otwartość gospodarki
Ugur	Wzrost gospodarczy	Wskaźnik Kontroli Korupcji, Indeks Percepcji Korupcji, ICRG – International Country Risk Guide	2MNK, WLS	Korupcja wpływa negatywnie na wzrost gospodarczy, a wpływ ten jest bardziej niekorzystny dla badań nad długoterminowym wzrostem gospodarczym

KMNK – Klasyfikacja Metoda Najmniejszych Kwadratów, 2MNK – Podwójna Metoda Najmniejszych Kwadratów, GMM – Uogólniona Metoda Momentów, MNK – Metoda Najmniejszych Kwadratów, WLS – Wazona Metoda Najmniejszych Kwadratów, MNW – Metoda Największej Wiarygodności

Źródło: opracowanie własne na podstawie P. Mauro, *Corruption...*, s. 681–712; A. Cieślak, Ł. Goczek, *Control...*, s. 323–335; C. Drury, J. Kriekhaus, M. Lusztiq, *Corruption...*, s. 121–136; P. Mo, *Corruption...*, s. 66–79; M.T. Rock, H. Bonnett, *The comparative politics of corruption: accounting for the East Asian paradox in empirical studies of corruption, growth and investment*, „World Development” 2004, vol. 32, no. 6, s. 999–1017; F. Méndez, F. Sepúlveda, *Corruption...*, s. 82–98; J. Lambsdorff, *How corruption affects productivity*, „Kykklos” 2003, vol. 56, no. 4, s. 457–474; P.-G. Méon, L. Weill, *Is corruption...*, s. 244–259; L. Pellegrini, R. Gerlagh, *Corruption's...*, s. 429–456; M. Ugur, *Corruption's direct effects on per-capita income growth: a meta-analysis*, „Journal of Economic Surveys” 2014, vol. 28, no. 3, s. 472–490.

Tabela 3 przedstawia ewolucję, jaka zaszła w obszarze badań nad wpływem korupcji na gospodarkę. Początkowo badania empiryczne wskazywały jednoznacznie, że korupcja szkodzi gospodarce (np. Mauro⁴) i jako taka musi zostać całkowicie usunięta, ponieważ będzie ograniczać wzrost gospodarczy. Następnie wywiązała się polemika między badaczami, która dotyczyła możliwości wystąpienia pozytywnych skutków korupcji. Konsekwencją tej polemiki były badania ukazujące możliwość wystąpienia pozytywnego wpływu przekupstwa na wydajność gospodarki (np. Méon, Weill⁵). Naukowcy wiązali istnienie dobrych dla gospodarki skutków korupcji z występowaniem zjawiska, które bardziej szkodzi gospodarce, a przekupstwo umożliwia przeciwdziałanie temu szkodliwemu zjawisku.

3.3. Opis danych i metodologia badania

Badanie empiryczne opiera się na danych makroekonomicznych, które stanowiły zmienne objaśniające w modelach wpływu korupcji na gospodarkę. Wykorzystano wskaźniki rozwoju zebrane przez Bank Światowy w postaci bazy World Development Indicators (WDI), która stanowi zbiorcze opracowanie mierników rozwoju na podstawie powszechnie uznanych międzynarodowych źródeł. Dobór zmiennych do danego modelu ekonometrycznego opisano w podrozdziale 3.5, a uzyskane wyniki porównano z rezultatami przedstawionymi dotychczas w literaturze przedmiotu. Zmiennymi objaśniającymi są zaś PKB *per capita*, nakłady brutto na środki trwałe *per capita* oraz poziom wczesnej przedsiębiorczości.

Wykorzystano następujące zmienne dotyczące rozwoju:

- nakłady brutto na środki trwałe *per capita* (skrót: inwestycje *per capita*) – nabycie wyprodukowanych aktywów (w tym produkcji takich aktywów) na jednego mieszkańca, np. urządzenia, maszyny, budowę dróg, szkół itp. Należy podkreślić, iż jest to jedynie część wszystkich inwestycji realizowanych w gospodarce. Wartości są podane w USD urealnionych⁶ na rok bazowy 2010;
- PKB *per capita* – Produkt Krajowy Brutto podzielony przez liczbę mieszkańców państwa. Jest to miara wzrostu gospodarczego kraju. Wartości są podane w USD urealnionych na rok bazowy 2010;
- współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie średniej edukacji (wyrażony w %) – współczynnik liczby uczniów na poziomie edukacji średniej danego kraju w stosunku do liczby ludności w wieku kwalifikującym się do uczęszczania na wskazany poziom edukacji;

4 P. Mauro, *Corruption...*, s. 681–712.

5 P.-G. Méon, L. Weill, *Is corruption...*, s. 244–259.

6 Wartości są podawane w cenach stałych na 2010 r. w celu zachowania porównywalności danych. Zatem wszystkie dane urealnione na rok bazowy 2010 będą wycenione według cen adekwatnych dla roku 2010 r.

- indeks cen konsumpcyjnych (skrót: inflacja, wyrażona w %) – relacja cen reprezentatywnego zestawu dóbr konsumpcyjnych w danym roku w stosunku do roku poprzedniego;
- otwartość gospodarki (wyrażona w %) – tzw. wskaźnik otwartości handlu, który oblicza się jako stosunek handlu międzynarodowego (importu i eksportu) do wielkości PKB danego państwa;
- Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne (skrót: BIZ, wyrażone w %) – wydatki netto z tytułu inwestycji zagranicznych dokonywanych przez mieszkańców danej gospodarki na inne gospodarki w stosunku do PKB danego kraju.

W badaniu wykorzystano następujące wskaźniki syntetyczne:

- Wskaźnik Kontroli Korupcji (źródło: Bank Światowy, baza WGI, skrót: CC);
- Wskaźnik Wolności Finansowej (źródło: Heritage⁷) – przyjmuje wartości od 0 do 100, przy czym 100 oznacza państwo bez ingerencji rządu w sektor finansowy;
- poziom wczesnej przedsiębiorczości (skrót: TEA, źródło: Global Entrepreneurship Monitor⁸) – wskaźnik liczby osób, które założyły przedsiębiorstwo lub aktywnie uczestniczą w prowadzeniu nowo powstałego przedsiębiorstwa w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym.

Wskaźnik Kontroli Korupcji (CC) nie był notowany w latach 1997, 1999 i 2001, dlatego dla tych lat przyjęto, że obowiązują poziomy wskaźnika z poprzedniego roku. Wobec tego dla roku 1997 przyjęto poziom CC z roku 1996 itd. Wskaźnik Kontroli Korupcji jest jedynym miernikiem przekupstwa (w niniejszym badaniu), który przyjmuje wartości ujemne, co przysparza znacznych problemów w przypadku konieczności zlogarytmowania wartości tego wskaźnika. Zmienna ta jest publikowana w postaci miernika przyjmującego wartość minimalną $-2,5$, a maksymalną $2,5$. Na potrzeby tego badania została ona przekształcona tak, aby przyjmowała wartości od 0 (najwyższy poziom korupcji) do 5 (najniższy poziom korupcji), co umożliwi zlogarytmowanie wskaźnika korupcji bez utraty części danych, które przyjmują wartości poniżej 0. Do każdej wartości pobranej z odpowiedniej bazy danych dodano zatem wartość $2,5$, co nie wpłynęło na wynik badania i wnioski sformułowane na jego podstawie.

Do analizy wybrano państwa europejskie, których DNB na osobę w okresie analizy (1996–2015) mieściły się każdego roku w przedziale dla państw o średnim wyższym dochodzie i wyższym dochodzie według klasyfikacji Banku Światowego⁹. Przy czym warunek ten miał być spełniony w każdym roku. Ze względu na dostępność analizowanych w badaniu danych włączono do niego 29 państw europejskich. Dla przykładu wartości wskaźnika DNB *per capita* w 2015 r. podano w tabeli 4. Badane będzie założenie o nieliniowym wpływie korupcji na wybrane wielkości makroekonomiczne. Wybrano kraje o średnim wyższym dochodzie

7 The Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/> (dostęp: 5.04.2018).

8 The Global Entrepreneurship Monitor, <https://www.gemconsortium.org> (dostęp: 5.04.2018).

9 The World Bank, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378831-why-use-gni-per-capita-to-classify-economies-into> (dostęp: 25.04.2020).

i wyższym dochodzie, czyli te, które podejmują aktywną walkę z korupcją. W literaturze przedmiotu również nie poddano szczegółowej analizie tego obszaru badawczego. Na podstawie analizy tej literatury możliwe jest dostrzeżenie, że przepływ wpływa różnorodnie na gospodarkę na poszczególnych kontynentach, dlatego zdecydowano się na analizę danych dotyczących państw z jednego obszaru geograficznego.

Tabela 4. Wykaz państw biorących udział w badaniu wraz z wartością DNB na osobę w 2015 r.

Lp.	Państwo	DNB <i>per capita</i> w 2015 (ceny stałe na 2010 r. w USD)
1	Austria	47 494,81
2	Belgia	44 940,86
3	Chorwacja	13 721,87
4	Cypr	27 692,06
5	Czechy	19 810,80
6	Dania	59 593,49
7	Estonia	17 269,40
8	Finlandia	45 520,49
9	Francja	42 213,05
10	Niemcy	46 402,57
11	Grecja	22 707,64
12	Węgry	13 838,28
13	Islandia	45 435,00
14	Irlandia	51 145,32
15	Włochy	33 807,82
16	Łotwa	14 274,17
17	Litwa	14 583,32
18	Luksemburg	71 554,89
19	Holandia	51 084,43
20	Norwegia	93 791,24
21	Polska	14 132,67
22	Portugalia	21 481,75
23	Rosja	10 740,70
24	Słowacja	18 349,32
25	Słowenia	23 169,80
26	Hiszpania	30 569,03
27	Szwecja	56 449,68
28	Szwajcaria	77 380,40
29	Zjednoczone Królestwo	40 362,88

Źródło: The World Bank, <https://www.worldbank.org> (dostęp: 30.03.2018).

W badaniu uwzględniono państwa europejskie, których dane makroekonomiczne są podawane od co najmniej 1996 r., oraz dla których podaje się Wskaźnik Kontroli Korupcji i mierniki wolności gospodarczej Heritage. Dane używane w badaniach nad wzrostem gospodarczym są często uśredniane. W celu zachowania

większej liczby obserwacji niż liczba obserwowanych obiektów oblicza się średnie dla 3-, 4- lub 5-letnich podokresów (np. Bond, Hoeffler, Temple)¹⁰. W niniejszej analizie poddano badaniu dane roczne, dane uśrednione dla okresów 4-letnich i dane przekrojowe powstałe jako średnia ze wszystkich okresów. Dla wszystkich trzech wersji danych przeprowadzono badanie ekonometryczne.

Na podstawie zgromadzonych danych zostaną zbudowane modele ekonometryczne pozwalające na weryfikację hipotez badawczych. Wzory poszczególnych modeli ekonometrycznych oraz ich objaśnienie przedstawiono w podrozdziale 3.5. Badanie będzie przeprowadzone na zbiorach danych panelowych oraz przekrojowych. Dane przekrojowe to zbiór danych opisujących pewną grupę w jednej jednostce czasu. Przykładem takiego zbioru jest baza zawierająca wartość PKB wypracowanego w 2015 r. przez państwa należące do Unii Europejskiej, gdzie podana jest informacja, ile wyniosło PKB poszczególnych państw członkowskich. Dane panelowe to zbiór danych opisujących pewną grupę w więcej niż jednej jednostce czasu. Przykładem takiego zbioru jest baza danych PKB wypracowanych w poszczególnych latach (od 2000 do 2015 r.) przez poszczególne państwa UE. Dane te mają zatem cechy danych przekrojowych (dane dla różnych grup, np. krajów) i szeregów czasowych (dane dla jednego reprezentanta grupy w kolejnych jednostkach czasu). Dane panelowe dla analizowanych jednostek (w tym przypadku różnych państw) mogą cechować się efektami indywidualnymi: ustalonymi efektami lub efektami losowymi. Wyniki badania tych efektów zostały przedstawione w podrozdziale 3.5.

Estymacja z efektami stałymi (*fixed effects*, FE) zakłada występowanie różnic stałych w czasie między jednostkami. Te ustalone efekty indywidualne są eliminowane przez uśrednienie modelu względem czasu¹¹:

$$y_{i,t} - \bar{y}_i = (x_{i,t} - \bar{x}_i)\beta_i + (\varepsilon_{i,t} - \bar{\varepsilon}_i) \quad (2)$$

gdzie:

y_i – zmienne objaśniane,
 x_i – zmienne objaśniające,
 ε_i – składnik losowy.

Estymator parametrów strukturalnych przyjmuje następującą postać:

$$\hat{\beta}_{FE} = (\tilde{X}^T \tilde{X})^{-1} \tilde{X}^T \tilde{y} \quad (3)$$

gdzie:

$\hat{\beta}_{FE}$ – estymator parametrów strukturalnych,
 $\tilde{X}^T$ – macierz przekształconych zmiennych objaśniających $\tilde{x}_{i,t}$,
 $\tilde{y}$ – wektor przekształconych zmiennych objaśnianych.

10 S. Bond, A. Hoeffler, J. Temple, *GMM estimation...*, s. 3.

11 T. Kufel, *Ekonometria. Rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem programu GRETL*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 167–168.

Estymacja o zmiennych efektach (*random effects*, RE) wskazuje na losowy charakter efektów indywidualnych. „Łączny błąd losowy składa się z efektu indywidualnego (efekty losowe) oraz czystego błędu losowego, charakteryzuje się korelacją w tym samym obiekcie, natomiast zakłada brak korelacji dla różnych obiektów”¹². Estymator przyjmuje następującą postać:

$$\hat{\beta}_{RE} = (X^T \Omega^{-1} X)^{-1} X^T \Omega^{-1} y \quad (4)$$

gdzie:

X – macierz zmiennych objaśniających,

y – wektor zmiennych objaśnianych,

Ω – odwracalna macierz wariancji i kowariancji łącznego błędu losowego.

Możliwe jest również podjęcie próby oszacowania modeli za pomocą innych estymatorów adekwatnych do częstotliwości danych w używanej bazie. Przykładem takich estymatorów mogą być te, które zawierają się w klasie metod Uogólnionej Metody Momentów (Generalised Method of Moments, GMM). Jednakże metody te mogą cechować się niską jakością oszacowań, przez co mogą być nieadekwatne do tego typu badań, choćby ze względu na próbę o małej liczbie obiektów¹³. W konsekwencji badanie ekonometryczne zostało przeprowadzone z użyciem estymatora z efektami stałymi.

Sama procedura badawcza została skonstruowana w następujący sposób. Na wstępie przeanalizowano statystyki opisowe i wskaźniki korelacji oraz przeprowadzono analizę stacjonarności zmiennych. Na podstawie uzyskanych wyników w części dotyczącej badania ekonometrycznego (podrozdział 3.5) wskazano odpowiednią postać zmiennej w danym modelu ekonometrycznym ustalonym za pomocą estymatora efektów stałych dla danych panelowych i estymatora OLS dla danych przekrojowych. Uzasadnienie wyboru zmiennych objaśniających oraz porównanie uzyskanych wyników z rezultatami przedstawionymi dotychczas w literaturze przedmiotu zaprezentowano każdorazowo dla omawianego modelu ekonometrycznego w podrozdziale 3.5. Wybrano strategię modelowania od modelu ogólnego do modelu szczegółowego, w ramach której początkowo estymowano model o najbardziej rozbudowanej strukturze, a następnie w wyniku weryfikacji wpływu poszczególnych zmiennych objaśniających na zmienną objaśnianą (stopę wzrostu gospodarczego, stopę inwestycji i TEA) powstała uproszczona struktura modelu ekonometrycznego.

12 Ibidem, s. 169.

13 P. Baranowski, *Problem optymalnej stopy inflacji w modelowaniu wzrostu gospodarczego*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź 2008, s. 85.

3.4. Analiza statystyczna i analiza stacjonarności danych

Analizę statystyczną zgromadzonych danych rozpoczęto od sprawdzenia podstawowych statystyk opisowych dla zmiennych. Statystyki opisowe zamieszczono w tabeli 5. Obejmują pełną bazę danych, która łącznie zawiera 580 obserwacji (29 państw dla danych rocznych za lata 1996–2015).

Tabela 5. Statystyki opisowe dla zmiennych analizowanych w badaniu

Zmienna	Średnia	Mediana	Odchylenie standardowe	Minimalna wartość	Maksymalna wartość
Δ PKB <i>per capita</i>	2,5	2,7	3,6	-14,8	26,3
Δ lnwzrostycje <i>per capita</i>	22,4	22,2	3,9	11,5	37,1
Otwartość gospodarki	101,6	86,9	53,0	37,5	391,5
PKB <i>per capita</i>	10,2	10,4	0,7	8,6	11,6
Wskaźnik Wolności Finansowej	67,8	70,0	15,2	30,0	90,0
Δ lninflacja	3,4	2,3	5,4	-4,5	85,7
BIZ	5,9	2,4	14,3	-58,8	160,4
Współczynnik skolaryzacji	105,4	102,0	14,0	81,7	164,8
TEA	6,6	6,2	2,4	1,6	14,3
CC	3,7	3,8	0,9	1,4	5,0

Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRET.L.

Państwa biorące udział w badaniu, które zakwalifikowały się jako kraje o wysokim dochodzie i dochodzie średnim powyżej przeciętnej¹⁴, cechowały się różnorodnymi poziomami wzrostu gospodarczego. Średni wzrost gospodarczy wyniósł 2,5%, minimalna wartość była ujemna i wynosiła -14,8%, zaś maksymalna 26,3%. Średnia stopa inwestycji wyniosła 22,4%, zaś wartości minimalne i maksymalne były spore, co oznacza dużą różnorodność stopy inwestycji w analizowanych państwach. Wartość minimalna Wskaźnika Kontroli Korupcji na poziomie 1,4 oznacza, że w badaniu nie ma państw najbardziej skorumpowanych (dla których wskaźnik ten mieści się w przedziale od 0 do 1). Kraje o dochodach ponadprzeciętnych podejmują aktywną walkę z przekupstwem, dlatego też nie odnotowuje się w grupie tych państw jednostek o bardzo wysokim poziomie korupcji.

14 Kategoryzacja państw według Banku światowego na 1 lipca 2016 r. jest następująca:

- państwa o niskim dochodzie: do 1 025 USD na osobę;
- państwa o średnim dochodzie poniżej przeciętnej: od 1 026 USD do 4 035 USD na osobę;
- państwa o średnim dochodzie powyżej przeciętnej: od 4 036 USD do 12 475 USD na osobę;
- państwa o wysokim dochodzie: od 12 475 USD na osobę.

Następnie przeanalizowano współczynniki korelacji liniowej Pearsona dla zmiennych użytych w badaniu. W szczególności analizie poddano korelacje Wskaźnika Kontroli Korupcji i wybranych zmiennych.

Korelacja między miarą korupcji a stopą inwestycji i wzrostem gospodarczym jest bardzo niska, a wartość p dla tej statystyki przekracza dopuszczalną wartość 0,1, co oznacza brak wymaganej istotności statystycznej dla tych korelacji. Korelacja między miernikiem korupcji a zmienną TEA mierzącą poziom wczesnej przedsiębiorczości również jest bardzo niska. Ta niska korelacja dla Wskaźnika Kontroli Korupcji i wybranych zmiennych makroekonomicznych może wynikać z faktu, iż wybrany współczynnik korelacji Pearsona ma zastosowanie dla zmiennych ilościowych, między którymi zachodzi związek liniowy. W przypadku analizowanych głównych trzech par zmiennych¹⁵ istnieje możliwość, że zależność między zmiennymi ma charakter nieliniowy, dlatego należy również przeanalizować nieparametryczne współczynniki korelacji, które mogą być adekwatne dla niektórych zależności nieliniowych¹⁶ między zmiennymi ilościowymi.

Obliczono współczynniki korelacji rho Spearmana, a wyniki zamieszczono w tabeli 7. Należy nadmienić, że współczynnik korelacji rho Spearmana jest nieparametryczną miarą współzależności między zmiennymi, jednakże w tym przypadku nie są nałożone restrykcje dotyczące współczynnika korelacji Pearsona, czyli nie muszą to być zmienne ilościowe o rozkładzie normalnym. Również w tym przypadku korelacja Wskaźnika Kontroli Korupcji ze stopą inwestycji i zmienną TEA mierzącą poziom wczesnej przedsiębiorczości jest bardzo niska. Jedynie korelacja między Wskaźnikiem Kontroli Korupcji a wzrostem gospodarczym okazała się istotna statycznie, lecz jej wartość była niska.

Następnie przeprowadzono analizę stacjonarności szeregów czasowych. Wykonuje się ją w celu wykluczenia możliwości wystąpienia regresji pozornej. Analiza stacjonarności i kointegracji szeregów czasowych pojawiła się w latach osiemdziesiątych XX w. „Proces stochastyczny jest stacjonarny (lub dokładniej stacjonarny w ścisłym sensie lub silnie stacjonarny), jeśli łączne i warunkowe rozkłady prawdopodobieństwa procesu nie zmieniają się przy przesunięciach w czasie. W praktyce częściej mamy do czynienia ze słabą stacjonarnością, ograniczoną do średnich, wariancji i kowariancji procesu”¹⁷.

15 Wskazanymi trzema parami zmiennych są: współczynnik kontroli korupcji i wzrost gospodarczy, współczynnik kontroli korupcji i stopa inwestycji, współczynnik kontroli korupcji i poziom wczesnej przedsiębiorczości.

16 S. Lieberman, *Limitations in the application of non-parametric coefficients of correlation*, „American Sociological Review” 1964, vol. 29, no. 5, s. 744.

17 W. Charemza, F. Deadman, *Nowa ekonometria*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1997, s. 104.

Tabela 6. Wskaźnik korelacji Pearsona

Wyszczególnienie	Stopa inwestycji	ΔPKB per capita	PKB per capita	Otwartość gospodarki	Wskaźnik Kontroli Korupcji	Wskaźnik Wolności Finansowej	Δinflacja	BIZ	Współczynnik skolaryzacji
Stopa inwestycji	1,000	0,330 ***	-0,184 ***	0,065	-0,069 ***	0,158 ***	0,046	0,002	-0,155 ***
ΔPKB per capita	0,330 ***	1,000	-0,171 ***	0,122 ***	-0,059 ***	-0,030	0,112 ***	0,052	-0,125 ***
PKB per capita	-0,184 ***	-0,171 ***	1,000	0,204 ***	0,840 ***	0,316 ***	-0,444 ***	0,309 ***	0,441 ***
Otwartość gospodarki	0,065	0,122 ***	0,204 ***	1,000	0,120 ***	0,371 ***	-0,083 *	0,405 ***	-0,022
Wskaźnik Kontroli Korupcji	-0,069	-0,059 ***	0,840 ***	0,120 ***	1,000	0,381 ***	-0,393 ***	0,254 ***	0,520 ***
Wskaźnik Wolności Finansowej	0,158 ***	-0,030	0,316 ***	0,371 ***	0,381 ***	1,000	-0,185 ***	0,218 ***	0,197 ***
Δinflacja	0,046	0,112 ***	-0,444 ***	-0,083 *	-0,393 ***	-0,185 ***	1,000	-0,075 *	-0,263 ***
BIZ	0,002	0,052	0,309 ***	0,405 ***	0,254 ***	0,218 ***	-0,075 *	1,000	0,142 ***
Współczynnik skolaryzacji	-0,155 ***	-0,125 ***	0,441 ***	-0,022	0,520 ***	0,197 ***	-0,263 ***	0,142 ***	1,000
TEA	-0,0460	0,0684	-0,1339 **	0,2991 ***	-0,031	0,0722	0,000	0,0691	-0,0391

BIZ – Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne, TEA – poziom wczesnej przedsiębiorczości. W tabeli podano poziomy istotności: *** – $p < 0,01$, ** – $p < 0,05$, * – $p < 0,1$. Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu STATISTICA.

Tabela 7. Współczynniki korelacji rho Spearmana

Wyszczególnienie	Δ Inwestycje per capita	Otwartość gospodarki	PKB per capita	Wskaźnik Kontroli Korupcji	Wskaźnik Wolności Finansowej	Inflacja	BIZ	Współczynnik skolaryzacji	Δ PKB per capita
Δ inwestycje per capita	1,000	0,198 ***	-0,138 ***	-0,044	0,136 ***	0,275 ***	0,037	-0,178 ***	0,321 ***
Otwartość gospodarki	0,19***	1,000	0,100 **	0,040	0,415 ***	-0,035	0,127 ***	-0,042	0,147 ***
PKB per capita	-0,138 ***	0,100	1,000	0,844 ***	0,347 ***	-0,428 ***	0,511 ***	0,493 ***	-0,231 ***
Wskaźnik Kontroli Korupcji	-0,044	0,040	0,844 ***	1,000	0,347 ***	-0,351 ***	0,479 ***	0,555 ***	-0,096 **
Wskaźnik Wolności Finansowej	0,136 ***	0,415 ***	0,347 ***	0,347 ***	1,000	-0,176 ***	0,276 ***	0,146 ***	-0,023
Inflacja	0,275 ***	-0,035	-0,428 ***	-0,351 ***	-0,176 ***	1,000	-0,141 ***	-0,380 ***	0,239 ***
BIZ	0,037	0,127 ***	0,511 ***	0,479 ***	0,276 ***	-0,141 ***	1,000	0,326 ***	0,032
Współczynnik skola- ryzacji	-0,178 ***	-0,042	0,493 ***	0,555 ***	0,146 ***	-0,380 ***	0,326 ***	1,000	-0,207 ***
Δ PKB per capita	0,321 ***	0,147 ***	-0,231 ***	-0,096 **	-0,023	0,239 ***	0,032	-0,207 ***	1,000
TEA	-0,008	0,293 ***	-0,053	-0,040	0,089 **	0,045	-0,053	0,012	0,035

BIZ – Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne, TEA – poziom wczesnej przedsiębiorczości. W tabeli podano poziomy istotności: *** - $p < 0,01$, ** - $p < 0,05$, * - $p < 0,1$. Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu STATISTICA.

Badania przeprowadzone m.in. przez Krystynę Strzałę¹⁸ potwierdzają, że testy stacjonarności dla danych panelowych są efektywne i skuteczne. Stacjonarność szeregów czasowych jest istotnym problemem, ponieważ w przypadku regresji pozornej zmienne objaśniające wykazują istotny statystycznie wpływ na zmienną objaśnianą, lecz relacja ta jest przypadkowa i nie wynika z faktycznej zależności między zmiennymi.

Tabela 8. Wyniki testów na stacjonarność zmiennych

Wyszczególnienie	Levin-Lin-Chu	Im-Pesaran-Shin	ADF Fisher Chi-kwadrat	PP Fisher Chi-kwadrat
Δ PKB <i>per capita</i>	-10,3332	-7,8194	163,6030	161,8090
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Δ Inwestycje <i>per capita</i>	-1,4938	-1,8834	80,3152	47,0677
	0,0676	0,0298	0,0278	0,8471
Otwartość gospodarki	-2,9122	0,7502	45,3124	43,8990
	0,0018	0,7734	0,8876	0,9147
PKB <i>per capita</i>	-8,7251	-4,5799	116,5970	221,0190
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Wskaźnik Wolności Finansowej	-1,5996	-1,1901	57,4108	60,5564
	0,0548	0,1170	0,2197	0,1457
Δ Inflacja	-9,4550	-7,3646	166,9090	188,4510
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
BIZ	-5,3255	-7,2906	163,1390	205,1850
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Współczynnik skolaryzacji	-1,9264	-0,6707	62,9487	63,1018
	0,0270	0,2512	0,3055	0,3008
TEA	-5,0260	-4,3500	75,0502	73,1048
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Wskaźnik Kontroli Korupcji	-3,2044	-2,2480	86,6840	72,3231
	0,0007	0,0123	0,0087	0,0977

BIZ – Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne, TEA – poziom wczesnej przedsiębiorczości,
 Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu EVIEWS.

Aleksander Welfe¹⁹ również twierdzi, że zmienne niestacjonarne mogą stać się stacjonarnymi najczęściej poprzez różnicowanie. Zwykle już przy pierwszych różnicach zmiennych osiągnięta jest ich stacjonarność, lecz mogą wystąpić zmienne wymagające kilkakrotnego różnicowania w celu osiągnięcia ich stacjonarności. Wyniki czterech testów stacjonarności zmiennych przedstawiono w tabeli 8. Analizę

18 K. Strzała, *Panelowe testy stacjonarności – możliwości i ograniczenia*, „Przegląd Statystyczny” 2009, vol. 56, z. 1, s. 71.

19 A. Welfe, *Ekonometria: metody i ich zastosowanie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009, s. 360.

stacjonarności przeprowadzono na podstawie testów: Levina-Lina-Chu²⁰, Ima-Pesarana-Shina²¹, ADF – panelowego²² oraz Phillipsa-Perrona (w skrócie PP)²³.

Na podstawie wyników przedstawionych w tabeli 8 można wskazać, że została potwierdzona stacjonarność większości zmiennych (na poziomie istotności 10%), choć w niektórych przypadkach ocena jest niejednoznaczna (np. Wskaźnik Wolności Finansowej). Przeprowadzając tę samą analizę dla pierwszych różnic danych, można zauważyć, że już wszystkie zmienne wykazują stacjonarność w każdym z czterech wybranych testów stacjonarności. W kontekście uzyskanych wyników należy zwrócić uwagę na zależność opisaną m.in. przez Pawła Baranowskiego²⁴, który wskazał, że w sytuacji różnego stopnia zintegrowania zmiennych (zastosowania zmiennych uśrednionych w okresach np. 4-letnich) w analizowanych państwach wyniki testów będą prowadziły do sprzecznych wniosków, np. wynik testu Ima-Pesarana-Shina będzie sugerował stacjonarność, a wartość testu Levina-Lina-Chu będzie przypadkowa. Dlatego należy zaznaczyć, że analiza przedstawiona w tabeli 8 została przeprowadzona na danych o częstotliwości rocznej.

Niestacjonarne zmienne mogą dać liniową kombinację, która jest już stacjonarna. Mówi się wtedy, że zmienne są skointegrowane, a jedną z metod badania kointegracji opisali Robert Engle i C. Granger²⁵. Metoda ta sprowadza się do wyznaczenia reszt z modelu estymowanego za pomocą Klasycznej Metody Najmniejszych Kwadratów (KMNK) i sprawdzenia, czy reszty z regresji są stacjonarne. Jeśli tak jest, to mówi się o skointegrowaniu zmiennych w modelu²⁶.

3.5. Empiryczna weryfikacja postawionych hipotez

Zmienne makroekonomiczne (objaśniane przez modele) zostały tak dobrane do badania, by możliwe było porównanie wyników uzyskanych w poniższej analizie z wynikami opublikowanymi w literaturze przedmiotu. Ze względu na niewielką liczbę publikacji omawiających problem nieliniowego wpływu korupcji na

20 A. Levin, C. Lin, C. Chu, *Unit root tests in panel data: new results*, University of California at San Diego, Economics Working Paper Series 1993.

21 K. Im, M. Pesaran, Y. Shin, *Testing for unit roots in heterogeneous panels*, „Journal of Econometrics” 2003, vol. 115, no. 1, s. 53–74.

22 G. Maddala, S. Wu, *A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test*, „Oxford Bulletin of Economics & Statistics” 1999, vol. 61, no. S1, s. 631–652.

23 Ibidem.

24 P. Baranowski, *Problem...*, s. 83.

25 B. Marona, A. Bieniek, *Wykorzystanie modelu VECM do analizy wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na gospodarkę Polski w latach 1996–2010*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici Ekonomia” 2013, vol. 44, nr 2, s. 339.

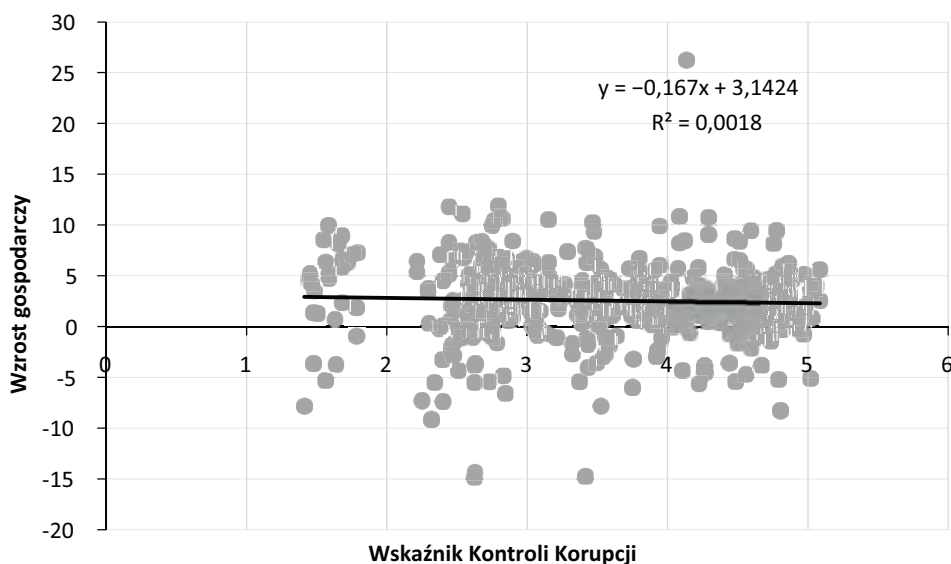
26 C. Granger, R. Engle, *Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing*, „Econometrica” 1987, vol. 55, no. 2, s. 251–276.

gospodarkę wybrano zmienne, które będą umożliwiały weryfikację hipotez badawczych. Są to:

- wzrost gospodarczy;
- stopa inwestycji;
- TEA – poziom wczesnej przedsiębiorczości.

3.5.1. Wpływ korupcji na stopę wzrostu gospodarczego – analiza empiryczna

Dane dla stopy wzrostu gospodarczego (Δ PKB *per capita*) i Wskaźnika Kontroli Korupcji przedstawiono rysunku 8, by sprawdzić, czy możliwe jest pokazanie relacji między zmiennymi na podstawie wykresu. Na tym rysunku zamieszczono również linie trendu wraz z wartością współczynnika determinacji. Linia trendu dla wielomianu stopnia drugiego cechuje się bardzo niskim współczynnikiem determinacji. Analizując tę linię, trudno dostrzec istotną nieliniową zależność między tymi miarami. Sam wykres również nie umożliwia dostrzeżenia konkretnej zależności między korupcją a wzrostem gospodarczym. Podobne wnioski uzyskano, analizując współczynnik korelacji między tymi zmiennymi.

Rysunek 8. Zależność między wzrostem gospodarczym a kontrolą korupcji

Źródło: opracowanie własne.

Estymację danych panelowych rozpoczęto od modelowania ekonometrycznego zmiennej „wzrost gospodarczy”. Zmienne do modelu wybrano na podstawie analizy literatury przedmiotu. Wpływ korupcji na zmienną objaśnianą wprowadzono do modelu w postaci funkcji kwadratowej i logarytmicznej w celu weryfikacji

hipotezy głównej. Ostatecznie estymowany wzór dla danych panelowych przyjął następującą postać:

$$\begin{aligned} \text{wzrost gospodarczy}_{i,t} = & \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{stopa inwestycji}_{i,t} + \beta_2 \ln \text{PKBpc}_{i,t-1} + \\ & \beta_3 \text{otwartość gospodarki}_{i,t} + \beta_4 \text{kor}_{i,t} + \beta_5 \text{kor}_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t} \\ & \beta_4 > 0, \beta_5 < 0 \end{aligned} \quad (5)$$

$$\begin{aligned} \text{wzrost gospodarczy}_{i,t} = & \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{stopa inwestycji}_{i,t} + \beta_2 \ln \text{PKBpc}_{i,t-1} + \\ & \beta_3 \text{otwartość gospodarki}_{i,t} + \beta_4 \text{kor}_{i,t} + \beta_5 \ln \text{kor}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \\ & \beta_4 < 0, \beta_5 > 0 \end{aligned} \quad (6)$$

gdzie:

wzrost gospodarczy – przyrost PKB *per capita* (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010),

stopa inwestycji – Δ inwestycje w środki trwałe brutto w stosunku do PKB danego kraju (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010),

lnPKBpc t-1 – PKB *per capita* (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010),

otwartość gospodarki – wartość handlu w stosunku do PKB danego kraju (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010),

kor – Wskaźnik Kontroli Korupcji.

Wyniki modelowania dla danych o częstotliwości rocznej zamieszczono w tabeli 9. W nawiasach pod współczynnikami wpływu danej zmiennej na wzrost gospodarczy znajduje się statystyka t-Studenta, zaś obok umieszczono odpowiadające jej gwiazdki oznaczające poziom istotności zmiennej:

*** $p < 0,01$,

** $p < 0,05$,

* $p < 0,1$.

Modele opisane w tabeli 9 ($N = 29$, $T = 20$)²⁷ oraz tabeli 10 ($N = 29$, $T = 5$) zostały poddane weryfikacji statystycznej, czy możliwe jest potwierdzenie lub odrzucenie hipotezy o nieliniowym wpływie korupcji na wzrost gospodarczy na ich podstawie. Zostały porównane wyniki modeli panelowych z liniową i nieliniową funkcją korupcji. Zweryfikowano precyzyjność oszacowań parametrów strukturalnych modeli za pomocą testu t-Studenta. Przyjęto, że oszacowanie będzie istotne statystycznie, jeśli poziom istotności nie przekroczy wartości 0,1. W takim przypadku uzyskane oceny parametrów istotnie będą różnić się od zera przy dwustronnym obszarze odrzucenia. Zasada ta ma zastosowanie do wszystkich modeli prezentowanych w pracy.

²⁷ N oznacza liczbę badanych państw w panelu, zaś T liczbę lat.

Tabela 9. Modele panelowe efekty stałe dla wzrostu gospodarczego – dane roczne

Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
<i>const</i>	104,83 (11,14) ***	111,78 (11,93) ***	108,72 (11,69) ***
Stopa inwestycji	0,52 (11,13) ***	0,52 (11,13) ***	0,52 (11,01) ***
Otwartość gospodarki	0,09 (9,67) ***	0,09 (9,622) ***	0,08 (9,506) ***
<i>lnPKBpc t-1</i>	-13,19 (-13,52) ***	-13,12 (-13,50) ***	-12,67 (-13,28) ***
Wskaźnik Kontroli Korupcji	6,68 (2,55) **	-4,56 (-1,843) *	0,73 (1,11)
(Wskaźnik Kontroli Korupcji) ²	-0,89 (-2,351) **		
<i>ln</i> (Wskaźnik Kontroli Korupcji)		16,41 (2,214) **	
LSDV R-kwadrat	0,43	0,43	0,42
Within R-kwadrat	0,35	0,35	0,35
Kryt. inform. Akaike'a	2736,82	2737,47	2740,68
Kryt. bayes. Schwarza	2883,42	2884,07	2882,97
Stat. Durbina-Watsona	1,17	1,17	1,16
Test na normalność rozkładu reszt	333,94 (0,00)	335,25 (0,00)	316,48 (0,00)
Test Hausmana	156,67 (0,00)	154,98 (0,00)	152,84 (0,00)
Test na stacjonarność reszt (test Levina-Lina-Chu)	-9,96 (0,00)	-9,44 (0,00)	-9,32 (0,00)
Liczba obserwacji	551	551	551
Maksimum funkcji	3,75	3,60	-

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRET.L.

Międzygrupowy R-kwadrat i wewnątrzgrupowy R-kwadrat przyjmują mniejsze wartości dla modeli z tabeli 9, zaś wysokie wartości dla modeli z tabeli 10 dla danych uśrednionych. W przypadku danych zamieszczonych w obydwu tabelach można zauważyć, że wyższe współczynniki obserwowane są w modelach z nieliniową funkcją korupcji. Współczynniki determinacji są do siebie zbliżone, co pozwala wnioskować, że modele w porównywalnym stopniu wyjaśniają zarówno kształtowanie się zjawiska w czasie, jak i zróżnicowanie zjawiska między obiektami.

Kryterium informacyjne Akaike'a i kryterium bayesowskie Schwarza umożliwia porównanie modeli o różnych zmiennych objaśniających. Porównując wartości tych kryteriów dla modeli z paraboliczną funkcją korupcji i z liniową funkcją korupcji, można wnioskować, który model zwraca bardziej poprawne wyniki. Modele wzrostu gospodarczego z nieliniową funkcją korupcji dają lepsze wyniki niż model z funkcją liniową.

Statystyka testu Durбина-Watsona dla 5% poziomu istotności umożliwia wyznaczenie tzw. dolnej granicy (która wynosi w tym przypadku 1,53) i górnej granicy (1,77). Na podstawie tych granic ocenie podlega występowanie autokorelacji reszt w modelu. Mając to na uwadze, należy wskazać, że reszty w modelach z tabeli 9 cechują się autokorelacją, zaś dla modeli z tabeli 10 nie można jednoznacznie wskazać, czy autokorelacja reszt występuje, czy też nie. Występowanie autokorelacji utrudniałoby wnioskowanie na podstawie uzyskanych badań ekonometrycznych.

Test na normalność rozkładu reszt przyjmuje wartości, które umożliwiają przyjęcie założenia o normalności rozkładu reszt. W przypadku modeli z tabeli 9 wyniki testu nie przekraczają wartości p równego 0,05, dlatego na podstawie tego testu należy stwierdzić brak rozkładu normalnego składnika losowego, co uniemożliwia testowanie hipotez badawczych.

Test Hausmana umożliwia zweryfikowanie, czy modele panelowe należy estymować za pomocą estymatora efektów stałych (FE), czy też estymatora efektów losowych (RE). Jeśli wartość p dla testu Hausmana przyjmuje wartość poniżej 0,05, to oznacza obciążenie estymatora RE i należy stosować estymator FE (np. Małgorzata Wosiek²⁸). Dlatego też w poniższych modelach każdorazowo podano wartości testu Hausmana, na podstawie których ustalono, że efekty stałe występują w analizowanej zbiorowości. Występowanie różnic we wzroście gospodarczym między krajami jest uzasadnione, ponieważ wynikają m.in. z różnych uwarunkowań gospodarczych, politycznych czy społecznych bądź kulturowych, które można zaobserwować na dużym rozrzucie danych dla wskaźników korupcji (w badaniu biorą udział zarówno państwa ze znacznym problemem przekupstwa, jak i prawie wolne od korupcji).

Zbadano stacjonarność reszt analizowanych modeli dla danych panelowych (dane roczne) z tabeli 10 za pomocą testu Levina-Lina-Chu²⁹. Wyniki wskazują na stacjonarność reszt tych modeli, co powoduje, że wnioskowanie na ich podstawie będzie prawidłowe. Wykorzystano ten test ze względu na jego dostosowanie do testowania stacjonarności danych panelowych³⁰.

Uzyskane wyniki są zgodne z teorią ekonomii. Współczynniki dla zmiennych objaśniających w modelach przyjmują podobne wartości dla poszczególnych funkcji korupcji. Jedynie wskaźnik korupcji ma różne współczynniki wpływu na wzrost gospodarczy, ponieważ przyjmuje różne postacie funkcyjne, co sprawia pewne problemy interpretacyjne (wartości tych współczynników nie są interpretowane wprost, jak w przypadku pozostałych zmiennych) i wymaga głębszej analizy. Jedynie dla modeli przekrojowych zamieszczonych w załączniku 1 uzyskano różne wartości współczynników, co wskazuje na możliwość błędnego wnioskowania na podstawie tych modeli.

28 M. Wosiek, *Kapitał społeczny i jego relacje z czynnikami wytwórczymi*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 52, s. 84–85.

29 K. Strzała, *Panelowe...*, s. 59.

30 P. Baranowski, *Problem...*, s. 82.

Ze względu na wartość testu na normalność rozkładu reszt, która nie pozwala na stwierdzenie normalności rozkładu składnika losowego, interpretacji poddano współczynniki dla modeli z tabeli 10 uzyskanych na podstawie danych uśrednionych w 4-letnich okresach.

Pierwszą zmienną analizowaną w modelu jest stopa inwestycji. Zwiększenie jej o 1 punkt procentowy w okresie t powodowało zwiększenie stopy wzrostu gospodarczego średnio o 0,46 punktu procentowego (tabela 10), przy pozostałych warunkach niezmiennych. Wzrost miary otwartości gospodarki w modelach wpływa pozytywnie na wzrost gospodarczy. Zwiększenie otwartości gospodarki o 1 punkt procentowy w roku t powodowało wzrost zmiennej wzrostu gospodarczego o około 0,09 punktu procentowego w tym samym okresie. Analogiczna zależność została potwierdzona w modelach wzrostu gospodarczego, m.in. przez Goczka³¹.

Opóźniony o jeden okres $\ln PKB_{pc}$ każdorazowo wpływał na wzrost gospodarczy w sposób istotny statystycznie, a współczynnik stojący przy tej zmiennej był ujemny. Zaobserwowano zatem warunkową konwergencję poziomu PKB *per capita*. Konwergencja dochodowa jest związana z wyrównywaniem się poziomu dochodów między państwami o niższym i wyższym stopniu rozwoju gospodarczego³². Do podobnych wyników doszedł m.in. Goczek³³, który dodał, że „rozwój każdej gospodarki wykazuje zbieżność do stanu stacjonarnego, a stopa wzrostu jest pozytywnie skorelowana z odległością, jaka dzieli gospodarkę od jej długo-okresowego stanu stacjonarnego uwarunkowanego pozostałymi zmiennymi”.

Zrozumienie wpływu miernika korupcji na wzrost gospodarczy wymaga szerszej analizy, ponieważ w modelach z kwadratową funkcją korupcji zmienna ta występuje dwukrotnie, tak jak w przypadku funkcji logarytmicznej. Wartości współczynników dla funkcji korupcji potwierdzają występowanie parabolicznej zależności między korupcją a wzrostem gospodarczym. Możliwe jest obliczenie wartości maksymalnej dla tej funkcji, która wyniosła 3,42 punktu (dla Wskaźnika Kontroli Korupcji w skali od 0 do 5). Ograniczanie przekupstwa w gospodarce, której poziom kontroli korupcji nie przekracza 3,42 punktu, daje coraz mniejsze korzyści w postaci wzrostu gospodarczego, lecz nadal są one dostrzegane. Po osiągnięciu poziomu maksymalnego dla funkcji korupcji państwa przestają odnotowywać korzyści wynikające z ograniczania przekupstwa w postaci zwiększania się wzrostu gospodarczego. Jest to wynik analogiczny do otrzymanego w literaturze przedmiotu przez Méndeza i Sepúlveda³⁴ dla grupy „wolnych” państw, którzy również uzyskali paraboliczną zależność między korupcją a wzrostem gospodarczym, która umożliwia obliczenie maksimum tej funkcji korupcji.

31 Ł. Goczek, *Regulacje, wolność gospodarcza i wzrost gospodarczy*, „Collegium of Economic Analysis Annals” 2013, nr 30, s. 164.

32 A. Głodowska, *Konwergencja dochodowa i technologiczna państw Unii Europejskiej w latach 2000–2011*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2013, nr 30, s. 41.

33 Ł. Goczek, *Regulacje...*, s. 164.

34 F. Méndez, F. Sepúlveda, *Corruption, growth and political regimes: cross country evidence*, „European Journal of Political Economy” 2006, vol. 22, no. 1, s. 82–98.

Tabela 10. Modele panelowe efekty stałe dla wzrostu gospodarczego
– dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach

Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
<i>const</i>	114,54 (7,67) ***	123,15 (8,88) ***	128,32 (9,14) ***
Stopa inwestycji	0,46 (6,52) ***	0,47 (6,65) ***	0,48 (6,61) ***
Otwartość gospodarki	0,09 (6,15) ***	0,09 (6,07) ***	0,09 (6,24) ***
<i>lnPKBpc t-1</i>	-14,49 (-10,86) ***	-14,21 (-10,65) ***	-14,33 (-10,47) ***
Wskaźnik Kontroli Korupcji	9,80 (2,19) **	-9,54 (-2,282) **	-0,20 (-0,19)
(Wskaźnik Kontroli Korupcji) ²	-1,43 (-2,31) **		
<i>ln</i> (Wskaźnik Kontroli Korupcji)		30,68 (2,311) **	
LSDV R-kwadrat	0,78	0,78	0,78
Within R-kwadrat	0,72	0,72	0,70
Kryt. inform. Akaike'a	453,37	453,36	458,67
Kryt. bayes. Schwarza	546,99	546,98	549,55
Stat. Durbina-Watsona	2,30	2,29	2,33
Test na normalność rozkładu reszt	0,95 (0,62)	1,36 (0,51)	0,87 (0,65)
Test Hausmana	130,98 (0,00)	131,53 (0,00)	115,74 (0,00)
Liczba obserwacji	116	116	116
Maksimum funkcji	3,42	3,22	-

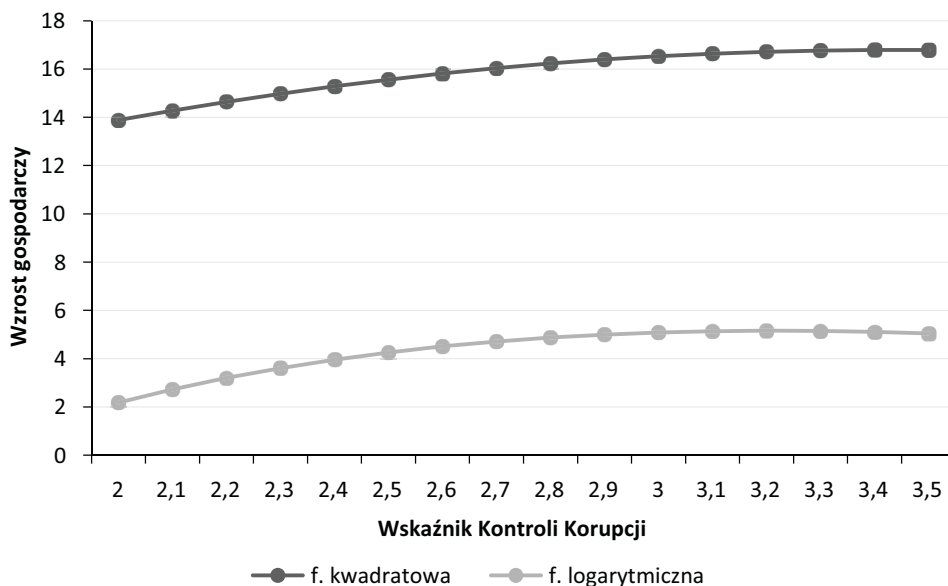
Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Zarówno w tabeli 9, jak i 10 korupcja w postaci funkcji liniowej nie ma statystycznie istotnego współczynnika wpływu na stopę wzrostu gospodarczego, zatem nie można wskazać, iż relacja między przekupstwem a wzrostem ma charakter liniowy (czyli że kolejnym przyrostom Wskaźnika Kontroli Korupcji towarzyszy taki sam przyrost wzrostu gospodarczego). Dla modeli z liniową funkcją korupcji w tabeli 9 i 10 zauważono również pogorszenie się wartości analizowanych testów (kryterium informacyjnego Akaike'a i Schwarza). Współczynnik determinacji i statystyka Durbina-Watsona mają mniejsze wartości niż w przypadku modeli z funkcją kwadratową i logarytmiczną korupcji. Natomiast kryteria informacyjne odnotowały wzrost, co również jest mniej korzystne dla modelu z liniową funkcją korupcji. Jest to wynik, na który zwrócili uwagę inni badacze, m.in. Méndez i Sepúlveda³⁵ oraz Mauro³⁶.

35 Ibidem, s. 82–98.

36 P. Mauro, *Corruption...*, s. 681–712.

Na podstawie wyników badań uzyskanych z wykorzystaniem analizy panelowej (zamieszczonych w tabeli 10), które objaśniają zmienność wzrostu gospodarczego, możliwe jest potwierdzenie nieliniowego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy. Na rysunku 9 przedstawiono graficzną prezentację oszacowania zależności między wzrostem gospodarczym (oś pionowa) a przekupstwem (oś pozioma) na podstawie modeli dla funkcji kwadratowej i logarytmicznej korupcji z tabeli 10. Krzywe widoczne na rysunku mogą przesuwać się w górę i w dół wykresu przy zmianie pozostałych zmiennych kontrolnych użytych w modelu lub w wyniku efektów grupowych. Przed osiągnięciem maksimum funkcji kolejne przyrosty kontroli korupcji dawały coraz mniejsze przyrosty wzrostu gospodarczego.

Rysunek 9. Oszacowana zależność między wzrostem gospodarczym a korupcją na podstawie modeli z tabeli 10

Źródło: opracowanie własne.

Zarówno model z funkcją kwadratową korupcji, jak i ten z logarytmiczną umożliwiają potwierdzenie tej samej zależności nieliniowej między korupcją a wzrostem gospodarczym, zatem pierwsza hipoteza cząstkowa została pozytywnie zweryfikowana. Również kryteria informacyjne i statystyki zaprezentowane w tabeli 10 są dla tych modeli bardzo zbliżone; wyższe (mniej korzystne) wartości kryterium informacyjnego Akaike'a i Schwarz'a odnotowano dla modelu z funkcją liniową korupcji. Uzyskane maksima funkcji korupcji dla obu równań są do siebie zbliżone, ponieważ różnią się zaledwie o 0,2 punktu. Możliwe jest zatem wskazanie, że uzyskanie przez państwa poziomu łapownictwa wynoszącego 3,22 (mierzonego Wskaźnikiem Kontroli Korupcji) nie będzie powodować niekorzystnych efektów dla wzrostu gospodarczego danego kraju.

Na podstawie uzyskanych wyników estymacji dla modeli zamieszczonych w tabeli 10 można wskazać³⁷, że państwa o zbyt wysokim poziomie korupcji będą uzyskiwały mniejszy od potencjalnego wzrost gospodarczy. Możliwe jest więc zarekomendowanie dla państw borykających się z problemem przekupstwa, by ograniczyły poziom łapownictwa (mierzony Wskaźnikiem Kontroli Korupcji³⁸) do wartości 3,22, co będzie korzystnie wpływało na wielkość wzrostu gospodarczego. Natomiast niewyjaśnionym obszarem (rzadko analizowanym w literaturze przedmiotu) pozostaje obszar Wskaźnika Kontroli Korupcji od poziomu maksymalizującego wzrost gospodarczy do poziomu całkowitego braku przekupstwa. Można w tym przypadku powołać się na rozważania Dzhumasheva³⁹, który stwierdził, że poziom przekupstwa maksymalizujący funkcję wzrostu gospodarczego nie jest optymalny dla gospodarki, więc nie można wskazać poziomu korupcji pożądanego z punktu widzenia wzrostu gospodarczego. Pożądanym poziomem przekupstwa jest całkowity jego brak, który w aktualnych warunkach, wśród analizowanych państw europejskich, nie jest możliwy do osiągnięcia, co jest wynikiem m.in. występowania silnych barier kulturowych wskutek migracji ludności z obszarów o większej tolerancji dla łapownictwa.

3.5.2. Wpływ korupcji na stopę inwestycji – analiza empiryczna

W tym podrozdziale poddano weryfikacji hipotezę cząstkową o nieliniowym wpływie korupcji na stopę inwestycji. Analizę wpływu przekupstwa na stopę inwestycji (Δ Inwestycji) rozpoczęto od sprawdzenia zależności między tymi zmiennymi na wykresie. Rysunek 10 przedstawia linię trendu dla wielomianu drugiego stopnia. Przyjmuje ona kształt paraboli, jednak współczynnik determinacji dla równania opisującego ten trend jest bardzo mały. Podobne wyniki uzyskano, analizując korelację między tymi zmiennymi, która była bardzo niska (nie wykazywała wymaganej istotności statystycznej). Na podobne rezultaty zwracano uwagę w literaturze przedmiotu (m.in. Dridi⁴⁰).

Ostatecznie estymowany model regresji dla danych panelowych przyjął następującą postać:

$$\begin{aligned} \Delta \text{inwestycji}_{i,t} = & \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{wolność finansowa}_{i,t} + \beta_2 \Delta \text{inflacja}_{i,t} + \beta_3 \text{BIZ}_{i,t} + \\ & \beta_4 \ln \text{PKBpc}_{i,t-1} + \beta_5 \text{otwartość gospodarki}_{i,t} + \beta_6 \text{kor}_{i,t} + \beta_7 \text{kor}_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t} \end{aligned}$$

$$\beta_6 < 0, \beta_7 > 0 \quad (7)$$

37 Obszerny opis wniosków wyciągniętych z badania znajduje się w podrozdziale 3.6.

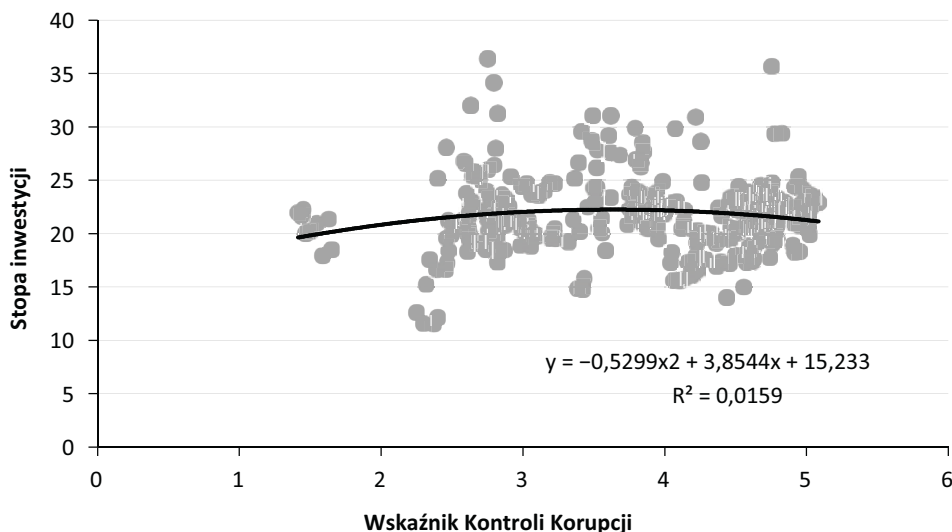
38 Gdzie wartość 0 oznacza całkowite skorumpowanie państwa, zaś wartość 5 – brak korupcji.

39 R. Dzhumashev, *Corruption...*, s. 213.

40 M. Dridi, *Corruption...*, s. 121–152.

$$\Delta \text{inwestycje}_{i,t} = \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{wolność finansowa}_{i,t} + \beta_2 \Delta \text{inflacja}_{i,t} + \beta_3 \text{BIZ}_{i,t} + \beta_4 \ln \text{PKBpc}_{i,t-1} + \beta_5 \text{otwartość gospodarki}_{i,t} + \beta_6 \text{kor}_{i,t} + \beta_7 \text{kor}_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t}$$

$$\beta_6 < 0, \beta_7 > 0 \quad (8)$$

Rysunek 10. Zależność między stopą inwestycji a Wskaźnikiem Kontroli Korupcji

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki estymacji modeli stóp inwestycji zamieszczono w tabeli 11 dla danych rocznych oraz w tabeli 12 dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach. Dokonano analizy wybranych statystyk dla modeli w obydwu tabelach.

Tabela 11. Modele panelowe efekty stałe dla stopy inwestycji – dane roczne

Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	-10,52 (-1,21)	-11,66 (-1,35)	-11,03 (-1,29)
Wskaźnik Wolności Finansowej	0,03 (2,03) **	0,03 (2,01) **	0,03 (2,05) **
ΔInflacja	0,05 (1,88) *	0,05 (1,90) *	0,05 (1,89) **
BIZ	0,03 (3,41) ***	0,03 (3,401) ***	0,03 (3,46) ***
lnPKBpc t-1	2,33 (2,56) **	2,35 (2,60) ***	2,26 (2,56) **
Otwartość gospodarki	-0,08 (-10,11) ***	-0,08 (-10,11) ***	-0,08 (-10,11) ***

Tabela 11 (cd.)

Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
Wskaźnik Kontroli Korupcji	3,73 (1,55)	5,59 (2,46) **	4,51 (8,02) ***
(Wskaźnik Kontroli Korupcji) ²	0,11 (0,33)		
<i>ln</i> (Wskaźnik Kontroli Korupcji)		-3,35 (-0,49)	
LSDV R-kwadrat	0,59	0,59	0,59
Within R-kwadrat	0,29	0,29	0,29
Kryt. inform. Akaike'a	2643,62	2643,48	2641,73
Kryt. bayes. Schwarza	2798,84	2798,70	2792,65
Stat. Durbina-Watsona	0,61	0,61	0,61
Test na normalność rozkładu reszt	57,25 (0,00)	57,64 (0,00)	57,33 (0,00)
Test Hausmana	102,70 (0,00)	103,11 (0,00)	110,58 (0,00)
Test na stacjonarność reszt (test Levina-Lina-Chu)	-4,61 (0,00)	-4,60 (0,00)	-4,64 (0,00)
Liczba obserwacji	522	522	522
Maksimum funkcji	-	-	-

Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Dla modeli z tabeli 11 międzygrupowy R-kwadrat i wewnątrzgrupowy R-kwadrat przyjmują różne wartości, co oznacza dużo lepsze wyjaśnienie efektów międzygrupowych. Znacznie wyższe współczynniki determinacji odnotowano dla modeli uśrednionych w 4-letnich okresach. Nieznacznie wyższe współczynniki R-kwadrat są obserwowane w modelach z nieliniową funkcją korupcji. Współczynniki determinacji przyjmują nieco większe wartości dla efektów międzygrupowych, co oznacza, że modele w lepszym stopniu wyjaśniają kształtowanie się zjawiska w czasie niż zróżnicowanie zjawiska między obiektami. Kryterium informacyjne Akaike'a ma mniejsze wartości dla modeli z nieliniową funkcją korupcji, co przemawia za lepszym doborem zmiennych w przypadku modeli z nieliniową funkcją korupcji. Natomiast dla kryterium bayesowskiego Schwarza niższe wartości odnotowano dla modeli z liniową funkcją korupcji. Statystyka testu Durbina-Watsona dla 5% poziomu istotności umożliwia wyznaczenie dolnej granicy (która wynosi w tym przypadku 1,57) i górnej granicy (1,82). Dla wartości tej statystyki dla modeli z tabeli 11 należy wskazać, że występuje autokorelacja reszt, natomiast dla modeli z tabeli 12 nie jest możliwe stwierdzenie, czy autokorelacja reszt występuje, czy też nie, co powoduje, że wnioskowanie na ich podstawie jest możliwe. Test na normalność rozkładu reszt w przypadku modeli z tabeli 11 przyjmuje wartości p bliskie zeru, dlatego należy stwierdzić brak rozkładu normalnego składnika losowego, co w praktyce uniemożliwia

testowanie hipotez. Na podstawie testu Hausmana ustalono, że w analizowanej zbiorowości występują efekty stałe. Wyniki testu Levina-Lina-Chu wskazują na stacjonarność reszt tych modeli.

Współczynniki dla zmiennych objaśniających w modelach przyjmują podobne wartości dla poszczególnych funkcji przekupstwa, jedynie wskaźnik korupcji ma różne współczynniki wpływu dla modeli stóp inwestycji, ponieważ przyjmuje różne postacie funkcyjne. Współczynniki regresji zostały zinterpretowane dla modeli zawartych w tabeli 12, gdyż na podstawie tych modeli możliwa jest weryfikacja hipotez.

Zinterpretowane zostaną współczynniki modelu dla kwadratowej funkcji korupcji, ponieważ modele te pozwalają zweryfikować hipotezę badawczą. Wzrost Wskaźnika Wolności Finansowej o 1 jednostkę powodował w roku t wzrost stopy inwestycji o około 0,11 punktu procentowego w tym samym okresie. Wzrost stopy inflacji o 1 punkt procentowy w okresie t powodował zwiększenie wzrostu gospodarczego średnio o 0,26 punktu procentowego (tabela 13), przy pozostałych warunkach niezmiennych. Analogiczna zależność została potwierdzona m.in. przez Elizabeth Asiedu i Jamesa Freemana⁴¹ dla modeli z miernikiem korupcji pochodzącym od Kaufmanna (przyjmował wartości od 0 do 5).

Wzrost stopy Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych o 1 punkt procentowy w danym roku powodował wzrost stopy inwestycji o 0,06 punktu procentowego w tym samym roku, przy pozostałych warunkach niezmiennych. Badania te potwierdziły, że BIZ stymulują inwestycje lokalne, co jest zgodne z analizami m.in. Nigela Driffielda i Dylana Hughesa⁴². Jednak wpływ BIZ na inwestycje jest przedmiotem dyskusji w literaturze przedmiotu. Główne spory dotyczą możliwości zmniejszania się działalności inwestycyjnej krajowych podmiotów w wyniku napływu konkurencji z zagranicy⁴³.

Opóźniony o jeden okres $\ln PKB_{pc}$ każdorazowo wpływał na stopę inwestycji w sposób istotny statystycznie, a współczynnik stojący przy tej zmiennej był ujemny. Zaobserwowano zatem warunkową konwergencję poziomu PKB *per capita*. Państwa o wyższym poziomie PKB *per capita* w poprzednim okresie mają niższą stopę inwestycji w danym okresie. Jest to tzw. efekt doganiania państw najbogatych przez państwa biedniejsze.

Wzrost otwartości gospodarki o 1 punkt procentowy powodował spadek stopy inwestycji o 0,07 punktu procentowego. Podobne wyniki uzyskał Swaleheen⁴⁴ dla wpływu stopy importu na stopę inwestycji. Jednakże w literaturze przedmiotu

41 E. Asiedu, J. Freeman, *The effect of corruption on investment growth: evidence from firms in Latin America, Sub-Saharan Africa, and transition countries*, „Review of Development Economics” 2009, vol. 13, no. 2, s. 211.

42 N. Driffield, D. Hughes, *Foreign and domestic investment: regional development or crowding out?*, „Regional Studies” 2003, vol. 37, no. 3, s. 277–288.

43 J. Stawska, *Inwestycje krajowe oraz bezpośrednio inwestycje zagraniczne w Polsce w świetle rozwoju polskiej gospodarki*, „Studia Europejskie” 2014, nr 1, s. 92.

44 M. Swaleheen, *Corruption...*, s. 609.

spotyka się również potwierdzenie odwrotnej zależności. Na podstawie zależności wskazanej w tabeli 12 można wnioskować, że wzrost stopy otwartości gospodarki był większy dla państw o niższej stopie inwestycji, zaś państwa o wyższej stopie inwestycji cechowały się mniejszą stopą otwartości gospodarki.

Tabela 12. Modele panelowe efekty stałe dla stopy inwestycji – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach

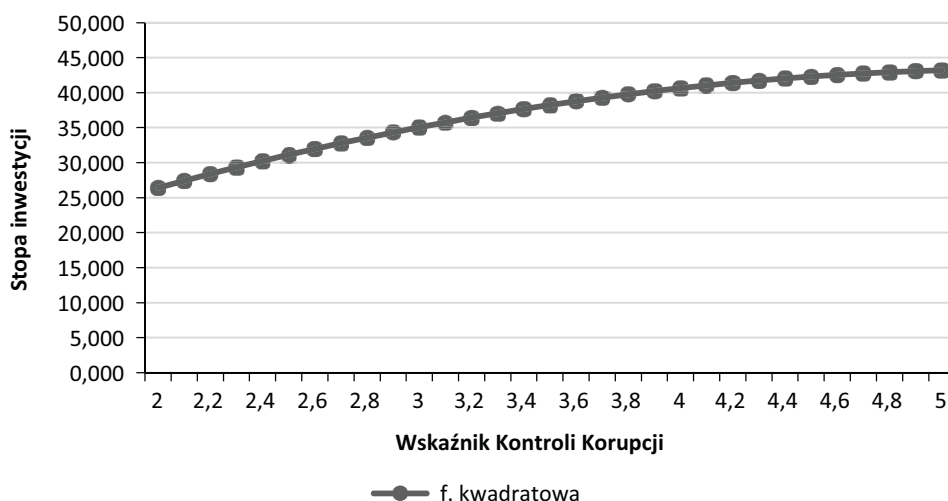
Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
<i>const</i>	30,25 (1,42) ***	40,57 (2,01) **	42,8313 (2,108) **
Wskaźnik Wolności Finansowej	0,11 (3,14) ***	0,11 (3,18) ***	0,11 (3,20) ***
Δ Inflacja	0,26 (3,34) ***	0,26 (3,34) ***	0,23 (3,04) ***
BIZ	0,06 (2,03) **	0,06 (1,98) *	0,05 (1,78) *
<i>lnPKB_{pct-1}</i>	-4,50 (-2,26) **	-4,27 (-2,15) **	-4,15 (-2,07) **
Otwartość	-0,07 (-3,40) ***	-0,07 (-3,42) ***	-0,07 (-3,29) ***
Wskaźnik Kontroli Korupcji	16,26 (2,71) ***	-3,08 (-0,52)	5,82 (4,32) ***
(Wskaźnik Kontroli Korupcji) ²	-1,52 (-1,78) *		
<i>ln</i> (Wskaźnik Kontroli Korupcji)		28,86 (1,56)	
LSDV R-kwadrat	0,78	0,78	0,78
Within R-kwadrat	0,55	0,55	0,54
Kryt. inform. Akaike'a	523,09	524,15	525,61
Kryt. bayes. Schwarza	622,22	623,28	621,9853
Stat. Durbina-Watsona	1,739827	1,747339	1,70
Test na normalność rozkładu reszt	6,26 (0,04)	5,94 (0,05)	5,53 (0,06)
Test Hausmana	40,08 (0,00)	39,95 (0,00)	38,53 (0,00)
Liczba obserwacji	116	116	116
Maksimum funkcji	5,33	-	-

Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Na podstawie wyników estymacji modelu panelowego (zawartego w tabeli 12), który objaśnia zmienność stopy inwestycji, możliwe jest zweryfikowanie hipotezy cząstkowej **H2** o nieliniowym wpływie korupcji na stopę inwestycji. Na rysunku 11 przedstawiono graficzną prezentację oszacowania zależności między stopą inwestycji (oś pionowa) a korupcją (oś pozioma) dla modeli dla funkcji kwadratowej korupcji

z tabeli 12. Ze względu na to, że maksimum wyznaczonej funkcji korupcji jest poza skalą przyjętego wskaźnika korupcji, na rysunku jest widoczny tylko wzrost tej funkcji, gdzie z przyrostami miernika kontroli korupcji wiązały się malejące (co raz mniejsze) przyrosty stopy inwestycji. Podobne rezultaty otrzymał Swaleheen⁴⁵, jednak w przypadku badań tego autora uzyskano poziom optymalny funkcji korupcji dla wartości 6 wskaźnika percepcji korupcji, który prezentowano w skali od 0 do 10. Należy jednak zaznaczyć, że testy dla modeli z kwadratową funkcją korupcji dają minimalnie lepsze wyniki niż dla modeli z funkcją liniową. Zastosowanie logarytmicznej funkcji korupcji nie przyniosło pożądanych rezultatów w przypadku modelowania stóp inwestycji. Również w przypadku funkcji korupcji w postaci kwadratowej należy zauważyć, że współczynnik stojący przy kontroli korupcji podniesionej do kwadratu jest istotny statystycznie dla p równego 0,1.

Rysunek 11. Oszacowana zależność między korupcją a stopą inwestycji na podstawie modelu z tabeli 14

Źródło: opracowanie własne.

Opierając się na wyliczeniach przedstawionych w tabeli 14, można wskazać, że jedynie na podstawie modelu z kwadratową funkcją korupcji możliwe jest wyznaczenie maksimum funkcji, które w tym przypadku wynosi 5,33. Oznacza to, że w tym przypadku maksimum przypada poza skalę Wskaźnika Kontroli Korupcji, który na potrzeby przeprowadzanych badań przyjmuje wartości od 0 do 5. Z punktu widzenia stopy inwestycji ograniczanie przekupstwa będzie zatem zawsze przynosić pozytywne rezultaty w postaci wzrostu stopy inwestycji, niezależnie od danego poziomu Wskaźnika Kontroli Korupcji w danym kraju. Właściwości funkcji kwadratowej przekupstwa z tabeli 14 pozwalają wskazać na malejące korzyści wynikające

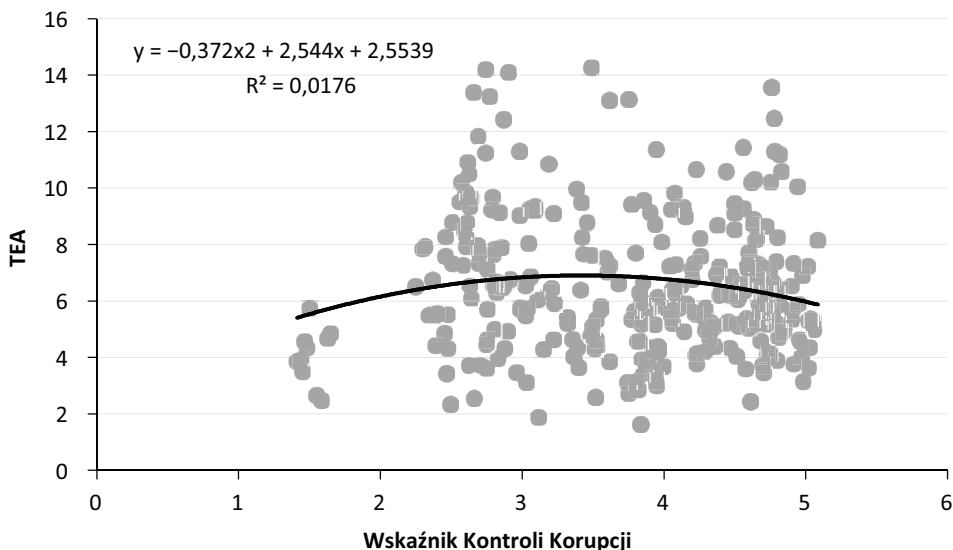
⁴⁵ Ibidem.

z ograniczenia łapownictwa, lecz te korzyści w postaci większej stopy inwestycji występują aż do osiągnięcia przez dany kraj całkowitej wolności od przekupstwa (Wskaźnik Kontroli Korupcji w tym przypadku o wartości maksymalnej równej 5).

3.5.3. Oddziaływanie kontroli korupcji na przedsiębiorczości – analiza empiryczna

Ostatnia hipoteza cząstkowa dotyczy możliwości występowania nieliniowego wpływu korupcji na miarę wczesnej przedsiębiorczości – TEA. Sugerowano się przy tym wynikami badania przeprowadzonymi przez Anokhina i Schulzego⁴⁶, którzy wykorzystali tę miarę do analiz. Zależność między korupcją a miarą przedsiębiorczości społeczeństwa zaprezentowano na rysunku 12 wraz z wyznaczoną linią trendu w postaci wielomianu stopnia drugiego. Na rysunku tym znajdują się również funkcja opisująca linię trendu oraz odpowiadający jej współczynnik determinacji. Na podstawie linii trendu można przypuszczać, że zależność między korupcją a TEA przyjmuje kształt odwróconej litery U. Współczynnik determinacji dla linii trendu jest bardzo niski, co oznacza słabe dopasowanie zmiennej objaśnianej do zmiennej objaśnianej.

Wartości zmiennej TEA nie są dostępne dla wszystkich państw w wybranym okresie (od 1996 do 2015 r.). Dlatego liczba obserwacji w bazie danych rocznych (308 obserwacji) jest znacznie mniejsza w porównaniu do analiz przeprowadzonych powyżej (581 obserwacji).

Rysunek 12. Zależność między miarą poziomu przedsiębiorczości a Wskaźnikiem Kontroli Korupcji

Źródło: opracowanie własne.

46 S. Anokhin, W. Schulze, *Entrepreneurship...*, s. 465–476.

Ostatecznie estymowany wzór dla danych panelowych przyjął następującą postać:

$$TEA_{i,t} = \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{współczynnik skolaryzacji}_{i,t} + \beta_2 \text{otwrość gospodarki}_{i,t} + \beta_3 \Delta \ln PKBpc_{i,t} + \beta_4 kor_{i,t} + \beta_5 kor_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t}$$

$$\beta_4 > 0, \beta_5 < 0 \quad (9)$$

$$TEA_{i,t} = \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{współczynnik skolaryzacji}_{i,t} + \beta_2 \text{otwrość gospodarki}_{i,t} + \beta_3 \Delta \ln PKBpc_{i,t} + \beta_4 kor_{i,t} + \beta_5 \ln kor_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

$$\beta_4 < 0, \beta_5 > 0 \quad (10)$$

Wyniki estymacji powyższych modeli zamieszczono w tabeli 13 dla danych rocznych oraz w tabeli 14 dla danych uśrednionych w całym okresie analizy. Modele zbudowane na danych uśrednionych w 4-letnich okresach nie dały współczynników dla większości zmiennych, które istotnie statystycznie różniłyby się od zera. Modele zbudowane na danych uśrednionych w 4-letnich okresach zawarto w załączniku 3. Tabele 13 i 14 zawierają wybrane testy statystyczne pozwalające ocenić poprawność estymacji. Międzygrupowy R-kwadrat przyjmuje bardzo wysokie wartości w analizowanych modelach, zaś wewnątrzgrupowy R-kwadrat ma bardzo małą wartość. Modele wyjaśniają w dużo większym stopniu kształtowanie się zjawiska w czasie niż zróżnicowanie zjawiska między obiektami.

Kryterium informacyjne Akaike'a i kryterium bayesowskie Schwarz'a dla modeli z tabeli 13 i 14 z kwadratową i logarymiczną funkcją korupcji przyjmują mniejsze wartości, dlatego na podstawie tych kryteriów możliwe jest stwierdzenie, że modele z kwadratową i logarymiczną funkcją korupcji dają lepsze efekty niż model z liniową funkcją korupcji. Statystyka testu Durбина-Watsona dla 5% poziomu istotności umożliwia wyznaczenie dolnej granicy (która wynosi w tym przypadku 1,78) i górnej granicy (1,85). Dla wartości tej statystyki dla modeli z tabeli 13 należy stwierdzić występowanie autokorelacji reszt. Test na normalność rozkładu reszt w przypadku modeli z tabeli 13 przyjmuje wartości przekraczające $p = 0,05$, dlatego należy stwierdzić występowanie rozkładu normalnego składnika losowego. Na podstawie testu Hausmana ustalono, że w analizowanej zbiorowości występują efekty stałe⁴⁷.

Współczynniki przy zmiennych w modelach są zgodne z teorią ekonomii i przyjmują podobne wartości dla poszczególnych funkcji korupcji, jedynie wskaźnik korupcji ma różne współczynniki wpływu, ponieważ przyjmuje różne postacie funkcyjne. Współczynniki regresji zostały zinterpretowane dla modeli zawartych w tabeli 13.

47 Nie przedstawiano wyników testu Levina-Lina-Chu na stacjonarność reszt modeli, ponieważ występowały braki danych dla tych modeli.

Zinterpretowane zostaną współczynniki modelu dla kwadratowej funkcji korupcji z tabeli 13, ponieważ weryfikują one hipotezę badawczą. Zmienna opisująca wzrost gospodarczy (ΔPKB *per capita*) ma współczynnik ujemny. Podobne rezultaty uzyskali Anokhin i Schulze⁴⁸. Wzrost wskaźnika otwartości gospodarki powodował wzrost miernika przedsiębiorczości przy pozostałych warunkach niezmiennych. Wzrost miary edukacji społeczeństwa również korzystnie oddziaływał na wczesną przedsiębiorczość. Analiza wpływu korupcji dla funkcji kwadratowej nie jest tak oczywista, ponieważ parametry funkcji nieliniowej wymagają głębszej analizy.

Tabela 13. Modele panelowe efekty stałe dla miernika przedsiębiorczości – dane roczne

Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
<i>const</i>	-7,66 (-1,47)	-2,79 (-0,88)	-0,19 (-0,07)
Otwartość gospodarki	0,04 (4,94) ***	0,04 (4,93) ***	0,04 (4,91) ***
Edukacja	0,02 (2,06) **	0,02 (2,04) **	0,02 (1,89) *
$\Delta \ln PKB_{pc}$	-62,34 (-2,12) **	-64,26 (-2,17) ***	-55,60 (-1,90) *
Wskaźnik Kontroli Korupcji	4,54 (1,703) *	-3,91 (-1,58)	0,16 (0,25)
(Wskaźnik Kontroli korupcji) ²	-0,61 (-1,69) *		
<i>ln</i> (Wskaźnik Kontroli korupcji)		13,74 (1,69) *	
LSDV R-kwadrat	0,65	0,65	0,65
Within R-kwadrat	0,12	0,12	0,11
Kryt. inform. Akaike'a	1162,56	1162,55	1163,74
Kryt. bayes. Schwarza	1285,55	1285,53	1283,00
Stat. Durбина-Watsona	1,21	1,21	1,20
Test na normalność rozkładu reszt	5,87 (0,05)	6,09 (0,05)	8,25 (0,02)
Test Hausmana	17,40 (0,00)	18,45 (0,00)	14,75 (0,01)
Liczba obserwacji	307	307	307
Maksimum funkcji	3,7	-	-

Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Modele przekrojowe dla danych uśrednionych również wskazują na występowanie nieliniowego wpływu korupcji na zmienną objaśnianą.

48 S. Anokhin, W. Schulze, *Entrepreneurship...*, s. 471.

Tabela 14. Modele przekrojowe OLS dla miernika przedsiębiorczości – dane przekrojowe

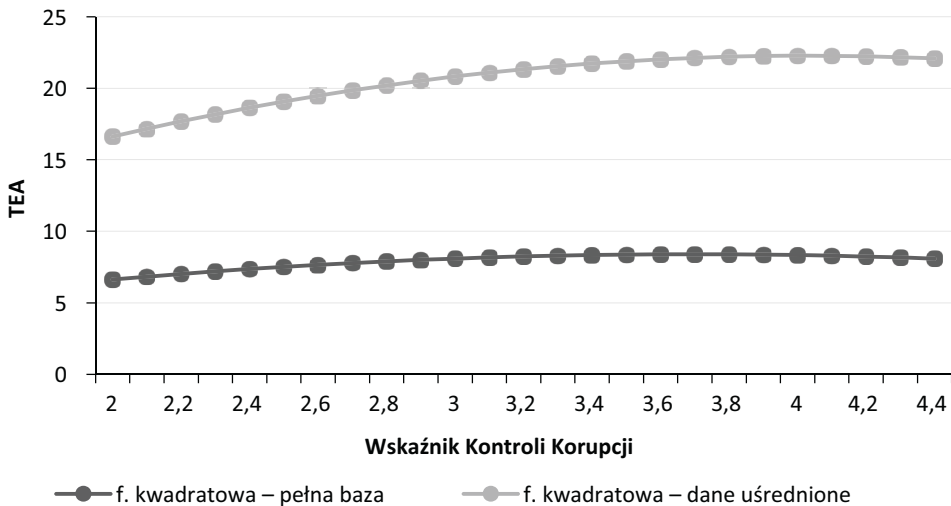
Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
<i>const</i>	-1,04 (-0,19)	5,17 (1,53)	7,59 (2,18) **
Otwartość gospodarki	0,002 (0,33)	0,002 (0,34)	0,005 (0,70)
Edukacja	-0,07 (-1,98) *	-0,07 (-2,01) *	-0,07 (-1,79) *
$\Delta \ln PKB_{pc}$	1064,37 (4,18) ***	1054,32 (4,27) ***	1002,99 (3,75) ***
Wskaźnik Kontroli Korupcji	6,51 (2,31) **	-3,44 (-1,68)	1,08 (1,97) *
(Wskaźnik Kontroli Korupcji) ²	-0,76 (-1,96) *		
<i>ln</i> (Wskaźnik Kontroli Korupcji)		15,38 (2,28) **	
Skorygowany R-kwadrat	0,50	0,53	0,44
Kryt. inform. Akaike'a	110,59	109,15	113,07
Kryt. bayes. Schwarz	118,58	117,15	119,73
Test na normalność rozkładu reszt	3,39 (0,18)	4,49 (0,11)	1,88 (0,39)
Liczba obserwacji	28	28	28
Maksimum funkcji	4,3	-	-

Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRET.L

Na podstawie modelu panelowego dla kwadratowej funkcji korupcji zamieszczonego w tabeli 13 możliwe jest potwierdzenie nieliniowego wpływu korupcji na TEA. Na rysunku 13 przedstawiono graficzną prezentację oszacowania zależności między miarą wczesnej przedsiębiorczości (oś pionowa) a korupcją (oś pozioma) z modeli dla funkcji kwadratowej korupcji z tabeli 13 i 14. Do osiągnięcia wartości maksymalnej (w tym przypadku 4,3) kolejne przyrosty kontroli korupcji dawały coraz mniejsze przyrosty TEA. Po osiągnięciu maksymalnej wartości funkcji kolejne przyrosty kontroli korupcji wiążą się z mniejszą wartością TEA. Wyniki te stoją w opozycji do rezultatów badania Anokhina i Schulzego⁴⁹, którzy wykazali wpływ nieliniowy korupcji na TEA tylko dla państw o największym stopniu wczesnej przedsiębiorczości, a zależność ta przyjmowała kształt litery U. Zastosowanie funkcji logarytmicznej korupcji w tym przypadku nie dało pożądanego efektów, ponieważ współczynnik modelu dla wskaźnika korupcji nie różnił się statystycznie od zera.

49 Ibidem.

Rysunek 13. Oszacowana zależność między korupcją a TEA na podstawie modeli dla funkcji kwadratowej z tabeli 13 i 14

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z wyliczeniami przedstawionymi w tabeli 14 maksimum funkcji korupcji jest wyznaczone na poziomie 4,3 (dla Wskaźnika Kontroli Korupcji w skali od 0 do 5), zatem wymierne korzyści wynikające ze zwalczania przekupstwa w postaci wzrostu przedsiębiorczości będą dostrzegane tak długo, jak poziom Wskaźnika Kontroli Korupcji nie osiągnie wartości 4,3. Po osiągnięciu wskazanej wartości maksymalnej dla funkcji przekupstwa korzyści dla gospodarki wynikające ze zwalczania korupcji będą niezauważalne. Można na podstawie tego wnioskować, że korupcja będzie na tak niskim poziomie, że nie będzie to stanowiło istotnego ograniczenia funkcjonowania gospodarki, a w szczególności nie będzie istotnie ograniczać przedsiębiorczości.

3.6. Wnioski z przeprowadzonych badań nad wpływem korupcji na podstawowe zmienne makroekonomiczne

Na podstawie przeprowadzonej analizy możliwe jest sformułowanie następujących wniosków.

Wniosek 1

Nieliniowy wpływ korupcji na zmienne makroekonomiczne może być opisany przez funkcje, które dla pewnego poziomu miernika korupcji osiągają wartość maksymalną (przy istnieniu korupcji w gospodarce). Oznacza to, że wraz ze

wzrostem wskaźnika korupcji (zmniejszaniem się przekupstwa) następuje coraz mniejszy przyrost korzyści w skali makroekonomicznej dla gospodarki w wyniku zwalczania łapownictwa. Wniosek ten stoi w opozycji do konkluzji wyciąganych na podstawie funkcji liniowej korupcji, gdzie kolejnemu ograniczeniu przekupstwa (np. o 1 punkt) towarzyszył taki sam wzrost wartości zmiennych makroekonomicznych. Należy podkreślić, że ograniczanie korupcji będzie coraz mniej odczuwalne dla gospodarki w postaci wzrostu gospodarczego, aż osiągnie tak małą wartość, iż przestanie istotnie wpływać na gospodarki państw o średnim dochodzie powyżej przeciętnej i wysokim DNB.

Modele liniowe korupcji objaśniają wybrane zmienne makroekonomiczne w sposób znacznie mniej poprawny pod względem statystycznym niż modele nieliniowe. Opisywanie tych zmiennych za pomocą nieliniowej funkcji korupcji okazało się słusznym podejściem. Dzięki temu zabiegowi uzyskano trafniejsze oszacowania parametrów. Analizowane testy statystyczne dawały porównywalne lub korzystniejsze wartości dla nieliniowych funkcji korupcji niż dla liniowego wpływu korupcji na zmienną objaśnianą.

Badania nad nieliniowym wpływem przekupstwa na wybrane zmienne, które potwierdziły występowanie zależności w kształcie paraboli, również każdorazowo wskazywały na występowanie tej maksymalnej wartości funkcji dla niskiego poziomu korupcji, np. Méndez i Sepúlveda⁵⁰. Empiryczna weryfikacja hipotez o nieliniowym wpływie korupcji na gospodarkę została przeprowadzona zgodnie z założeniami modelu matematycznego prezentowanego przez Dzhumasheva⁵¹.

Najistotniejsze wnioski, z perspektywy przeprowadzonych analiz i teorii zawartej w poprzednich rozdziałach monografii, są wyciągane na podstawie modeli objaśniających nieliniową zależność między korupcją a wzrostem gospodarczym, stopą inwestycji oraz miernikiem wczesnej przedsiębiorczości. Z punktu widzenia zarządzania gospodarką bardziej istotne są zmiany miar ekonomicznych niż ich poziomy. W tabeli 15 zamieszczono sumaryczne zestawienie wyników badania empirycznego. Dla wzrostu gospodarczego i stopy inwestycji analizy przeprowadzone tylko na danych uśrednionych w 4-letnich okresach pozwoliły na zbudowanie poprawnych modeli ekonometrycznych pod względem statystycznym i na zweryfikowanie głównej hipotezy badawczej. Dla zmiennej mierzącej poziom wczesnej przedsiębiorczości hipoteza została potwierdzona dla danych rocznych oraz dla bazy danych przekrojowych (uśrednionych w całym okresie analizy). Trzeba podkreślić, że nie są dostępne wartości zmiennej TEA w całym okresie próby, a baza danych panelowych dla zmiennej TEA miała znacznie mniej rekordów w porównaniu do baz dla pozostałych zmiennych. Wyniki nie są odporne na zastosowany poziom agregacji danych. Najczęściej nieliniowy wpływ korupcji potwierdzono na danych makroekonomicznych uśrednionych w 4-letnich okresach.

50 F. Méndez, F. Sepúlveda, *Corruption...*, s. 82–98.

51 R. Dzhumashev, *Corruption...*, s. 202–215.

Tabela 15. Zestawienie wyników badania empirycznego

Typ bazy danych	Wzrost gospodarczy	Stopa inwestycji	TEA
Dane roczne	–	–	Tak
Średnie 4-letnie	Tak	Tak	–
Dane przekrojowe	Nie	Nie	Tak

Tak – oznacza potwierdzenie głównej hipotezy badawczej. Nie – oznacza odrzucenie głównej hipotezy badawczej. Brak wniosku oznacza, że na podstawie modeli nie jest możliwe przeprowadzenie weryfikacji.

Źródło: opracowanie własne.

Następnie przedstawiono zbiorcze zestawienie oszacowanych wartości maksimum funkcji korupcji dla poszczególnych wielkości makroekonomicznych. Można zauważyć, że wartości maksymalne funkcji korupcji dla wzrostu gospodarczego są do siebie zbliżone; w tym przypadku nie miało również znaczenia zastosowanie nieliniowej funkcji korupcji w postaci funkcji kwadratowej lub logarytmicznej, ponieważ obydwa podejścia pozwalały uzyskać wyniki o porównywalnej jakości (testy statystyczne pozwalające zweryfikować poprawność modeli miały podobne wartości). Dla stopy inwestycji uzyskano wartość maksymalizującą funkcję przekupstwa bliską wartości maksymalnej Wskaźnika Kontroli Korupcji (w tym przypadku wartość maksymalna wskaźnika łapownictwa wynosi 5). Można więc wnioskować, że ograniczenie przekupstwa każdorazowo będzie korzystnie wpływać na stopę inwestycji w państwie. Natomiast dla zmiennej mierzącej poziom wczesnej przedsiębiorczości uzyskano wartości maksymalizujące funkcji korupcji różne od poziomu wskaźnika oznaczającego pełną kontrolę nad tym zjawiskiem, podobnie jak w przypadku wyników dla modeli wzrostu gospodarczego.

Tabela 16. Zestawienie wartości maksymalnych funkcji korupcji na podstawie modeli z badania

	Wzrost gospodarczy		Stopa inwestycji	TEA	
	f. kwadrat.	f. logarytm.	f. kwadrat.	f. kwadrat. (dane roczne)	f. kwadrat. (dane uśrednione)
Maksimum funkcji	3,42	3,22	5,33	3,7	4,3

Źródło: opracowanie własne.

Wykazanie zależności nieliniowej między korupcją a wybranymi zmiennymi makroekonomicznymi pozwala stwierdzić, że korupcja do pewnego poziomu stanowi poważny problem dla gospodarki. Łapownictwo można porównać do swistego podatku od prowadzonej działalności gospodarczej lub inwestycyjnej, który ogranicza produktywność gospodarki i obniża zwroty z inwestycji. Rządy, podejmując walkę z tym przestępstwem, powinny dążyć do ograniczenia przekupstwa do takiego poziomu, który nie będzie wpływał istotnie na wzrost gospodarczy. Mając na uwadze, że całkowite usunięcie przekupstwa z życia gospodarczego nie jest możliwe, chociażby ze względu na czynniki kulturowe, intensywne ograniczanie

korupcji trwa do osiągnięcia takiego poziomu kontroli korupcji, który jest akceptowany przez decydentów, przy czym dalsza walka z łapownictwem prowadziła by do wygenerowania uciążliwych biurokratycznych procedur lub nadmiernych kosztów dla państwa. Stanowi to odpowiedź na pytanie, dlaczego państwa najbogatsze nie cechują się całkowitą wolnością od korupcji.

Wniosek 2

Państwa europejskie, które brały udział w badaniu empirycznym, prowadzą politykę nastawioną na ograniczenie korupcji. Należy zauważyć, że kraje o dochodzie średnim powyżej przeciętnej na osobę cechują się wyższym poziomem korupcji niż państwa o wysokim dochodzie na osobę.

Na podstawie opisu determinant korupcji (rozdział drugi) możliwe jest stwierdzenie, że wzrost bogactwa narodu ogranicza przekupstwo. Bogate państwa mają większe możliwości opłacenia skutecznej polityki antykorupcyjnej. W tych krajach korupcja w każdym roku jest na podobnym poziomie. W tabeli 17 zamieszczono zestawienie wskaźników kontroli korupcji w latach 1996–2015 dla wybranych państw z grupy tych o wysokim dochodzie na osobę. Można zauważyć, że poziom kontroli korupcji w ciągu dwudziestu lat analizy nie zmienił się istotnie.

Tabela 17. Zestawienie Wskaźników Kontroli Korupcji (w skali od 0 do 5, gdzie 0 oznacza całkowite skorumpowanie, a 5 oznacza wolność od korupcji) dla wybranych państw o wysokim dochodzie

Rok	Dania	Francja	Niemcy	Luksemburg	Norwegia	Wielka Brytania
1996	4,87	3,76	4,49	4,55	4,78	4,62
1997	4,87	3,76	4,49	4,55	4,78	4,62
1998	4,86	3,90	4,66	4,48	4,82	4,73
1999	4,86	3,90	4,66	4,48	4,82	4,73
2000	5,02	3,86	4,40	4,59	4,79	4,74
2001	5,02	3,86	4,40	4,59	4,79	4,74
2002	4,90	3,74	4,51	4,57	4,72	4,63
2003	4,95	3,84	4,44	4,21	4,60	4,57
2004	5,01	3,84	4,36	4,40	4,47	4,46
2005	4,81	3,85	4,36	4,16	4,50	4,39
2006	5,05	3,96	4,29	4,41	4,63	4,29
2007	5,03	3,94	4,20	4,51	4,47	4,22
2008	4,97	3,88	4,23	4,52	4,38	4,16
2009	5,02	3,92	4,22	4,49	4,50	4,10
2010	4,91	3,94	4,24	4,56	4,60	4,06
2011	4,95	4,02	4,21	4,67	4,67	4,08
2012	4,90	3,93	4,29	4,64	4,76	4,15
2013	4,93	3,81	4,29	4,63	4,80	4,19
2014	4,76	3,77	4,33	4,59	4,73	4,23
2015	4,73	3,78	4,32	4,62	4,76	4,37
Średnia	4,92	3,86	4,37	4,51	4,67	4,41

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy WDI Banku Światowego.

Tabela 18. Zestawienie Wskaźników Kontroli Korupcji (w skali od 0 do 5, gdzie 0 oznacza całkowite skorumpowanie, a 5 oznacza wolność od korupcji) dla wybranych państw o średnim wyższym dochodzie

Rok	Łotwa	Litwa	Polska	Rosja	Słowacja
1996	1,68	2,44	3,04	1,48	2,86
1997	1,68	2,44	3,04	1,48	2,86
1998	2,47	2,53	3,17	1,56	2,75
1999	2,47	2,53	3,17	1,56	2,75
2000	2,21	2,69	3,05	1,58	2,65
2001	2,21	2,69	3,05	1,58	2,65
2002	2,38	2,54	2,83	1,58	2,40
2003	2,68	2,76	2,88	1,79	2,81
2004	2,64	2,82	2,61	1,76	2,89
2005	2,82	2,72	2,72	1,72	2,99
2006	2,79	2,58	2,67	1,65	2,90
2007	2,75	2,53	2,69	1,55	2,80
2008	2,63	2,54	2,85	1,45	2,80
2009	2,63	2,62	2,87	1,41	2,73
2010	2,63	2,77	2,91	1,44	2,74
2011	2,69	2,74	2,99	1,46	2,74
2012	2,66	2,82	3,09	1,48	2,57
2013	2,77	2,87	3,05	1,50	2,56
2014	2,84	2,98	3,09	1,63	2,62
2015	2,90	3,06	3,08	1,64	2,65
Średnia	2,53	2,68	2,94	1,57	2,74

Źródło: opracowanie własne.

Nasuwa się zatem pytanie o powód występowania korupcji na zbliżonym poziomie mimo posiadania przez państwa bogate znacznych środków na zwalczanie łapownictwa. Podejmując próbę odpowiedzi, należy zauważyć, że kraje te cechują się wysokim poziomem kontroli przekupstwa, zatem korupcji jest w nich znacznie mniej niż w państwach o średnim dochodzie. Możliwe jest, że występowanie niskiego poziomu korupcji nie stanowi problemu w prowadzeniu polityki gospodarczej państwa dla decydentów, co by oznaczało występowanie pewnego poziomu korupcji akceptowalnego przez polityków. Można również stwierdzić, że przekupstwo (także w krajach bogatych) zależy od czynników kulturowych, które są uważane za trudne do zmienienia. Ze względu na występowanie w społeczeństwie osób o różnych poglądach w każdym państwie znajdzie się taka grupa, która będzie skłonna do korupcji niezależnie od wielkości kary, jaka za to grozi. W konsekwencji dążenie władz do całkowitego wyeliminowania przekupstwa nie daje pożądanego efektów. Problem oscylowania poziomu korupcji wokół pewnej średniej wartości w długim okresie dotyczy również części państw o średnim wyższym dochodzie, których gospodarka funkcjonowałaby lepiej, gdyby korupcja była efektywnie ograniczana. W tabeli 18 przedstawiono wartości Wskaźnika Kontroli

Korupcji w okresie analizy dla krajów o średnim wyższym dochodzie na obywatela, w których również widać problem z ograniczeniem przepokupstwa, co można ukazać w postaci trwałego wzrostu Wskaźnika Kontroli Korupcji, np. Polski, Rosji i Słowacji. Jednocześnie możliwe jest wymienienie państw, które istotnie ograniczyły łapownictwo w tym okresie (takich jak Łotwa i Litwa). Kraje wymienione w tabeli 18 są państwami postkomunistycznymi, które były zmuszone do przeprowadzenia głębokich reform przekształcających gospodarkę centralnie planowaną w gospodarkę wolnorynkową. Przyczyn problemów ze skutecznym i znaczącym ograniczeniem korupcji wśród tych państw można doszukiwać się choćby w dynamicznie zmieniającym się prawie, które wymusza zmiany m.in. w systemie administracyjnym.

Wniosek 3

Na podstawie przeprowadzonych badań możliwe jest oszacowanie kosztów, jakie są ponoszone w postaci spadku wzrostu gospodarczego, stopy inwestycji i poziomu przedsiębiorczości. W wyniku utrzymywania się poziomu łapownictwa niższego od wysokości korupcji maksymalizującej daną wielkość makroekonomiczną gospodarka będzie traciła potencjalny rozwój ekonomiczny, który mogłaby osiągnąć poprzez zmniejszenie przepokupstwa.

Na podstawie modeli ekonometrycznych potwierdzających nieliniowy wpływ korupcji na wybraną zmienną makroekonomiczną możliwe jest oszacowanie krańcowej zmiany wybranej wielkości ekonomicznej w wyniku odejścia od wartości wyznaczonej jako maksimum funkcji korupcji. Tabela 19 zawiera oszacowania tych krańcowych efektów⁵². Zawarto w niej obliczenia krańcowych efektów przy zmianach Wskaźnika Kontroli Korupcji od poziomu 1 do 5. Przedstawiono wyniki dla modeli potwierdzających nieliniową zależność między korupcją a wybraną zmienną makroekonomiczną. Tylko dla modeli wzrostu gospodarczego wyniki były odporne na zastosowaną postać funkcji korupcji.

Tabela 19. Krańcowe efekty zmiany Wskaźnika Kontroli Korupcji na przykładzie stopy wzrostu gospodarczego, stopy inwestycji i TEA

Wyszczególnienie	Modele wzrostu gospodarczego		Stopa inwestycji	TEA	
	f. kwadratowa	f. logarytmiczna		f. kwadratowa – dane roczne	f. kwadratowa – dane uśrednione
1 – 1,1	0,68	1,97	1,31	0,32	0,49
1,1 – 1,2	0,65	1,72	1,28	0,31	0,48
1,2 – 1,3	0,62	1,50	1,24	0,30	0,46

52 Na przykład wzrost Wskaźnika Kontroli Korupcji z 1,0 do 1,1 punktu będzie skutkowało zwiększeniem się wzrostu gospodarczego o 0,68 punktu procentowego *ceteris paribus* (na podstawie analizy funkcji kwadratowej korupcji dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach – tabela 10).

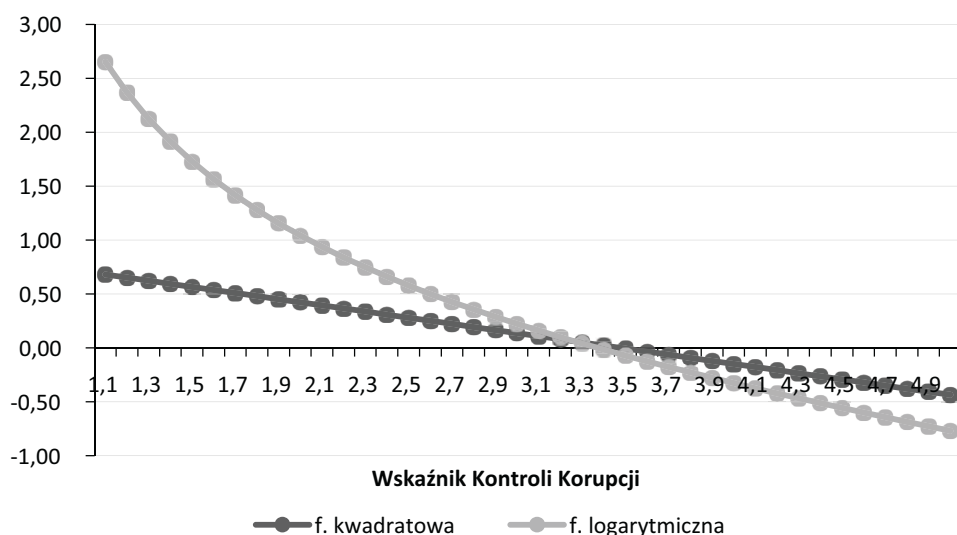
Tabela 19 (cd.)

Wyszczególnienie	Modele wzrostu gospodarczego		Stopa inwestycji	TEA	
	f. kwadratowa	f. logarytmiczna		f. kwadratowa – dane roczne	f. kwadratowa – dane uśrednione
1,3 – 1,4	0,59	1,32	1,21	0,29	0,45
1,4 – 1,5	0,57	1,16	1,18	0,28	0,43
1,5 – 1,6	0,54	1,03	1,15	0,26	0,42
1,6 – 1,7	0,51	0,91	1,12	0,25	0,40
1,7 – 1,8	0,48	0,80	1,09	0,24	0,39
1,8 – 1,9	0,45	0,70	1,06	0,23	0,37
1,9 – 2	0,42	0,62	1,03	0,21	0,36
2 – 2,1	0,39	0,54	1,00	0,20	0,34
2,1 – 2,2	0,37	0,47	0,97	0,19	0,33
2,2 – 2,3	0,34	0,41	0,94	0,18	0,31
2,3 – 2,4	0,31	0,35	0,91	0,17	0,30
2,4 – 2,5	0,28	0,30	0,88	0,15	0,28
2,5 – 2,6	0,25	0,25	0,85	0,14	0,27
2,6 – 2,7	0,22	0,20	0,82	0,13	0,25
2,7 – 2,8	0,19	0,16	0,79	0,12	0,23
2,8 – 2,9	0,16	0,12	0,76	0,10	0,22
2,9 – 3	0,14	0,09	0,73	0,09	0,20
3 – 3,1	0,11	0,05	0,70	0,08	0,19
3,1 – 3,2	0,08	0,02	0,67	0,07	0,17
3,2 – 3,3	0,05	-0,01	0,64	0,05	0,16
3,3 – 3,4	0,02	-0,04	0,60	0,04	0,14
3,4 – 3,5	-0,01	-0,06	0,57	0,03	0,13
3,5 – 3,6	-0,04	-0,09	0,54	0,02	0,11
3,6 – 3,7	-0,06	-0,11	0,51	0,01	0,10
3,7 – 3,8	-0,09	-0,14	0,48	-0,01	0,08
3,8 – 3,9	-0,12	-0,16	0,45	-0,02	0,07
3,9 – 4	-0,15	-0,18	0,42	-0,03	0,05
4 – 4,1	-0,18	-0,20	0,39	-0,04	0,04
4,1 – 4,2	-0,21	-0,21	0,36	-0,06	0,02
4,2 – 4,3	-0,24	-0,23	0,33	-0,07	0,01
4,3 – 4,4	-0,26	-0,25	0,30	-0,08	-0,01
4,4 – 4,5	-0,29	-0,26	0,27	-0,09	-0,02
4,5 – 4,6	-0,32	-0,28	0,24	-0,10	-0,04
4,6 – 4,7	-0,35	-0,29	0,21	-0,12	-0,05
4,7 – 4,8	-0,38	-0,31	0,18	-0,13	-0,07
4,8 – 4,9	-0,41	-0,32	0,15	-0,14	-0,08
4,9 – 5	-0,44	-0,33	0,12	-0,15	-0,10

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie powyższych efektów krańcowych można wskazać, że wzrost Wskaźnika Kontroli Korupcji z poziomu 2 do 3 punktów, będzie skutkował zwiększeniem wzrostu gospodarczego średnio o 2,77 punktu procentowego (o 2,65 dla funkcji kwadratowej i 2,90 dla funkcji logarytmicznej). W przypadku funkcji korupcji dla stopy inwestycji zwiększenie wskaźnika korupcji z 2 do 3 punktów skutkowałoby wzrostem stopy inwestycji o 8,64 punktu procentowego, natomiast wzrost miary wczesnej przedsiębiorczości TEA nastąpi średnio o 2,10 punktu procentowego (o 1,47 na podstawie funkcji dla danych rocznych i o 2,73 na podstawie funkcji dla danych uśrednionych). Dlatego też zwiększenie kontroli korupcji w przypadku państw borykających się z problemem przekupstwa będzie się wiązało z wymiernymi efektami w postaci zwiększenia wzrostu gospodarczego, stopy inwestycji oraz przedsiębiorczości.

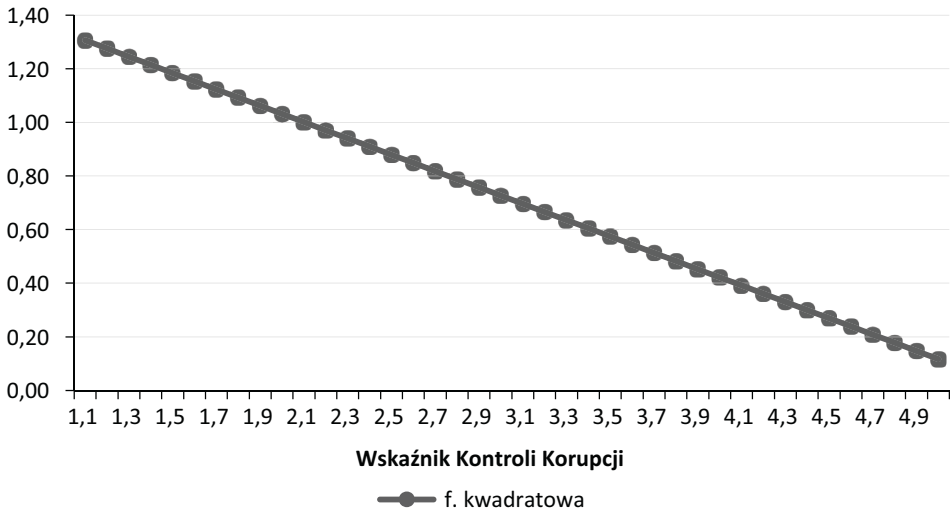
Na rysunkach od 14 do 16 przedstawiono krańcowe efekty dla poszczególnych zmiennych makroekonomicznych. Na podstawie tych rysunków oraz tabeli 19 można zauważyć, że po przekroczeniu poziomu wskaźnika korupcji 3,2 efekty krańcowe dla wszystkich analizowanych funkcji są bardzo niskie.

Rysunek 14. Krańcowe efekty dla wzrostu gospodarczego

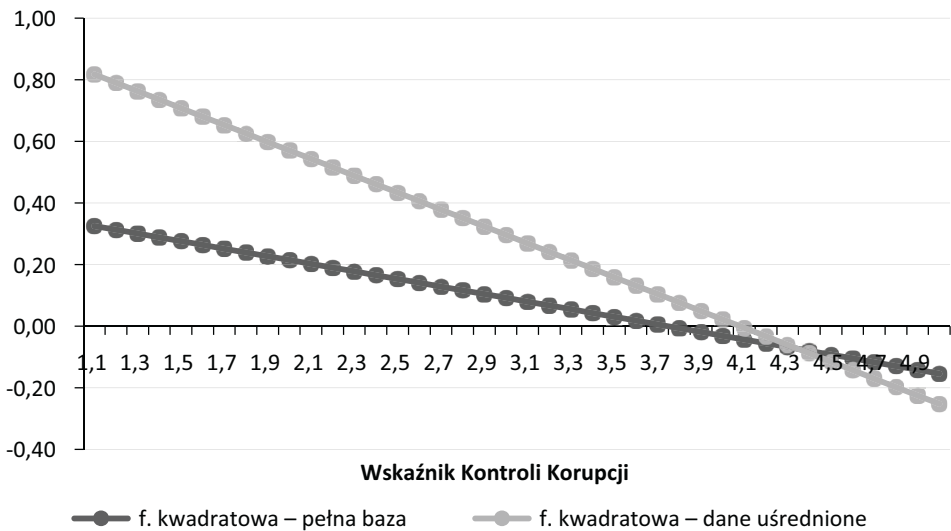
Źródło: opracowanie własne.

130 Wpływ korupcji na podstawowe zmienne makroekonomiczne...

Rysunek 15. Krańcowe efekty dla stopy inwestycji

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 16. Krańcowe efekty dla wskaźnika wczesnej przedsiębiorczości TEA

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe badanie nie jest wolne od wad. Podstawową wątpliwość budzi dobór miary korupcji. Mimo iż Wskaźnik Kontroli Korupcji jest miarą powszechnie używaną do przeprowadzanych analiz wpływu łapownictwa na wybrane zmienne, nie wskazuje pełnego poziomu korupcji w państwie. Jakość mierników przekupstwa jest podstawowym problemem badawczym związanym z każdym empirycznym badaniem nad oddziaływaniem przekupstwa na inną zmienną.

3.7. Podsumowanie

Rozdział trzeci niniejszej pracy zawiera opis badań i wyniki pozwalające zweryfikować hipotezę główną. Na podstawie dotychczasowych badań prezentowanych w literaturze przedmiotu zawężono obszar badawczy do państw europejskich, a następnie spośród nich wybrano kraje o poziomie DNB średnim powyżej przeciętnej i wysokim na osobę w okresie analizy (1996–2015). Na podstawie badań potwierdzono główną hipotezę badawczą oraz hipotezy cząstkowe i wskazano na zależność między korupcją a wybranymi zmiennymi makroekonomicznymi, którą można opisać za pomocą funkcji nieliniowych. Oznacza to, że wpływ przekupstwa na gospodarkę nie jest jednakowy dla różnego poziomu przekupstwa i kolejne ograniczenia korupcji do poziomu 3,22 (mierzonego Wskaźnikiem Kontroli Korupcji na podstawie funkcji kwadratowej z tabeli 10) wśród analizowanych państw będą skutkowały coraz mniejszymi przyrostami wzrostu gospodarczego. Kraje cechujące się wyższym poziomem Wskaźnika Kontroli Korupcji niż 3,22 nie będą odczuwać istotnych zmian wzrostu gospodarczego. W przypadku inwestycji należy wskazać, że korzystne jest całkowite wyeliminowanie korupcji, a kolejne ograniczenia łapownictwa będą skutkować wzrostem stopy inwestycji. Natomiast wpływ korupcji na przedsiębiorczość jest istotny aż do osiągnięcia poziomu 3,70 (na podstawie wyników dla funkcji kwadratowej przekupstwa z tabeli 13).

W poprzednich częściach pracy podkreślano, że zjawisko korupcji jest bardzo trudne do zmierzenia. Dostępne miary korupcji nie są wolne od wad. Nie oddają w sposób dokładny skali tego zjawiska ze względu na jego podstawowe cechy, jak chociażby tajność. Może to poddawać w wątpliwość zasadność przeprowadzania analiz empirycznych, które opierają się na tych miarach korupcji. Jednakże problem korupcji i jej oddziaływanie na gospodarkę jest na tyle ważnym zagadnieniem, iż badania pozwalające choć trochę przybliżyć się do poznania tego zjawiska są potrzebne i stanowią istotny głos w dyskusji. Większość autorów tego typu badań przeprowadzanych dotychczas jest zgodna co do kwestii konieczności dalszej empirycznej weryfikacji oddziaływania korupcji na gospodarkę przy użyciu jej dostępnych miar. Należy przy tym pamiętać o zachowaniu ostrożności przy formułowaniu ostatecznych wniosków z przeprowadzanych badań.

Zakończenie

Niniejsza praca została poświęcona analizie wpływu korupcji na gospodarkę poprzez kompleksowe opisanie teorii, które pojawiły się w literaturze przedmiotu oraz analizę empiryczną odpowiednich danych. Należy tu przywołać nieco trywialne, ale przy tym oddające faktyczną i aktualną wiedzę na temat korupcji stwierdzenie, mówiące o tym, że przekupstwo jest zjawiskiem złożonym i wieloaspektowym, a także przybiera różne formy i występuje w różnorodnych kontekstach. Można wymienić wiele przyczyn korupcji, a samo jej istnienie powoduje różne skutki, od nielegalnych przepływów pieniężnych do niewłaściwego sposobu funkcjonowania systemu gospodarczego. Dlatego definicje korupcji nie opisują w pełni tego zjawiska. Również dostępne miary przekupstwa opierają się zasadniczo na danych sondażowych, co może skłonić do wniosku, że nie mierzą obiektywnie łapownictwa, lecz jedynie jego postrzeganie.

W rozdziale pierwszym zaprezentowano i omówiono najważniejsze definicje korupcji. Przedstawiono ich dokładną analizę wraz z krytyczną oceną. Następnie wskazano najistotniejsze przyczyny występowania tego zjawiska. Rozdział ten zakończono zwięzłą prezentacją najistotniejszych dostępnych miar łapownictwa, w ramach której omówiono sposób tworzenia mierników oraz przedstawiono mankamenty w ich budowie. Celem tego rozdziału było przedstawienie istoty korupcji i jej złożonego charakteru.

W rozdziale drugim zawarto teoretyczne rozważania i ich empiryczną weryfikację dotyczącą zagadnienia relacji między korupcją a wybranymi zmiennymi makroekonomicznymi. Przedstawiono dualizm w oddziaływaniu przekupstwa na gospodarkę. Omówiono i poddano ocenie argumenty przemawiające za negatywnym oraz pozytywnym wpływem łapownictwa na gospodarkę. Wskazano nie tylko na teorię dotyczącą wpływu bezpośredniego przekupstwa na wzrost gospodarczy, lecz także na argumenty przemawiające za pośrednim oddziaływaniem poprzez korupcję na najważniejsze czynniki wzrostu gospodarczego. Następnie przedstawiono argumenty za istnieniem nieliniowej zależności między korupcją a zmiennymi makroekonomicznymi (głównie wzrostem gospodarczym). Ostatnia część tego rozdziału to rozważania nad częstym tematem poruszonym

w literaturze zagranicznej, czyli możliwością istnienia optymalnego poziomu korupcji i jej konsekwencji. Celem rozdziału drugiego była prezentacja teorii przedstawiających różny wpływ korupcji na gospodarkę oraz ich ocena. W rozdziale tym dokonano także przeglądu badań empirycznych nad wpływem korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne. Następnie przedstawiono badania nad wpływem przekupstwa na wzrost gospodarczy, które umożliwiały wnioskowanie zarówno o negatywnym, jak i pozytywnym wpływie korupcji na wzrost gospodarczy. W następnej kolejności omówiono nieliczne badania prezentujące nieliniowy wpływ przekupstwa na gospodarkę.

W rozdziale trzecim przedstawiono badania nad wpływem korupcji na najważniejsze zmienne makroekonomiczne, mające umożliwić empiryczną weryfikację hipotezy głównej i hipotez cząstkowych.

Dobór zmiennych makroekonomicznych do modelowania nastąpił na podstawie przeglądu badań. Rozdział ten rozpoczęto od przedstawienia metodologii badań prezentowanej w literaturze przedmiotu oraz użytej w badaniu empirycznym, ze szczególnym naciskiem na opis estymatorów użytych w modelowaniu ekonometrycznym. Następnie omówiono zmienne zastosowane w analizie i ich źródła. Zaprezentowano krótką analizę statystyczną, a następnie przeprowadzono badanie ekonometryczne na danych panelowych i przekrojowych. Wnioski z tych badań wskazują, że korupcja wpływa niemonotonicznie na wybrane kategorie ekonomiczne.

Koncepcja parabolicznego wpływu korupcji na podstawowe wielkości makroekonomiczne może godzić teoretyczne argumenty przemawiające za negatywnym i pozytywnym oddziaływaniem przekupstwa na gospodarkę. Z jednej strony kontrola łapownictwa sprzyja wzrostowi gospodarczemu, zachęca do inwestowania, przyciąga nowe technologie, a w konsekwencji prowadzi do ograniczenia ubóstwa. Z drugiej strony całkowite wyeliminowanie korupcji nie jest możliwe, a teorie mówiące o możliwości wystąpienia pozytywnych skutków korupcji są racjonalne. Spór o to, czy przekupstwo szkodzi, czy wspiera gospodarkę, jest prawdopodobnie najistotniejszym sporem dotyczącym oddziaływania korupcji. W świetle badań przeprowadzonych w niniejszej pracy nad teorią prezentowaną w literaturze przedmiotu oraz na podstawie badań ekonometrycznych można wnioskować, że określenie zarówno jednoznacznie negatywnego, jak i jednoznacznie pozytywnego wpływu korupcji na gospodarkę pod względem ekonomicznym jest niemożliwe.

We wstępie postawiono pytania badawcze. Dwa pierwsze dotyczyły możliwości określenia kierunku i siły oddziaływania korupcji na gospodarkę oraz tego, czy możliwe jest określenie tej zależności za pomocą funkcji niemonotonicznej. Próbę odpowiedzi na powyższe pytania zawarto w rozdziale trzecim, w którym przedstawiono empiryczne badanie nad wpływem korupcji na wzrost gospodarczy, stopę inwestycji i przedsiębiorczość. Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że korupcja wpływa negatywnie na gospodarkę, lecz ten wpływ nie jest jednakowy dla różnych poziomów przekupstwa. Państwa cechujące się wyższym poziomem łapownictwa będą odczuwać znacznie większe tego skutki niż

kraje o stosunkowo niskim poziomie korupcji. W konsekwencji możliwe jest określenie wpływu przekupstwa na gospodarkę za pomocą funkcji niemonotonicznej.

Trzecie pytanie badawcze dotyczyło możliwości pozytywnego oddziaływania korupcji na gospodarkę. Próbę odpowiedzi na to pytanie zawarto przede wszystkim w rozdziale trzecim, gdzie przedstawiono pozytywne i negatywne skutki korupcji dla gospodarki, co pozwoliło na potwierdzenie takiej możliwości. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na trzy główne czynniki korupcji: ekonomiczne, polityczne i kulturowe, które zostały przedstawione w rozdziale pierwszym, gdzie wskazano, że głównie z powodu występowania trudnych do zmiany determinant kulturowych korupcji nie jest możliwe całkowite jej zlikwidowanie za pomocą zwiększenia wydatków na ten cel. Mimo znacznych nakładów na ograniczenia korupcji ponoszonych przez państwa najbogatsze oraz przepisów prawa zabraniających korupcji ona nadal występuje. Nie można jednak wykluczyć, że w krajach najbogatszych, w których poziom korupcji jest stosunkowo niski, mogą współistnieć zarówno negatywne, jak i pozytywne skutki łapownictwa dla gospodarki, np. przyspieszenie pewnych procedur w wyniku wręczenia łapówki.

W kontekście postawionych hipotez należy stwierdzić, że oddziaływanie korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne jest różne w zależności od wartości wskaźnika korupcji, czyli kolejne przyrosty tego wskaźnika dają różne efekty w postaci wzrostu analizowanego wskaźnika makroekonomicznego. Ze względu na okoliczności kulturowe polityka nastawiona na całkowite wyeliminowanie korupcji nie jest korzystna dla wzrostu gospodarczego czy poziomu inwestycji i przedsiębiorczości w kraju, ponieważ wiązałaby się z ponoszeniem ogromnych nakładów finansowych i ich nieefektywnym wykorzystaniem z punktu widzenia wzrostu gospodarczego. Warto zauważyć, że w jednym obszarze kulturowym określone zachowanie będzie odbierane jako jednoznacznie korupcjogenne, zaś w innym to samo zachowanie będzie aprobowane lub wręcz pożądane. Jako przykład może posłużyć dawanie napiwku (drobnej kwoty wręczanej za usługę np. kelnerom) w Stanach Zjednoczonych, gdzie zwyczaj ten jest na tyle ugruntowany w społeczeństwie, iż pracownicy otrzymujący napiwki mają inną stawkę wynagrodzenia minimalnego¹. Zwyczaj ten jest tam tak silnie akceptowany, że w części restauracji napiwki są wliczane do rachunku. Taki sposób podziękowania za obsługę w restauracji nie jest jeszcze powszechny w Polsce, aczkolwiek na ogół nie traktuje się w naszym kraju wręczenia napiwku jako aktu korupcji. Natomiast w kulturze japońskiej taka forma gratyfikacji nie istnieje i mogłaby zostać odebrana jako próba przekupstwa. Na przykładzie podejścia kulturowego do kwestii dawania napiwku można zatem zobrazować skrajne różnice w sposobie traktowania wręczania pewnej drobnej kwoty za usługę. Zwyczaje odnoszące się do napiwku w każdym z trzech obszarów kulturowych są oparte na przyjętych

---

1 P. Sekulski, D. Zielińska, *Instytucja wynagrodzenia minimalnego pracowników otrzymujących napiwki w związku z wykonywaną pracą w systemie prawnym Stanów Zjednoczonych*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, vol. 10, nr 40, s. 73.

w społeczeństwie od wielu lat postaw wobec tej formy gratyfikacji. Między innymi kulturowe uwarunkowania łapownictwa powodują, że w niektórych społeczeństwach pewien (zazwyczaj niski) poziom korupcji występuje i nie zmienia tego stanu rzeczy wprowadzanie kolejnych uregulowań prawnych mających na celu jej ograniczenie. Zwyczajowe formy gratyfikacji lub podziękowania za pewną usługę mogą być na stałe przyjęte w społeczeństwie i regulacja prawna związana z potraktowaniem pieniężnego wyrazu wdzięczności jako przestępstwa korupcyjnego może się spotkać z ogromnym oporem społecznym. Takie samo zachowanie w jednym obszarze kulturowym będzie można zaklasyfikować jako białą korupcję (zgodnie z klasyfikacją Heidenheimera²), zaś w innych obszarach może być traktowane jako korupcja szara lub czarna.

Państwa, które maksymalnie ograniczyły poziom korupcji w gospodarce, to kraje cechujące się najwyższym poziomem wzrostu gospodarczego, największą stopą inwestycji i skalą przedsiębiorczości, mimo iż pewien (zwykle niski) poziom korupcji nadal w ich gospodarkach występuje. Relację między przekupstwem a wzrostem gospodarczym trafnie określił Dzhumashev³: „wzrost gospodarczy maksymalizowany przez korupcję nie może przekroczyć maksymalnego poziomu wzrostu gospodarczego osiąganego w środowisku bez korupcji”.

Powyższa praca z pewnością nie wyczerpuje tematu wpływu korupcji na gospodarkę. Możliwe jest zadanie kolejnych pytań badawczych, na które znalezienie odpowiedzi wymagałoby dogłębnej analizy. Przede wszystkim należałoby zweryfikować oddziaływanie korupcji na gospodarkę państw najuboższych w Europie. Możliwe jest także postawienie pytania o wpływ korupcji w państwach postkomunistycznych. Interesująca jest również kwestia ponoszenia kosztów na zwiększenie kontroli korupcji i efektywności tych kosztów w postaci ograniczenia przekupstwa.

---

2 A. Heidenheimer, *Perspectives on the Perception of Corruption*, [w:] *Political Corruption. A Handbook*, eds. A. Heidenheimer, M. Johnston, V. Le Vine, New Brunswick 1989, s. 855–869.

3 R. Dzhumashev, *Corruption...*, s. 211.

Bibliografia

- Abotsi A., Iyavarakul T., *Tolerable level of corruption for foreign direct investment in Africa*, „Contemporary Economics” 2015, vol. 9, no. 3, s. 249–270.
- Acemoglu D., Verdier T., *Property rights, corruption and the allocation of talent: a general equilibrium approach*, „Economic Journal” 1988, vol. 108, s. 1381–1403.
- Ahmad E., Ullah M., Arfeen M., *Does corruption affect economic growth?*, „Latin American Journal of Economics” 2012, vol. 49, no. 2, s. 277–305.
- Aidt T., *Economic analysis of corruption: a survey*, „The Economic Journal” 2003, vol. 113, no. 491, s. 632–652.
- Aldieri L., Barra C., Ruggiero N., Paolo Vinci C., *Corruption and firms’ efficiency: international evidence using an instrumental variable approach*, „Economia Politica” 2023, vol. 40, no. 2, s. 731–759.
- Amundsen I., *Political Corruption: An Introduction to the Issues*, Chr. Michelsen Institute, Bergen 1999.
- Anokhin S., Schulze W., *Entrepreneurship, innovation, and corruption*, „Journal of Business Venturing” 2009, vol. 24, no. 5, s. 465–476.
- Anthonsen M., Lofgren A., Nilsson K., Westerlund J., *Effects of rent dependency on quality of government*, „Economics of Governance” 2012, vol. 13, no. 2, s. 145–168.
- Apaza C.R., *Measuring governance and corruption through the worldwide governance indicators: critiques, responses, and ongoing scholarly discussion*, „Political Science & Politics” 2009, vol. 42, s. 139–143.
- Arasli H., Tumer M., *Nepotism, favoritism and cronyism: a study of their effects on job stress and job satisfaction in the banking industry of north Cyprus*, „Social Behavior & Personality” 2008, vol. 36, no. 9, s. 1237–1250.
- Arellano M., Bond S., *Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations*, „The Review of Economic Studies” 1991, vol. 58, no. 2, s. 277–297.
- Asiedu E., Freeman J., *The effect of corruption on investment growth: evidence from firms in Latin America, Sub-Saharan Africa, and transition countries*, „Review of Development Economics” 2009, vol. 13, no. 2, s. 200–214.

- Avnimelech G., Zelekha Y., Sharabi E., *The effect of corruption on entrepreneurship in developed vs. non-developed countries*, „International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research” 2014, vol. 20, no. 3, s. 237–262.
- Banfield E., *The Moral Basis of a Backward Society*, Free Press, New York 1958.
- Baranowski P., *Optymalna stopa inflacji – porównanie szacunków opartych na różnych klasach zależności funkcyjnej inflacja – wzrost*, „Mathematical Economics” 2008, vol. 12, no. 12, s. 41–51.
- Baranowski P., *Problem optymalnej stopy inflacji w modelowaniu wzrostu gospodarczego*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź 2008.
- Baumol W.J., *Entrepreneurship: productive, unproductive and destructive*, „Journal of Political Economy” 1990, vol. 98, no. 5, s. 893–921.
- Beck P., Maher M., *A comparison of bribery and bidding in thin markets*, „Economics Letters” 1986, vol. 20, s. 1–5.
- Begović B., *Ekonomska analiza korupcije*, „Centar za liberalno – demokratske studije” 2007.
- Ben Ali M., Sassi S., *The corruption-inflation nexus: evidence from developed and developing countries*, „B.E. Journal of Macroeconomics” 2016, vol. 16, no. 1, s. 125–144.
- Berggren N., *The benefits of economic freedom*, „The Independent Review” 2003, vol. 8, no. 2, s. 193–211.
- Berndhan P., *Corruption and development: a review of issues*, „Journal of Economic Literature” 1997, vol. 35, s. 1320–1346.
- Besley T., McLaren J., *Taxes and bribery: the role of wage incentives*, „The Economic Journal” 1993, vol. 103, no. 416, s. 119–141.
- Bhattacharyya S., Hodler R., *Natural resources, democracy and corruption*, „European Economic Review” 2010, vol. 54, no. 4, s. 608–621.
- Bodislav D., Rotaru C., Georgescu R., *Globalization of the corruption phenomenon – human capital gone wild*, „Theoretical & Applied Economics” 2016, vol. 23, no. 3, s. 163–176.
- Bond S., Hoeffler A., Temple J., *GMM estimation of empirical growth models*, „Economics Papers” 2001, W21, s. 1–33.
- Borusowski J., *Spoleczno-kulturowe uwarunkowania korupcji*, Śląskie Wydawnictwa Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy 2006.
- Buehn A., Schneider F., *Corruption and the shadow economy: like oil and vinegar, like water and fire?*, „International Tax & Public Finance” 2012, vol. 19, s. 172–194.
- Campante F., Chor D., Do Q.-A., *Instability and the incentives for corruption*, „Economics & Politics” 2009, vol. 21, no. 1, s. 42–92.
- Campos J.E., Lien D., Pradhan S., *The impact of corruption on investment: predictability matters*, „World Development” 1999, vol. 27, no. 6, s. 1059–1067.
- Carden A., Verdon L., *When is corruption a substitute for economic freedom?*, „The Law & Development Review” 2010, vol. 3, no. 1, s. 40–63.
- Charemza W., Deadman F., *Nowa ekonometria*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1997.
- Choi J., Thum M., *Corruption and the shadow economy*, „International Economic Review” 2005, vol. 46, no. 3, s. 817–836.

- Cieślak A., Goczek Ł., *Control of corruption, international investment, and economic growth –evidence from panel data*, „World Development” 2018, vol. 103, s. 323–335.
- Cieślak A., Goczek Ł., *Korupcja, jakość rządzenia a wzrost gospodarczy w krajach transformacji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, z. 15, s. 91–119.
- Ciocchini F., Durbin E., Ng D., *Does corruption increase emerging market bond spreads?*, „Journal of Economics & Business” 2003, vol. 55, no. 5, s. 503–528.
- Colombatto E., *Why is corruption tolerated?*, „The Review of Austrian Economics” 2003, vol. 16, no. 4, s. 363–379.
- Cooray A., Dzhumashev R., Schneider F., *How does corruption affect public debt? An empirical analysis*, „World Development” 2017, vol. 90, s. 115–127.
- Cuervo-Cazurra A., *Corruption in international business*, „Journal of World Business” 2016, vol. 51, no. 1, s. 35–49.
- Cuervo-Cazurra A., *Who cares about corruption?*, „Journal of International Business Studies” 2006, vol. 37, no. 6, s. 807–822.
- Danon M., *Contemporary economic research of corruption*, „Contemporary Legal & Economic Issues” 2011, vol. 3, s. 252–268.
- Delgado M., McCloud N., Kumbhakar S., *A generalized empirical model of corruption, foreign direct investment, and growth*, „Journal of Macroeconomics” 2014, vol. 42, s. 298–316.
- Dobel P., *The corruption of a state*, „The American Political Science Review” 1978, vol. 72, no. 3, s. 958–973.
- Dollar D., Fisman R., Gatti R., *Are women really the „fairer” sex? Corruption and women in government*, Policy Research Report on Gender & Development Working Paper Series, World Bank 1999, no. 4.
- Drabek Z., Payne W., *The impact of transparency on foreign direct investment*, „Journal of Economic Integration” 2002, vol. 17, no. 4, s. 777–810.
- Dreher A., Gassebner M., *Greasing the wheels? The impact of regulations and corruption on firm entry*, „Public Choice” 2013, vol. 155, no. 3–4, s. 413–432.
- Dreher A., Schneider F., *Corruption and the shadow economy: an empirical analysis*, „Public Choice” 2010, vol. 144, s. 215–238.
- Dridi M., *Corruption and economic growth: the transmission channels*, „Journal of Business Studies Quarterly” 2013, vol. 4, no. 4, s. 121–152.
- Driffield N., Hughes D., *Foreign and domestic investment: regional development or crowding out?*, „Regional Studies” 2003, vol. 37, no. 3, s. 277–288.
- Drury C., Kriekhaus J., Lusztig M., *Corruption, democracy, and economic growth*, „International Political Science Review” 2006, vol. 27, no. 2, s. 121–136.
- Dutt P., Traca D., *Corruption and bilateral trade flows: extortion or evasion?*, „Review of Economics & Statistics” 2010, vol. 92, no. 4, s. 843–860.
- Dutta N., Sobel R., *Does corruption ever help entrepreneurship?*, „Small Business Economics” 2016, vol. 47, no. 1, s. 179–199.
- Dylus A., *Gospodarka, moralność, chrześcijaństwo*, Wydawnictwo Fundacji ATK, Warszawa 1994.

- Dzhumashev R., *Corruption and growth: the role of governance, public spending and economic development*, „Economic Modelling” 2014, no. 37, s. 202–215.
- Economakis G., Rizopoulos Y., Sergakis D., *Patterns of corruption*, „Journal of Economics & Business” 2010, vol. 8, no. 2, s. 11–31.
- Ehrlich I., Lui F., *Bureaucratic corruption and endogenous economic growth*, „The Journal of Political Economy” 1999, vol. 107, no. 6, s. 270–293.
- Fare R., Grosskopf S., Norris M., Zhang Z., *Productivity growth, technical progress and efficiency changes in industrialised countries*, „American Economic Review” 1994, vol. 84, s. 66–83.
- Fisman R., Gatti R., *Decentralization and corruption: evidence across countries*, „Journal of Public Economics” 2002, vol. 83, s. 325–345.
- Fisman R., Svensson J., *Are corruption and taxation really harmful to growth? Firm level evidence*, „Journal of Development Economics” 2007, vol. 83, no. 1, s. 63–75.
- Glaeser E., Saks R., *Corruption in America*, „Journal of Public Economics” 2006, vol. 90, s. 1053–1072.
- Głodowska A., *Konwergencja dochodowa i technologiczna państw Unii Europejskiej w latach 2000–2011*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2013, nr 30, s. 40–52.
- Goczek Ł., *Regulacje, wolność gospodarcza i wzrost gospodarczy*, „Collegium of Economic Analysis Annals” 2013, nr 30, s. 155–168.
- Goczek Ł., *Skuteczność strategii antykorupcyjnych i przyczyny korupcji*, „Gospodarka Narodowa” 2017, nr 4, s. 33–49.
- Goel R., Nelson M., *Corruption and government size: a disaggregated analysis*, „Public Choice” 1998, vol. 97, no. 1–2, s. 107–120.
- Gonzalez A., Lopez-Cordova E., Valladares E., *The incidence of graft on developing-country firms*, „World Bank Policy Research Working Paper Series” 2007, vol. 4394.
- Granger C., Engle R., *Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing*, „Econometrica” 1987, vol. 55, no. 2, s. 251–276.
- Gruszevska E., *Instytucje nieformalne a tworzenie kapitału w Polsce*, [w:] *Problemy wzrostu gospodarczego we współczesnych gospodarkach*, red. D. Kopycińska, Printgroup, Szczecin 2006, s. 79–88.
- Gupta S., Davoodi H., Alonso-Terme R., *Does corruption affect income inequality and poverty?*, „Economics and Governance” 2002, vol. 3, no. 1, s. 23–45.
- Hayek F. von, *Konstytucja wolności*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1960.
- Heckelman J., Powell B., *Corruption and the institutional environment for growth*, „Comparative Economic Studies” 2010, vol. 52, no. 3, s. 351–378.
- Heidenheimer A., *Perspectives on the Perception of Corruption*, [w:] *Political Corruption. A Handbook*, eds. A. Heidenheimer, M. Johnston, V. Le Vine, New Brunswick 1989, s. 855–869.
- Hellman J.S., Jones G., Kaufmann D., Schankerman M., *Seize the State, Seize the Day: An Empirical Analysis of State Capture and Corruption in Transition Economies*, Annual Congress of the ABCDE, Washington DC 2000.
- Herodot, *Dzieje*, Czytelnik, Warszawa 2008.

- Huntington S., *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven–London 1968.
- Im K., Pesaran M., Shin Y., *Testing for unit roots in heterogeneous panels*, „Journal of Econometrics” 2003, vol. 115, no. 1, s. 53–74.
- Jain P., Kuvvet E., Pagano M., *Corruption’s impact on foreign portfolio investment*, „International Business Review” 2017, vol. 26, no. 1, s. 23–35.
- Jin H., Qian Y., Weingast B., *Regional decentralization and fiscal incentives: federalism, Chinese style*, Working Paper, Hoover Institution, Stanford 1999.
- Khwaja A., Mian A., *Do lenders favor politically connected firms? Rent provision in an emerging financial market*, „The Quarterly Journal of Economics” 2005, vol. 120, no. 4, s. 1371–1411.
- Klitgaard R., *Cleaning up and invigorating the civil service*, „Public Administration & Development” 1997, vol. 17, s. 487–509.
- Kojder A., *Korupcja i poczucie moralne Polaków*, [w:] *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, red. J. Mariański, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 233–252.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Muza, Warszawa 2000.
- Krueger A., *The political economy of the rent-seeking society*, „The American Economic Review” 1974, vol. 64, no. 3, s. 291–303.
- Krupowicz J., *Konwergencja społeczna województw Polski w świetle strategii Europa 2020*, „Społeczeństwo i Ekonomia” 2018, vol. 10, s. 19–38.
- Kufel T., *Ekonometria. Rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem programu GRETL*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Lambsdorff J., *Corruption in Empirical Research – A Review*, Transparency International Working Paper 1999.
- Lambsdorff J., *How corruption affects productivity*, „Kyklos” 2003, vol. 56, no. 4, s. 457–474.
- Lambsdorff J., *The Institutional Economics of Corruption and Reform, Theory, Evidence, and Policy*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A., Vishny R., *Trust in large organizations*, „American Economic Review Papers & Proceedings” 1997, vol. 87, no. 2, s. 333–338.
- Lau C.K., Yang F.S., Zhang Z., Leung V., *Determinants of innovative activities: evidence from Europe and central Asia region*, „The Singapore Economic Review” 2015, vol. 60, no. 1, s. 1550004-1–1550004-18.
- Leff N., *Economic development through bureaucratic corruption*, „American Behavioral Scientist” 1964, vol. 8, no. 3, s. 8–14.
- Levin A., Lin C., Chu C., *Unit Root Tests in Panel Data: New Results*, University of California at San Diego, Economics Working Paper Series 1993.
- Lewicka-Strzałecka A., *Korupcja i zaufanie*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym” 2007, vol. 10, nr 1, s. 211–219.
- Leys C., *What is the problem about corruption?*, „The Journal of Modern African Studies” 1965, vol. 3, no. 2, s. 215–230.
- Li H., Xu L.C., Zou H.F., *Corruption, income distribution, and growth*, „Economics & Politics” 2000, vol. 12, no. 2, s. 155–182.

- Lieberson S., *Limitations in the application of non-parametric coefficients of correlation*, „American Sociological Review” 1964, vol. 29, no. 5, s. 744–746.
- Lipsey R.G., Lancaster K., *The general theory of second best*, „The Review of Economic Studies” 1956, vol. 24, no. 1, s. 11–32.
- Luo Y., *Political behavior, social responsibility, and perceived corruption: a structuration perspective*, „Journal of International Business Studies” 2006, vol. 37, no. 6, s. 747–766.
- Maddala G., Wu S., *A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test*, „Oxford Bulletin of Economics & Statistics” 1999, vol. 61, no. S1, s. 631–652.
- Marona B., Bieniek A., *Wykorzystanie modelu VECM do analizy wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na gospodarkę Polski w latach 1996–2010*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Ekonomia” 2013, vol. 44, nr 2, s. 333–350.
- Mauro P., *Corruption and growth*, „The Quarterly Journal of Economics” 1995, vol. 110, no. 3, s. 681–712.
- Mauro P., *The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth*, International Monetary Fund Working Paper 2002.
- Méndez F., Sepúlveda F., *Corruption, growth and political regimes: cross country evidence*, „European Journal of Political Economy” 2006, vol. 22, no. 1, s. 82–98.
- Méon P.-G., Weill L., *Is corruption an efficient grease?*, „World Development” 2010, vol. 38, no. 3, s. 244–259.
- Miłaszewicz D., *Jakość instytucji a wzrost gospodarczy*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2011, nr 19, s. 5–24.
- Mindur M., *Korupcja a rola państwa w rozwoju gospodarczym*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów” 2006, nr 74, s. 75–84.
- Mishra A., *Persistence of corruption: some theoretical perspectives*, „World Development” 2006, vol. 34, no. 2, s. 349–358.
- Mo P., *Corruption and economic growth*, „Journal of Comparative Economics” 2001, vol. 29, s. 66–79.
- Mocan N., *What Determines Corruption? International Evidence from Micro Data*, NBER Working Paper, no. 10460, Cambridge 2004.
- Morris S., *Forms of corruption*, „CESifo DICE Report” 2011, no. 2, s. 10–14.
- Murphy K., Shleifer A., Vishny R., *The allocation of talent: implications for growth*, „The Quarterly Journal of Economics” 1991, vol. 106, no. 2, s. 503–530.
- Myrdal G., *Corruption as a Hindrance to Modernization in South Asia*, [w:] *Political Corruption: Concepts and Contexts*, eds. A. Heidenheimer, M. Johnston, Transaction Publishers, New Brunswick–New Jersey 1970.
- North D., *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge University Press, New York 1990.
- Nowakowski K., *Korupcja jako problem teoretyczny i społeczno-ekonomiczny*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, z. 2, s. 77–94.
- Nur-tegin K., Czarp H., *Corruption: democracy, autocracy, and political stability*, „Economic Analysis & Policy” 2012, vol. 42, no. 1, s. 51–66.
- O’Toole C., Tarp F., *Corruption and the efficiency of capital investment in developing countries*, „Journal of International Development” 2014, vol. 26, no. 5, s. 567–597.

- Olken B., Pande R., *Corruption in developing countries*, „Annual Review of Economics” 2012, vol. 4, no. 1, s. 479–509.
- Paldam M., *Corruption and religion adding to the economic model*, „Kyklos” 2001, vol. 54, no. 2–3, s. 383–413.
- Paldam M., *The cross-country pattern of corruption: economics, culture and the seesaw dynamics*, „European Journal of Political Economy” 2002, vol. 18, no. 2, s. 215–240.
- Pellegrini L., *The Effect of Corruption on Growth and its Transmission Channels*, [w:] *Corruption, Development and the Environment*, ed. L. Pellegrini, Springer, Dordrecht 2011, s. 53–74.
- Pellegrini L., Gerlagh R., *Causes of corruption*, „Economics of Governance” 2008, vol. 9, no. 3, s. 245–263.
- Pellegrini L., Gerlagh R., *Corruption's effect on growth and its transmission channels*, „Kyklos” 2004, vol. 57, no. 3, s. 429–456.
- Persson T., Tabellini G., Trebbi F., *Electoral rules and corruption*, „Journal of the European Economic Association” 2003, vol. 1, no. 4, s. 958–989.
- Pieroni L., d'Agostino G., *Corruption and the effects of economic freedom*, „European Journal of Political Economy” 2012, no. 29, s. 54–72.
- Piontek B., *Znaczenie państwa w kształtowaniu uwarunkowań dla rozwoju przedsiębiorczości*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2016, nr 47, s. 334–345.
- Płoskonka J., *Korupcja – zagrożenia i metody jej zwalczania. Empiryczne badania nad poziomem korupcji*, „Służba Cywilna” 2003, nr 6, s. 109–134.
- Pope J., *Rzetelność życia publicznego*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999.
- Robinson J., Torvik R., Verdier T., *Political foundations of the resource curse*, „Journal of Development Economics” 2006, vol. 79, s. 447–468.
- Rock M.T., Bonnett H., *The comparative politics of corruption: accounting for the East Asian paradox in empirical studies of corruption, growth and investment*, „World Development” 2004, vol. 32, no. 6, s. 999–1017.
- Rohwer A., *Measuring corruption: a comparison between the transparency international's corruption perceptions index and the World Bank's worldwide governance indicators*, „CESifo DICE Report” 2009, vol. 7, no. 3, s. 42–52.
- Rose-Ackerman S., *The challenge of poor governance and corruption*, „Revisita DIREITO GV” 2005, vol. 207, s. 207–266.
- Rose-Ackerman S., *Trust, honesty, and corruption: reflection of the state-building process*, „European Journal of Sociology” 2001, vol. 42, no. 3, s. 27–71.
- Rosicki R., *Rzecz o nepotyzmie i kumoterstwie*, „Przegląd Politologiczny” 2012, vol. 17, nr 2, s. 131–146.
- Salinas-Jiménez M. del Mar, Salinas-Jiménez J., *Corruption, efficiency and productivity in OECD countries*, „Journal of Policy Modeling” 2007, vol. 29, no. 6, s. 903–915.
- Schneider F., Enste D., *Shadow economies: size, causes, and consequences*, „Journal of Economic Literature” 2000, vol. 38, no. 1, s. 77–114.
- Sekulski P., Zielińska D., *Instytucja wynagrodzenia minimalnego pracowników otrzymujących napiwki w związku z wykonywaną pracą w systemie prawnym Stanów Zjednoczonych*, „Internetowy Przegląd Prawniczy Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2017, vol. 10, nr 40, s. 71–80.

- Serra D., *Empirical determinants of corruption: a sensitivity analysis*, „Public Choice” 2006, vol. 126, s. 225–256.
- Shera A., Dosti B., Grabova P., *Corruption impact on economic growth: an empirical analysis*, „Journal of Economic Development, Management, IT, Finance & Marketing” 2014, vol. 6, no. 2, s. 57–77.
- Shleifer A., Vishny R., *Corruption*, „The Quarterly Journal of Economics” 1993, vol. 108, no. 3, s. 599–617.
- Stachowicz-Stanusch A., Sworowska A., *Definiowanie korupcji w kontekście różnic kulturowych*, „Organizacja i Zarządzanie” 2012, nr 1, s. 97–115.
- Stachowicz-Stanusch A., Sworowska A., *Oblicza korupcji: formy i typy zachowań*, „Organizacja i Zarządzanie” 2012, nr 1, s. 117–133.
- Stawska J., *Inwestycje krajowe oraz bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Polsce w świetle rozwoju polskiej gospodarki*, „Studia Europejskie” 2014, nr 1, s. 91–108.
- Strzała K., *Panelowe testy stacjonarności – możliwości i ograniczenia*, „Przegląd Statystyczny” 2009, vol. 56, z. 1, s. 56–73.
- Sułkowski Ł., *Tragedia dobra wspólnego w świetle paradygmatu neoewolucyjnego*, „Zarządzanie Publiczne” 2009, vol. 5, nr 1, s. 9–16.
- Sundstrom A., Wangnerud L., *Corruption as an Obstacle to Women’s Political Representation Evidence from Local Councils in 18 European Countries*, Party Politics 2014.
- Sung H.E., *Democracy and political corruption: a cross-national comparison*, „Crime, Law & Social Change” 2004, vol. 41, no. 2, s. 179–193.
- Svensson J., *Eight questions about corruption*, „Journal of Economic Perspectives” 2005, vol. 19, no. 3, s. 19–42.
- Swaleheen M., *Corruption and investment choices: a panel data study*, „Kyklos” 2007, vol. 60, no. 4, s. 601–616.
- Tanzi V., Davoodi H., *Corruption, public investment and growth*, IMF Working Paper no. WP/97/139, 1997.
- Treisman D., *The causes of corruption: a cross-national study*, „Journal of Public Economics” 2000, vol. 76, no. 3, s. 399–457.
- Ugur M., *Corruption’s direct effects on per-capita income growth: a meta-analysis*, „Journal of Economic Surveys” 2014, vol. 28, no. 3, s. 472–490.
- Ulman S., Bujanca G., *The corruption influence on the macroeconomic environment: empirical analysis on countries development stages*, „Procedia Economics and Finance” 2014, vol. 16, s. 427–437.
- Uslaner E., *Trust and Corruption*, [w:] *Corruption and the New Institutional Economics*, eds. J. Lambsdorff, M. Taube, M. Schramm, Routledge, London 2004, s. 76–92.
- Walczak-Duraj D., *Socjologia dla ekonomistów*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010.
- Welfe A., *Ekonometria: metody i ich zastosowanie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.
- Wosiek M., *Kapitał społeczny i jego relacje z czynnikami wytwórczymi*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 52, s. 80–94.

Wright A., Craigwell R., *Economic growth and corruption in developing economies: evidence from linear and non-linear panel causality tests*, „Journal of Business, Finance & Economics in Emerging Economies” 2013, vol. 8, no. 2, s. 23–43.

Źródła internetowe

Broszura „Wskazówki antykorupcyjne dla przedsiębiorców”, CBA, Warszawa 2015, https://cba.gov.pl/ftp/filmy/Broszura_przedsiębiorca_FINALNA.pdf (dostęp: 1.05.2020).

Howell L., *International Country Risk Guide Methodology*, 2012, www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2012/11/icrgmethodology.pdf (dostęp: 30.03.2018).

The Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2017-annual-report> (dostęp: 1.05.2020).

The Global Entrepreneurship Monitor, www.gemconsortium.org (dostęp: 1.05.2020).

The Heritage Foundation, www.heritage.org/index/freedom-from-corruption (dostęp: 1.05.2020).

The PRS Group, www.prsgroup.com (dostęp: 1.05.2020).

The World Bank, www.worldbank.org (dostęp: 1.05.2020).

Transparency International, www.transparency.org (dostęp: 1.05.2020).

<http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/OGHIST.xls> (dostęp: 5.04.2018).

<https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-2016> (dostęp: 1.05.2020).

<https://data.worldbank.org/products/wdi-maps> (dostęp: 1.05.2020).

<https://datacatalog.worldbank.org/gross-capital-formation-gdp-2> (dostęp: 25.04.2020).

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378831-why-use-gni-per-capita-to-classify-economies-into> (dostęp: 25.04.2020).

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378832-what-is-the-world-bank-atlas-method> (dostęp: 23.04.2020).

www.info.worldbank.org/governance/wgi (dostęp: 1.05.2020).

Akty prawa

Cywilnoprawna konwencja o korupcji sporządzona w Strasburgu dnia 4 listopada 1999 r. (Dz.U. nr 244, poz. 2443).

Kodeks karny, ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 88, poz. 553).

Spis tabel

Tabela 1.	Wybrane definicje korupcji pogrupowane według częstości stosowania	16
Tabela 2.	Zmienne wchodzące w skład wskaźnika oceniającego ryzyko polityczne	37
Tabela 3.	Przegląd metod badawczych weryfikujących wpływ korupcji na zmienne makroekonomiczne	93
Tabela 4.	Wykaz państw biorących udział w badaniu wraz z wartością DNB na osobę w 2015 r.	96
Tabela 5.	Statystyki opisowe dla zmiennych analizowanych w badaniu	99
Tabela 6.	Wskaźnik korelacji Pearsona	101
Tabela 7.	Współczynniki korelacji rho Spearmana	102
Tabela 8.	Wyniki testów na stacjonarność zmiennych	103
Tabela 9.	Modele panelowe efekty stałe dla wzrostu gospodarczego – dane roczne	107
Tabela 10.	Modele panelowe efekty stałe dla wzrostu gospodarczego – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach	110
Tabela 11.	Modele panelowe efekty stałe dla stopy inwestycji – dane roczne	113
Tabela 12.	Modele panelowe efekty stałe dla stopy inwestycji – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach	116
Tabela 13.	Modele panelowe efekty stałe dla miernika przedsiębiorczości – dane roczne	120
Tabela 14.	Modele przekrojowe OLS dla miernika przedsiębiorczości – dane przekrojowe	121
Tabela 15.	Zestawienie wyników badania empirycznego	124
Tabela 16.	Zestawienie wartości maksymalnych funkcji korupcji na podstawie modeli z badania	124
Tabela 17.	Zestawienie Wskaźników Kontroli Korupcji (w skali od 0 do 5, gdzie 0 oznacza całkowite skorumpowanie, a 5 oznacza wolność od korupcji) dla wybranych państw o wysokim dochodzie	125
Tabela 18.	Zestawienie Wskaźników Kontroli Korupcji (w skali od 0 do 5, gdzie 0 oznacza całkowite skorumpowanie, a 5 oznacza wolność od korupcji) dla wybranych państw o średnim wyższym dochodzie	126

148 Spis tabel

Tabela 19. Krańcowe efekty zmiany Wskaźnika Kontroli Korupcji na przykładzie stopy wzrostu gospodarczego, stopy inwestycji i TEA	127
Tabela 20. Modele przekrojowe OLS dla wzrostu gospodarczego – funkcja liniowa	151
Tabela 21. Modele przekrojowe OLS dla stopy inwestycji – funkcja liniowa	152
Tabela 22. Modele panelowe efekty losowe dla miernika przedsiębiorczości – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach	153

Spis rysunków

Rysunek 1.	Równanie Klitgaarda	30
Rysunek 2.	Wybrane mierniki korupcji	35
Rysunek 3.	Bezpośredni i pośredni wpływ korupcji na wzrost gospodarczy	44
Rysunek 4.	Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Mo	46
Rysunek 5.	Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Pellegriniego i Gerlagha	47
Rysunek 6.	Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Pellegriniego	48
Rysunek 7.	Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób pośredni na podstawie badania Dridiego	49
Rysunek 8.	Zależność między wzrostem gospodarczym a kontrolą korupcji	105
Rysunek 9.	Oszacowana zależność między wzrostem gospodarczym a korupcją na podstawie modeli z tabeli 10	111
Rysunek 10.	Zależność między stopą inwestycji a Wskaźnikiem Kontroli Korupcji	113
Rysunek 11.	Oszacowana zależność między korupcją a stopą inwestycji na podstawie modelu z tabeli 14	117
Rysunek 12.	Zależność między miarą poziomu przedsiębiorczości a Wskaźnikiem Kontroli Korupcji	118
Rysunek 13.	Oszacowana zależność między korupcją a TEA na podstawie modeli dla funkcji kwadratowej z tabeli 13 i 14	122
Rysunek 14.	Krańcowe efekty dla wzrostu gospodarczego	129
Rysunek 15.	Krańcowe efekty dla stopy inwestycji	130
Rysunek 16.	Krańcowe efekty dla wskaźnika wczesnej przedsiębiorczości TEA	130

Załączniki

Załącznik 1. Modele wzrostu gospodarczego dla danych przekrojowych

Tabela 20. Modele przekrojowe OLS dla wzrostu gospodarczego – funkcja liniowa

Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
<i>const</i>	15,48 (2,73) **	13,42 (2,58) **	13,10 (2,49) **
Stopa inwestycji	0,04 (0,56)	0,05 (0,63)	0,02 (0,80)
Otwartość gospodarki	0,01 (3,83) ***	0,01 (3,86) ***	0,01 (3,73) ***
<i>lnPKBpc t-1</i>	-1,42 (-2,52) **	-1,44 (-2,57) **	-1,42 (-2,49) **
Wskaźnik Kontroli korupcji	-1,24 (-0,7308)	2,19 (1,59)	0,56 (1,35)
(Wskaźnik Kontroli korupcji) ²	0,26 (1,09)		
<i>ln</i> (Wskaźnik Kontroli korupcji)		-5,35 (-1,24)	
Skorygowany R-kwadrat	0,41	0,41	0,40
Kryt. inform. Akaike’a	84,22	83,81	83,69
Kryt. bayes. Schwarza	92,43	92,01	90,53
Test na normalność rozkładu reszt	6,87 (0,03)	6,68 (0,04)	5,06 (0,08)
Liczba obserwacji	29	29	29

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Załącznik 2. Modele stopy inwestycji dla danych przekrojowych

Tabela 21. Modele przekrojowe OLS dla stopy inwestycji – funkcja liniowa

Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
<i>const</i>	7,15 (0,65)	12,67 (2,09) **	16,59 (4,19) ***
Wskaźnik Wolności Finansowej	0,06 (1,56)	0,06 (1,52)	0,06 (1,50)
Δ Inflacja	0,11 (0,45)	0,14 (0,50)	-0,04 (-0,24)
BIZ	-0,30 (-2,88) ***	-0,28 (-2,68) **	-0,31 (-3,11) ***
Otwartość gospodarki	0,03 (2,42) **	0,03 (2,26) **	0,03 (2,83) ***
Wskaźnik Kontroli korupcji	4,98 (0,89)	-3,88 (-0,87)	-0,12 (-0,16)
(Wskaźnik Kontroli korupcji) ²	-0,68 (-0,92)		
<i>ln</i> (Wskaźnik Kontroli korupcji)		13,70 (0,85)	
Skorygowany R-kwadrat	0,31	0,30	0,31
Kryt. inform. Akaike'a	133,38	133,53	132,48
Kryt. bayes. Schwarza	142,96	143,1069	140,69
Test na normalność rozkładu reszt	2,21 (0,33)	2,07 (0,35)	1,27 (0,52)
Liczba obserwacji	29	29	29

Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Załącznik 3. Modele TEA dla danych panelowych uśrednionych w 4-letnich okresach

Tabela 22. Modele panelowe efekty losowe dla miernika przedsiębiorczości – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach

Wyszczególnienie	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
<i>const</i>	-0,36 (-0,10)	3,13 (1,72) *	3,92 (2,24) **
Otwartość gospodarki	0,01 (1,56)	0,01 (1,57)	0,01 (1,824) *
Edukacja	0,01 (0,88)	0,01 (0,81)	0,01 (0,84)
Δ PKB <i>per capita</i>	-107,47 (-1,67) *	-107,37 (-1,66) *	-102,64 (-1,61)
Wskaźnik Kontroli korupcji	2,66 (1,29)	-2,42 (-1,44)	-0,08 (-0,26)
(Wskaźnik Kontroli korupcji) ²	0,39 (-1,34)		
<i>ln</i> (Wskaźnik Kontroli korupcji)		7,64 (1,42)	
Kryt. inform. Akaike'a	314,09	312,64	314,82
Kryt. bayes. Schwarza	328,39	326,93	326,73
Test na normalność rozkładu reszt	0,26 (0,87)	0,36 (0,83)	0,86 (0,64)
Test Hausmana	8,89 (0,11)	9,74 (0,08)	5,64 (0,22)
Liczba obserwacji	80	80	80
Maksimum funkcji	-	-	-

Δ – przyrost.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRET.

W publikacji zostały zaprezentowane kluczowe argumenty zarówno za pozytywnym, jak i negatywnym oddziaływaniem korupcji na gospodarkę. Autorka omówiła temat optymalnego poziomu przekupstwa i dokonała przeglądu badań dotyczących wpływu korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne. Z jednej strony kontrola łapownictwa sprzyja wzrostowi gospodarczemu, zachęca do inwestowania, przyciąga nowe technologie, a w konsekwencji prowadzi do ograniczenia ubóstwa. Z drugiej – nie da się całkowicie wyeliminować korupcji, a teorie o możliwości wystąpienia pozytywnych pod względem ekonomicznym skutków korupcji są racjonalne. Spór o to, czy przekupstwo szkodzi gospodarce czy ją wspiera jest bodajże najistotniejszym zagadnieniem ukazywanym w literaturze dotyczącej oddziaływania korupcji.

Książka dostępna również
jako e-book

 WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

 wydawnictwo.uni.lodz.pl

 ksiegarnia@uni.lodz.pl

 (42) 665 58 63

ISBN 978-83-8331-318-4

